

Regulacija štetnog
sadržaja na internetu
u Bosni i Hercegovini

IZMEĐU SLOBODE IZRAŽAVANJA I ŠTETE PO DEMOKRATIJU

Regulacija štetnog sadržaja na internetu u
Bosni i Hercegovini

**IZMEĐU SLOBODE IZRAŽAVANJA I
ŠTETE PO DEMOKRATIJU**

NAZIV:

Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini:
Između slobode izražavanja i štete po demokratiju

IZDAVAČ:

Mediacentar Sarajevo

ADRESA:

Koševo 26, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina

AUTORICE:

Anida Sokol i Maja Čalović

RECENZENTICA:

Sanela Hodžić

PREVOD S ENGLESKOG I LEKTURA:

Tijana Dmitrović

DIZAJN:

Emina Lagumdžija

GODINA IZDANJA:

2022.

ISBN 978-9958-584-39-8

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i
univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 49325830

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije i UNESCO-a. Korištene oznake i prezentacija materijala u ovoj publikaciji ne podrazumijevaju izražavanje bilo kakvog mišljenja UNESCO-a ili Evropske unije u vezi s pravnim statusom bilo koje zemlje, teritorije, grada ili područja ili njihovih vlasti, ili u vezi s razgraničenjem teritorija ili granica.

Autori su odgovorni za izbor i prezentaciju činjenica sadržanih u ovoj publikaciji i za mišljenja izražena u njoj, koja nisu nužno mišljenja UNESCO-a ili Evropske unije i ne obavezuju ih.

IZVRŠNI SAŽETAK

Studija Regulacija štetnog sadržaja online u Bosni i Hercegovini: Između slobode izražavanja i štete po demokratiju je dio UNESCO-ovog projekta Social Media 4 Peace koji finansira Evropska unija i čiji je cilj jačanje otpornosti društava na potencijalno štetan sadržaj koji se širi na internetu, istovremeno štiteći slobodu izražavanja i unapređujući promovisanje mira putem digitalnih tehnologija, posebno društvenih mreža.

Studija daje pregled vrsta štetnog sadržaja i glavnih ciljnih grupa te opisuje zakonodavni, regulatorni i samoregulatorni okvir borbe protiv štetnog sadržaja online u Bosni i Hercegovini. Studija također posmatra prepreke za provedbu dostupnih okvira u Bosni i Hercegovini, njihovu usklađenost s međunarodnim standardima te daje preporuke za njihovo poboljšanje.

Ne postoji jednoglasna definicija onoga što se smatra štetnim jer je koncept štete subjektivan i u velikoj mjeri zavisi od konteksta i kulture, a može se razlikovati i od jedne države do druge. Nezakonit štetni sadržaj je sadržaj koji nije u skladu sa zakonima, dok potencijalno štetan sadržaj možda nije zabranjen, ali može naštetiti grupama i pojedincima. Ova studija se fokusira na nezakonit sadržaj i potencijalno štetan sadržaj, uzimajući u obzir osjetljivu političku situaciju, problematično ratno naslijeđe i prisustvo razdorne etnonacionalističke retorike u Bosni i Hercegovini. Studija se fokusira samo na štetni sadržaj koji može osujetiti demokratske procese, ometati sposobnost građana da poduzmu informisane radnje i otežati pomirenje.

Studija se konkretno fokusira na pet vrsta štetnog sadržaja: a) govor mržnje i narative mržnje; b) negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca; c) etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje; d) dezinformacije; i e) napade, prijetnje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca.

Nakon pregleda pet vrsta štetnog sadržaja, njihovih ciljeva i posljedica, sljedeća poglavlja su posvećena zakonodavnim, regulatornim i samoregulatornim okvirima za pet vrsta štetnog sadržaja, koliko se efikasno koriste na internetu, koje su glavne prepreke u njihovoj implementaciji i u kojoj mjeri su usklađeni s međunarodnim standardima. Studija se bavi i praksom sudova, Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine, Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine i drugih relevantnih aktera u borbi protiv štetnog sadržaja. Završni dijelovi studije posvećeni su smjernicama zajednice društvenih mreža i primjerima okvira u drugim zemljama.

Količina štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini je zabrinjavajuća i zahtijeva sveobuhvatan odgovor. Studija naglašava potrebu da se zaštiti sloboda izražavanja i da se pronađu odgovori i prakse koje su usklađene s međunarodnim pravom o ljudskim pravima i koje ne sprečavaju niti cenzurišu govor na internetu ili obeshrabruju protok različitih izvora informacija i mišljenja.

SADRŽAJ

10

1. Uvod

14

2. Terminologija
i definicije

20

3. Metodologija

24

4. Sistem
informisanja u
BiH – pregled

30

5. Štetni sadržaj:
vrste, posljedice i
mete

32

5.1. Govor
mržnje i narativi
mržnje

33

5.2. Negiranje
ratnih zločinaca
i veličanje ratnih
zločinaca

34

5.3.
Etnonacionalno i
politički pristrasno
izvještavanje

35

5.4.
Dezinformacije

36

5.5. Napadi,
prijetnje i
kampanje
diskreditacije
protiv
pojedinaца

38

6. Regulacija
štetnog sadržaja

40

6.1. Regulacija
govora mržnje

40

6.1.1. Krivični
zakoni

43

6.1.2.
Sankcionisanje
jezika koji
podstiče na
nasilje tokom
perioda izbora

44

6.1.3. Zabrana
govora mržnje
na televizijskim
i radio
stanicama

45

6.1.4.
Međunarodni
standardi o
govoru mržnje i
preporuke

47

6.2. Zabrana odobravanja, poricanja i opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina

47

6.2.1. Zakonski propisi

49

6.2.2. Međunarodni standardi i preporuke

50

6.3. Regulacija dezinformacija

50

6.3.1. Regulatorni okvir

51

6.3.2. Zakoni o zaštiti od klevete

52

6.3.3. Zakoni o javnom redu i miru

53

6.3.4. Međunarodni standardi i preporuke

55

6.4. Regulacija etnonacionalnog i/ili politički pristrasnog izvještavanja

55

6.4.1. Regulatorni okvir

55

6.4.2. Izborni zakon

56

6.4.3. Međunarodni standardi

57

6.5. Regulacija prijetnji, napada i kampanja diskreditacije

59

6.6. Međunarodni standardi i preporuke

59

6.6. Ostali mehanizmi – Institucija ombudsmena za ljudska prava

62

7. Samoregulacija i monitoring štetnih sadržaja

63

7.1. Vijeće
za štampu i
online u Bosni i
Hercegovini

64

7.2. Civilno
društvo i
međunarodne
organizacije

64

7.2.1. Organizacije za
provjeru činjenica i
praćenje rada medija
(fact-checking i
watchdogs)

65

7.2.2.
Mehanizmi
praćenja i
prijavljivanja

67

7.3. Online
mediji

67

7.4.
Preporuke

70

8. Smjernice
zajednice
društvenih mreža
protiv štetnog
sadržaja

73

8.1.1. Pregled
smjernica
zajednice
društvenih mreža

73

8.1.2.
Facebook

77

8.1.3.
Instagram

78

8.1.4.
YouTube

79

8.1.5. Twitter

81

8.1.6.
TikTok

84

9. Primjeri
regulacije
štetnog sadržaja
iz država članica
EU

85

9.1. Zakon
o zaštiti na
internetu

86

9.2. Zakon o
komunikacijskim
platformama

86

9.3 Zakon
o digitalnim
uslugama

87

9.4. Kodeks
ponašanja u
borbi protiv
nezakonitog
govora mržnje
na internetu EU

88

10. Dodatne
inicijative
usmjerene na
moderaciju
sadržaja
društvenih medija

89

10.1. Principi
Santa Clara

89

10.2. Poziv na
akciju samita u
Christchurchu

90

10.3. Manilski
principi
odgovornosti
posrednika

90

10.4. Vijeća
društvenih mreža

92

11. Zaključak i
preporuke

1. UVOD

Sistem informisanja u BiH se drastično promijenio u protekloj deceniji, što je dovelo do brojnih online medija, profila i grupa na društvenim mrežama te neprofesionalnih proizvođača sadržaja. Internet i društvene mreže pružile su prostor ljudima da ostvare svoje pravo na slobodu mišljenja i slobodu izražavanja. Međutim, internet i društvene mreže također su postavili nove izazove slobodi izražavanja, uključujući sadržaj koji može štetiti pravima i ugledu drugih, nacionalnoj sigurnosti, javnom redu i javnom zdravlju.

Dvadeset šest godina nakon završetka rata, Bosna i Hercegovina se suočava s teškom političkom krizom. Kontinuirana razdorna etnonacionalistička retorika i ratnohuškački jezik političkih elita koji su širili mediji intenzivirali su se u drugoj polovini 2021. godine, što je doprinijelo velikoj količini štetnog sadržaja na internetu, uključujući govor mržnje i dezinformacije. Takav sadržaj je problematičan u zemlji koja se suočava s teškim ratnim naslijeđem, međusobno isključivim sjećanjima na prošlost i stalnim nesuglasticama između etnonacionalnih političkih elita koje kočje napredak zemlje ka potpuno funkcionalnom demokratskom društvu.

Mediji i javna komunikacija igraju ključnu ulogu u održavanju etnonacionalnih podjela. Selektivnim pokrivanjem aktuelnih i historijskih događaja i nedostatkom kritike prema zapaljivoj etnonacionalnoj politici koja izaziva podjele, mediji i dalje održavaju etnonacionalne podjele i doprinose međusobno isključivim sjećanjima na prošlost. Razdorna i zapaljiva retorika političkih elita polarizuje javne debate te podstiče i legitimizira sadržaj mržnje i štetan sadržaj na internetu, društvenim mrežama i u sadržajima koje generiraju korisnici.

Različiti akteri koriste internet i društvene mreže za širenje govora mržnje, negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca, dezinformisanje, politički i etnonacionalno pristrasno medijsko izvještavanje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca iz različitih motiva, što se može negativno odraziti na slobodu izražavanja i demokratske procese. Govor mržnje je rijetko prisutan u medijskim sadržajima, ali platforme društvenih mreža kao što su Facebook, YouTube i Twitter i komentari na online medijima sadržavaju govor mržnje i narative mržnje koji su najčešće usmjereni protiv etnonacionalnih grupa, manjina i žena. Dezinformacije, s druge strane, s političkim i/ili finansijskim ciljevima ili nenamjerno, šire i mainstream mediji i anonimni internet portali i grupe na društvenim mrežama, a posebno su se širile tokom pandemije koronavirusa ugrožavajući javno zdravlje. Etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje je dio sadržaja online medija i anonimnih portala i utiče na javno mnijenje i ponašanje birača, a u online medijima uglavnom nedostaje konstruktivnije i dublje medijsko izvještavanje. Internet i društvene mreže se koriste i kao platforme za klevetanje, napade i prijetnje pojedincima, novinarima, predstavnicima civilnog društva i političkim protivnicima s ciljem da ih se diskredituje i zastraši.

Uprkos izmjenama krivičnog zakona koje zabranjuju javno podržavanje, negiranje, grubo umanjivanje ili pokušaj opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina i veličanja ratnih zločinaca koje su uvedene 2021.

godine, ovakvi slučajevi su početkom 2022. godine čak i intenzivirani, podstaknuti zapaljivom i nacionalističkom retorikom političkih elita. Broj slučajeva bi se mogao dodatno povećati prije općih izbora 2022. jer su poricanje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca narativi koji privlače birače, a njihovo nesprečavanje i nesankcionisanje su prepreka za demokratiju i pomirenje.

Sve to zahtijeva bolje alate i mehanizme za regulaciju štetnog sadržaja na internetu, uzimajući u obzir specifični lokalni kontekst i zaštitu slobode izražavanja.

Cilj istraživanja je mapirati zakonodavne, regulatorne i samoregulatorne okvire u Bosni i Hercegovini za rješavanje problema štetnog sadržaja na internetu. Istraživanje daje pregled vrsta štetnog sadržaja i glavnih ciljnih grupa, predstavlja zakonodavni, regulatorni i samoregulatorni okvir borbe protiv ovih vrsta štetnih sadržaja i smjernice zajednice društvenih mreža te daje preporuke za njihovo poboljšanje. Studija ističe da mjere protiv štetnog sadržaja trebaju biti kompatibilne s međunarodnim pravom o ljudskim pravima i da se ne trebaju koristiti za gušenje slobode izražavanja, razmjene informacija niti za ograničavanje i cenzuru govora na internetu.

Ova istraživačka studija je dio UNESCO-ovog projekta Social Media 4 Peace čiji je cilj jačanje otpornosti društava na potencijalno štetan sadržaj koji se širi na internetu, a naročito govor mržnje koji podstiče nasilje, istovremeno štiteći slobodu izražavanja i unapređujući promovisanje mira putem digitalnih tehnologija, posebno društvenih mreža. Projekat finansira Evropska unija i usklađen je sa sveukupnom strategijom UNESCO-a za borbu protiv dezinformacija podsticanjem uloge informacija kao javnog dobra i jačanjem transparentnosti internetskog ekosistema. Također ima za cilj doprinijeti Planu akcije UN-a o govoru mržnje koji je pokrenuo generalni sekretar UN-a Antonio Gutierrez u borbi protiv uznemirujućeg talasa ksenofobije, rasizma i netolerancije na internetu.

2. TERMINOLOGIJA I DEFINICIJE

Pojmovi nezakonit i štetni sadržaj i potreba da se razlikuju prvi put se razmatraju u dokumentu „Nezakonit i štetan sadržaj na Internetu“ Komisije Evropskih zajednica 1996. godine. U dokumentu se tvrdi da te dvije kategorije sadržaja predstavljaju radikalno različite načelne probleme i pozivaju na vrlo različite pravne i tehnološke odgovore (Commission of the European Communities 1996, 10). U dokumentu se o nezakonitom sadržaju govori kao o sadržaju koji potpada pod različita pravila koja zabranjuju njegovu upotrebu i distribuciju i koji bi se mogao odnositi na građansko pravo, kao što je kršenje autorskih prava, ili krivično pravo, kao što su dječija pornografija, trgovina ljudima i širenje rasističkih materijala (Commission of the European Communities 1996, 10). Štetni sadržaj se, s druge strane, definiše kao sadržaj koji povređuje vrijednosti i osjeća je drugih osoba, kao što je sadržaj u kojem se izražavaju politička mišljenja, vjerska uvjerenja ili stavovi o rasnim pitanjima (Commission of the European Communities 1996, 11).

Akциони plan Evropske komisije za sigurniji internet 1994–2004. dalje precizira da policija i pravosudni organi moraju rješavati nezakonite sadržaje na izvoru, ali da samoregulacija može pomoći u ograničavanju kruženja ilegalnog sadržaja, npr. putem kodeksa ponašanja uz podršku potrošača. S druge strane, štetni sadržaj, koji uključuje i sadržaj koji je odobren, ali ima ograničenu cirkulaciju i sadržaj koji bi mogao biti uvredljiv za neke korisnike, čak i ako objavljivanje nije ograničeno zbog slobode govora, treba rješavati alatima za filtriranje i mehanizmima ocjenjivanja te promicanjem svijesti i podsticanjem samoregulacije (Action Plan for a Safer Internet 1994-2004, Summary).

Druga, novija studija koju je naručio Evropski parlament, „Reforma režima odgovornosti EU za internetske posrednike: Pozadina predstojećeg zakona o digitalnim uslugama“ definiše nezakonit sadržaj kao veliki izbor kategorija sadržaja koji nisu u skladu sa zakonodavstvom, kao što su kršenja autorskih prava, privatnost, kleveta, zaštita podataka, govor mržnje, krivotvorenje i materijal za seksualno zlostavljanje djece (Madiega 2020, 10). Potencijalno štetan sadržaj, s druge strane, nije strogo zabranjen, ali može imati štetne posljedice, uključujući maltretiranje, dezinformacije, netačne informacije i zlonamjerne informacije, koje bi mogle ugroziti sposobnost građana da preduzmu informisane radnje (Madiega 2020, 10). Studija također naglašava koliko je teško razlikovati nezakonit sadržaj na internetu od sadržaja koji je štetan, ali nije nezakonit, budući da je koncept štetnog subjektivan i uvelike zavisi od konteksta te se može značajno razlikovati između država (Madiega 2020, 11). Ukazuje na opasnost da bi uvođenje pravila za rješavanje problema štetnog sadržaja na internetu u zakonodavstvo imalo velike posljedice po slobodu izražavanja i druga osnovna prava (Madiega 2020, 11).

U prijedlogu Zakona o digitalnim uslugama, koji je Evropska komisija predložila 2020. godine s ciljem stvaranja sigurnijeg digitalnog prostora, nezakonit sadržaj je definisan kao „svaka informacija, koja sama po sebi ili upućivanjem na aktivnost, uključujući prodaju proizvoda ili pružanje usluga, nije u skladu sa zakonima Unije ili zakonima države članice“ (Član 2, g). U obrazloženju prijedloga, tokom konsultacija, postignuta je opća saglasnost među interesnim stranama da štetni sadržaj ne treba definisati Zakonom o digitalnim uslugama i ne treba

podlijevati obavezi uklanjanja jer je to delikatna oblast sa ozbiljnim implikacijama na zaštitu slobode izražavanja (Memorandum). Međutim, činjenica da štetni sadržaj nije definisan je problematična jer to znači da će posrednički pružaoci usluga odlučivati o tumačenju tog pojma, a zadatak će biti prepušten dobrovoljno usvojenim kodeksima ponašanja.

Rasprave o tome šta se treba zabraniti i definicije određenih vrsta nezakonitog i štetnog sadržaja mogu se pratiti kroz instrumente UN-a i izvještaje Specijalnog izvjestioca za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja. Izvještaj specijalnog izvjestioca podnesen Generalnoj skupštini UN-a 2011. godine razlikuje tri kategorije sadržaja: (a) izražavanje koje predstavlja krivično djelo prema međunarodnom pravu i može biti krivično gonjeno; (b) izražavanje koje nije krivično kažnjivo, ali može biti povod za restrikcije i civilnu tužbu; i (c) izražavanje koje ne dovodi do krivičnih ili građanskih sankcija, ali je ipak razlog za zabrinutost u smislu tolerancije, uljudnosti i poštovanja drugih (A/66/290, 7-12). Prva kategorija obuhvata dječiju pornografiju, direktno i javno podsticanje na genocid, zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje i podsticanje na terorizam. Prema izvještaju, sadržaj koji ne spada u prvu kategoriju ne treba kriminalizovati, dok napore po pitanju sadržaja koji izazivaju zabrinutost u smislu uljudnosti i poštovanja drugih treba usmjeriti na rješavanje osnovnih uzroka i provođenje strategija prevencije (A/66/290, 14).

Polazeći od međunarodnih standarda i diskusija o nezakonitom i štetnom sadržaju, ova studija se fokusira na lokalne probleme u regulisanju i moderiranju takvog sadržaja. Uzimajući u obzir osjetljivu političku situaciju, složeno ratno naslijeđe i prisustvo etnonacionalističke retorike u Bosni i Hercegovini, ovo istraživanje se fokusira na nezakonit sadržaj i potencijalno štetan sadržaj specifičan za postkonfliktno društvo. Iako postoje različite vrste nezakonitog i potencijalno štetnog sadržaja, poput seksualnog iskorištavanja djece i kršenja autorskih prava, istraživanje se fokusira na štetni sadržaj kako nezakonit tako i potencijalno štetan koji može osujetiti demokratske procese, ometati sposobnost građana da poduzmu informisane radnje i otežati pomirenje u Bosni i Hercegovini. U studiji se definiše pet vrsta štetnog sadržaja koje su odabrane na osnovu opsežne analize dokumentacije, intervjua i zbog potencijala da utiču na demokratske procese u zemlji. Te vrste sadržaja uključuju: a) govor mržnje i narative mržnje; b) negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca; c) etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje; d) dezinformacije; i e) napade, prijetnje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca.

GOVOR MRŽNJE I NARATIVI MRŽNJE

Ne postoji usaglašena definicija govora mržnje. Akcioni plan Ujedinjenih naroda o govoru mržnje pokrenut 2019. godine definiše govor mržnje kao bilo koju vrstu komunikacije koja napada ili koristi pežorativni ili diskriminatorni jezik za osobu ili grupu na osnovu identiteta, na osnovu vjere, etničke pripadnosti, nacionalnost, rase, boje kože, porijekla, spola ili drugog faktora identiteta.

Vijeće Evrope definiše govor mržnje kao „sve oblike izražavanja koji šire, raspiruju, podstiču ili opravdavaju rasnu mržnju, ksenofobiju, antisemitizam ili druge oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući netoleranciju izraženu agresivnim nacionalizmom i etnocentrizmom, diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i ljudima imigrantskog porijekla” (Recommendation br. R (97) 20).

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima zahtijeva od država da zabrane svako zagovaranje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje koje predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje (Član 20), a Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije poziva države da proglase zakonom kažnjivim djelom svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji, podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sve činove nasilja ili podsticanja na takva djela protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje ili etničkog porijekla (Član 4).

Osim podsticanja na diskriminaciju, neprijateljstvo i nasilje, koje je zabranjeno međunarodnim pravom, postoje i druge vrste govora mržnje koje nisu nezakonite, ali mogu biti štetne. Na primjer, narativi mržnje koji druge grupe predstavljaju u negativnom svjetlu na osnovu etničke pripadnosti, spola, seksualne orijentacije, profesionalnih, političkih stavova i drugih faktora identiteta. Ove vrste sadržaja često spadaju u sivu zonu, mogu biti štetne i zahtijevaju različite mehanizme za rješavanje.

NEGIRANJE RATNIH ZLOČINA I VELIČANJE RATNIH ZLOČINACA

Negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca usmjereno protiv grupe osoba prema rasi, boji, vjeri ili drugom zaštićenom obilježju je također oblik govora mržnje. Okvirna odluka Vijeća 2008/913/PUP o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima zahtijeva od država članica da zabrane javno podržavanje, poricanje ili grubo umanjenje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina usmjereno protiv grupe osoba ili nekog člana takve grupe određene s obzirom na rasu, boju, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalno ili etničko porijeklo (Član 1, c). Međutim, kako je definisano u okviru, takav sadržaj treba biti kažnjiv u slučaju kad je počinjenje izvršeno na način koji će vjerojatno podsticati na nasilje ili mržnju protiv takve grupe ili nekog člana takve grupe (Član 1, c). Takve radnje uključuju svaki pokušaj tvrdnje da se zločin nije dogodio, negiranje utvrđenih činjenica i osporavanje da je postojala namjera da se zločin poćini. Ne odnosi se samo na direktna poricanja već i na različite oblike koji umanjuju obim i karakter zločina, njihovo opravdanje i odobravanje (Gaćanica 2021; Gaćanica i Finkeldey 2019).

DEZINFORMACIJE

Ne postoji općeprihvaćena definicija dezinformacija. Izvještaj specijalnog izvjestitelja za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja (A/HRC/47/25, 4) ističe da je dezinformacija lažna informacija koja se namjerno širi da bi nanijela ozbiljnu društvenu štetu, dok je netačno informisanje nesvjesno širenje lažnih informacija. Evropski Kodeks prakse za borbu protiv dezinformacija definiše dezinformacije kao „provjerljivo lažne ili obmanjujuće informacije” koje se kumulativno „kreiraju, predstavljaju i distribuiraju radi ekonomske dobiti ili namjernog obmanjivanja javnosti”; koje „mogu prouzročiti štetu javnosti” i namijenjene su da budu „prijetnje demokratskim političkim procesima i procesima kreiranja politika, kao i javnim dobrima kao što je zaštita zdravlja, okoliša ili sigurnosti građana EU”.

Nepostojanje jednoglasne definicije i teškoće u razgraničavanju prisustva i odsustva nanošenja štete otežavaju pružanje adekvatnog odgovora (A/HRC/47/25, 3). Iako dezinformacije mogu biti štetne, trebaju se ograničiti samo radi zaštite jednog od legitimnih ciljeva poštovanja prava i ugleda drugih, zaštite nacionalne sigurnosti, javnog reda i zdravlja kako je navedeno u Članu 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima i Članu 19 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Pravo na slobodu izražavanja odnosi se na sve vrste informacija i ideja, a države bi se trebale suzdržati od nametanja ograničenja koja bi mogla umanjiti govor na internetu (A/HRC/47/25, 18).

ETNONACIONALNO I/ILI POLITIČKI PRISTRASNO MEDIJSKO IZVJEŠTAVANJE

U međunarodnim dokumentima se konkretno ne spominje pristrasan sadržaj, ali se o njemu opširno govori kada je riječ o novinarskim standardima i u komunikološkim studijama. Prema Denisu McQuailu, propagandna pristrasnost uključuje medijsko izvještavanje s namjerom da se iznese argumentacija u korist jedne političke stranke ili politike bez eksplicitnog otkrivanja te namjere (Steel 2001, 20). Prema metodologiji koju koristi platforma za provjeru činjenica Raskrinkavanje, pristrasno medijsko izvještavanje favorizuje činjenice, stavove i zaključke koji odgovaraju određenom narativu i može podrazumijevati selektivno prikazivanje činjenica, gdje se ističu činjenice koje idu u prilog određenoj tezi, dok se činjenice koje je ne potvrđuju izostavljaju. Pristrasno medijsko izvještavanje uključuje pozitivno izvještavanje o određenoj grupi ili pitanju, izostavljajući činjenice i stavove koji se kritički odnose prema toj grupi ili pitanju.¹ Ova vrsta sadržaja može biti zasnovana na činjenicama, pa stoga izlazi iz okvira dezinformacija i uključena je u ovaj izvještaj zbog velikog prisustva u tradicionalnim i online medijima i štete koju može izazvati u Bosni i Hercegovini. Osim medijskih sadržaja, postoje i druge manipulativne metode koje su izvan djelokruga regulatornih i samoregulatornih tijela za medije kao što su skrivene političke reklame i korištenje botova i trolova na društvenim mrežama u manipulativne svrhe, za koje treba obezbijediti specifične mjere.

NAPADI, PRIJETNJE I KAMPANJE DISKREDITACIJE PROTIV POJEDINACA

Napadi, prijetnje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca obuhvataju sadržaj usmjeren protiv pojedinaca s ciljem zastrašivanja ili diskreditacije ugleda. Mete su najčešće novinari, kreatori mišljenja, predstavnici političkih grupa i organizacija civilnog društva. Može uključivati zlonamjerno informisanje – dijeljenje stvarnih informacija kako bi se nanijela šteta, uključujući otkrivanje privatnih informacija koje se šire kako bi naštetile osobi ili njenom ugledu (First Draft 2020.). Napadi, prijetnje i kampanje diskreditacije – takozvano „uništavanje ugleda” – odnose se i na nezakonit i štetan sadržaj i potpadaju pod različite zakonodavne i samoregulatorne mehanizme. Prijetnje smrću obično su kažnjive krivičnim zakonom, dok zakoni o kleveti zabranjuju objavljivanje lažnog sadržaja s ciljem diskreditacije ugleda osobe.

¹ Vidjeti metodologiju koju koristi platforma za provjeravanje činjenica Raskrinkavanje organizacije Zašto ne: <https://raskrinkavanje.ba/metodologija>

3. METODOLOGIJA

Studija je provedena od septembra 2021. do decembra 2021. i zasniva se na opsežnoj analizi dokumentacije, polustrukturiranim intervjuima sa zainteresovanim stranama i konsultativnim sastancima sa predstavnicima organizacija civilnog društva. Dodatni pregled dokumentacije je obavljen u martu 2022. Cilj studije je bio da se pozabavi sljedećim istraživačkim pitanjima:

- 1) Koje su glavne vrste i mete štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini koji može osujetiti demokratske procese, ometati sposobnost građana da poduzmu informisane radnje i otežati pomirenje?
- 2) Koji zakonodavni, regulatorni i samoregulatorni okviri protiv ovih vrsta štetnog sadržaja postoje u zemlji i kolika je efikasnost njihove primjene?
- 3) U kojoj mjeri su zakonodavni, regulatorni i samoregulatorni okviri u Bosni i Hercegovini protiv ovih vrsta štetnih sadržaja usklađeni s međunarodnim standardima?
- 4) Kako smjernice zajednice najpopularnijih društvenih mreža u Bosni i Hercegovini regulišu štetni sadržaj?

U okviru analize dokumentacije obavljen je pregled:

- a) zakonodavnog i regulatornog okvira u Bosni i Hercegovini za regulisanje štetnog sadržaja, uključujući krivične zakone, zakone protiv klevete, zakone o zaštiti javnog reda, kodekse Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine;
- b) dostupnih izvještaja Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine, Vijeća za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, organizacija civilnog društva i društvenih mreža;
- c) dostupnih sudskih presuda;
- d) samoregulatornih alata koje su razvili online mediji i Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine;
- e) smjernica zajednice najpopularnijih društvenih mreža u Bosni i Hercegovini;
- f) međunarodnih standarda i primjera zakonodavnih okvira za borbu protiv štetnog sadržaja u zemljama EU;
- g) sekundarne literature o medijskom sektoru u BiH, uključujući literaturu o navikama korištenja medija i štetnom sadržaju.

Obavljeno je 15 dubinskih polustrukturiranih intervjuja s predstavnicima Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine, Institucije ombudsmena

za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Međureligijskog vijeća u Bosni i Hercegovini, Agencije za zaštitu ličnih podataka u Bosni i Hercegovini i predstavnicima sljedećih organizacija civilnog društva: Udruženje građana Zaštota, Mreža za izgradnju mira, Asocijacija za demokratske inicijative, Helsinški odbor za ljudska prava Bijeljina, Adopt Srebrenica, forumZFD, Balkanska istraživačka mreža u BiH, Share Foundation, Direkt portal te s jednim nezavisnim istraživačem. Cilj intervjua je bio bolje razumjeti glavne vrste i ciljeve štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini i implementaciju zakonodavnog, regulatornog i samoregulatornog okvira za suzbijanje štetnog sadržaja na internetu.

Osim toga, održana su i tri konsultativna sastanka s 15 predstavnika civilnog društva: u Sarajevu 24. novembra 2021, u Banjoj Luci 19. novembra 2021. i u Mostaru 13. decembra 2021. Konsultativni sastanci su održani s ciljem da se mapira rad organizacija civilnog društva na suzbijanju štetnog sadržaja, stekne uvid u njihovo iskustvo s korištenjem društvenih mreža i njihove preporuke za jačanje otpornosti društava na širenje štetnog sadržaja na internetu uz zaštitu slobode izražavanja.

Sljedeća poglavlja daju pozadinu sistema informisanja u Bosni i Hercegovini i navika građana u pogledu korištenja medija; pregled obima, vrsta i ciljeva pet vrsta štetnog sadržaja na internetu, te predstavljaju zakonodavni, regulatorni i samoregulatorni okvir za pet vrsta štetnog sadržaja u Bosni i Hercegovini. Studija također uključuje dijelove o tome koliko se efikasno ovi okviri koriste na internetu, koje su glavne prepreke u njihovoj implementaciji i u kojoj mjeri su usklađeni s međunarodnim standardima. Poseban dio je posvećen smjernicama zajednice najpopularnijih društvenih mreža u BiH i primjerima okvira iz zemalja EU. Na kraju studija daje zaključak i preporuke za bolju regulaciju štetnog sadržaja na internetu uzimajući u obzir međunarodne standarde i druga sredstva za suzbijanje štetnih sadržaja, uključujući podizanje medijske i informacijske pismenosti građana i jačanje samoregulatornih mjera.

4. SISTEM INFORMISANJA U BIH — PREGLED

Sistem informisanja u Bosni i Hercegovini se drastično promijenio u posljednjih deset godina u skladu s globalnim trendovima. Načini na koje se informacije proizvode, konzumiraju i cirkuliraju su se promijenili s digitalnim tehnologijama i nacionalno zakonodavstvo ih često nije moglo pratiti (Sokol i Jukić-Mujkić 2021). Većina štampe, radijskih i televizijskih stanica u zemlji danas ima svoje medije na internetu i naloge na društvenim mrežama, a neke su morale i ugaziti štampane verzije i potpuno se preselili na internet (Petković i Hodžić 2019, 7).

Digitalna transformacija je također dovela do porasta neprofesionalnih proizvođača sadržaja na internetu, uključujući anonimne web stranice i različite YouTube kanale. Nedavno istraživanje je identifikovalo 615 informativnih online medija u BiH, od kojih samo 27% ima impresume na web stranicama (Osmančević 2021, 11). Drugo istraživanje je pokazalo porast broja YouTubera iz Bosne i Hercegovine koji su popularni i praćeni među mladima i proizvode sadržaje o ljepoti, modi i životnom stilu (Sokol i Alibegović 2021, 13).

Digitalna transformacija je promijenila i navike građana u korištenju medija. Penetracija interneta i broj korisnika društvenih mreža u Bosni i Hercegovini posljednjih su godina u stalnom porastu. Prema podacima Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine, penetracija interneta je 2020. godine iznosila 94,95% što je drastičan porast u odnosu na, na primjer, 2011. godinu kada je iznosila 55% (RAK 2021b, 21). Korištenje interneta i platformi društvenih medija kao izvora vijesti je u porastu, posebno među mladima i mlađim odraslim osobama, a društvene mreže i web portali su glavni izvor informacija za mlade (Sokol i Alibegović 2021, 9-10). Facebook je najpopularnija platforma društvenih mreža, nakon čega slijedi Instagram – BiH ima preko 1,8 miliona korisnika Facebooka, iako Instagram postaje sve popularniji među mladim generacijama.² Online mediji se također oslanjaju na platforme društvenih mreža kako bi dosegli svoju publiku, a novinari sve više koriste društvene mreže za širenje sadržaja koji proizvode, ali i traženje informacija i kontakt s potencijalnim sagovornicima (Đelilović 2021, 8-9).

Novija studija o navikama korištenja medija odraslih osoba u BiH je pokazala da devet od deset ispitanika koristi internet (87%) (Hasanagić i drugi 2021, 5).³ Također je vjerovatnije da će pristupiti internetu na pametnom telefonu (93%) i provode 19 sati sedmično na internetu, što je u prosjeku 2 sata i 42 minute dnevno. Mlađi ispitanici (18-24 godina) na internetu u prosjeku provode 4 sata i 2 minute dnevno (Hasanagić i drugi 2021, 5). Još jedno istraživanje o medijima i mladima je pokazalo da mladi većinu svog slobodnog vremena provode na internetu, najčešće listajući i konzumirajući informacije koje smatraju interesantnim (Hodžić i Sokol 2019, 50-51).

---

² Podaci preuzeti sa [statista.com](https://www.statista.com).

³ Istraživanje je provedeno na uzorku od 1400 ispitanika.

Unatoč porastu broja neprofesionalnih proizvođača sadržaja, broj tradicionalnih medija u zemlji i dalje je značajan⁴, a televizija je i dalje najvažniji izvor informacija s najvećim povjerenjem u široj javnosti (Sokol 2021b, 6). Digitalna transformacija i posljedice koje je imala na navike korištenja medija i tržište oglašavanja promijenile su, međutim, proizvodnju medijskog i informativnog sadržaja. Mnogi lokalni i regionalni oglašivači su preusmjerili oglašavanje s tradicionalnih medija na lokalne i globalne digitalne platforme – i zbog nižih cijena – što je uticalo na ionako skromno tržište oglašavanja u BiH čiji prihodi konstantno padaju (Petković i Hodžić 2019, 9).⁵ Pritisak tržišta i izmijenjene navike korištenja medija zahtijevaju brzu proizvodnju vijesti, čije su posljedice najčešće *copy-paste* i senzacionalistički sadržaji vijesti, često bez izvora i provjerenih informacija, s ciljem privlačenja pažnje čitatelja, a time i većeg prihoda.

Pored lošeg kvaliteta medijskog sadržaja, posebno na internetu, i nedostatka detaljnog konstruktivnog medijskog izvještavanja, politički uticaj na medije i dalje je značajan. Većini medija nedostaju dovoljni prihodi i kapaciteti za nezavisno i profesionalno novinarstvo.⁶ Koristeći netransparentne obrasce finansiranja medija iz javnih budžeta i vlasništva, političke i poslovne grupe se miješaju u uređivačke poslove, što je vidljivo u etnonacionalno i politički pristrasnim medijskim sadržajima (Hodžić i Sokol 2017).⁷ Mediji su podijeljeni po etnonacionalnoj i političkoj liniji, što se očituje u različitim tumačenjima kontroverznih pitanja i oštrim razlikama u prezentaciji i izboru tema, sagovornika i stavova. Etnonacionalna i politička pristrasnost u medijskom sadržaju je prvenstveno vidljiva u selektivnom izvještavanju, uključujući fokusiranje na i nedostatak kritike prema vodećim strankama vlastite etničke grupe i cjelokupni naglasak na pitanja koja su važna za pripadnike jedne etničke grupe i političke stranke (Sokol 2019, 34). Fragmentacija po etnonacionalnoj i političkoj liniji se manifestuje i u povjerenju u medije i stavovima publike prema različitim medijima. Studija o povjerenju u medije je pokazala da publika prati i vjeruje onim medijima koji njihovu grupu – etnonacionalnu ili političku – prikazuju u pozitivnom svjetlu. Studija je također pokazala da su glavni razlozi nepovjerenja rezultat percepcije da je većina medijskih kuća pod političkim uticajem i širi dezinformacije, generalizacije koje mogu naštetiti radu profesionalnih i nezavisnih medija (Sokol (2021b, 23-25).

---

⁴ U zemlji postoji oko 107 televizijskih stanica, 157 radio stanica, sedam novinskih agencija, 8 dnevnih novina, 181 različita publikacija i časopis. Postoji 65 javnih radio stanica i 15 javnih TV stanica koje funkcionišu kao javna preduzeća i finansiraju se direktno iz javnih budžeta kantona, gradova i općina (podaci preuzeti iz registara Regulatorne agencije za komunikacije i Vijeća za štampu i online medije BiH).

⁵ Na osnovu procjena marketinških agencija, ukupna vrijednost tržišta oglašavanja u 2020. godini iznosila je oko 22,9 miliona eura (Sokol i Jukić-Mujkić 2021, 5).

⁶ Finansijske posljedice pandemije su uticale i na medijski sektor, a prihodi od reklama su naglo smanjeni, posebno tokom prvih tri mjeseca pandemije 2020. (Sokol i Jukić-Mujkić 2021, 5).

⁷ Na primjer, općine, gradovi, kantoni i entiteti na godišnjem nivou daju subvencije i grantove lokalnim medijima, ali ovakva izdvajanja nemaju precizne kriterije, stručne komisije i mehanizme zaštite od političkog uplitanja u uređivačku politiku. Pored javnih preduzeća, potpisuju komercijalne ugovore i s privatnim medijima kako bi pratili njihove aktivnosti, ali je legitimitet takvih ugovora upitna (Sokol i Hodžić 2017).

Uprkos povećanju korištenja digitalnih tehnologija, istraživanja pokazuju da se nivo medijske i informacijske pismenosti građana i dalje smatra lošim. Samo četvrtina bh. ispitanika (24%) studije o navikama korištenja medija odraslih vjeruje u svoju sposobnost prepoznavanja lažnih informacija u medijima i informaciono-komunikacionim servisima, a više od polovine onih koji koriste internet (56%) ne obavljaju nikakve provjere činjenica na koje naiđu na mreži (Hasanagić i drugi 2021, 7-8). Drugo istraživanje je pokazalo da su mladi u BiH svjesni problematičnog medijskog sadržaja, ali uglavnom nisu bili u stanju prepoznati problematične tačke u tekstovima koji sadržavaju propagandu, pristrasno izvještavanje i dezinformacije (Hodžić i Sokol 2019, 71-74). Studija koja je obuhvatila istraživanje percepcije mladih o medijskim slobodama pokazala je da su njihovi stavovi prema medijskim slobodama uglavnom povezani s tim da su novinari hrabri da govore istinu uprkos političkom i etnonacionalnom pritisku i pokazuju sklonost kaznenim mjerama za govor mržnje i drugi problematični sadržaj u komentarima korisnika na internetu (Sokol i Alibegović 2021, 25-28). Ove i slične analize ukazuju na potrebu obrazovanja o medijskoj i informacijskoj pismenosti, koja bi uključivala i obrazovanje o međunarodnim standardima u pogledu slobode izražavanja.

Bez obzira na potrebe koje nameću promjene sistema informisanja u Bosni i Hercegovini, politike i zakonodavstvo ne prate ove trendove. Medijska i informacijska pismenost još uvijek nije u potpunosti uključena u školske programe u cijeloj zemlji i različitim razredima, iako je predmet Digitalni svijet uveden u drugi razred osnovnih škola u Republici Srpskoj 2021. godine, a Vlada RS planira da uvede predmet Medijska pismenost u gimnazijama 2022. godine (Stokić 2021b). Regulatorna agencija za komunikacije, nevladine i međunarodne organizacije nastavljaju raditi na promociji i unapređenju medijske i informacijske pismenosti, ali su potrebna sistemska rješenja za obrazovni sistem i uključivanje urbanih i ruralnih sredina te različitih starosnih grupa.

Bosna i Hercegovina ima funkcionalan regulatorni i samoregulatorni sistem za medije. Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine može izreći novčane kazne i opomene televizijskim i radio stanicama za kršenje kodeksa i pravila kao što su kršenje pravila o principima pravičnosti i nepristrasnosti, prava na odgovor, privatnosti i govora mržnje, ali uglavnom postupa po prijavama građana i ne provodi redovan nadzor. Štaviše, sve veća zabrinutost zbog politizacije RAK-a utiče na njegov rad i smanjuje povjerenje medija i javnosti (Bubonjić 2022a). Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, s druge strane, samoreguliše rad internetskih i štampanih medija, ali je njegovo djelovanje ograničeno na posredovanje i neobavezujuće odluke o medijskim sadržajima koji krše standarde Kodeksa za štampu i online medije BiH, uključujući, na primjer, govor mržnje. Kodeks za štampu i online medije Bosne i Hercegovine je izmijenjen 2021. godine kako bi se, između ostalog, proširila uređivačka odgovornost na cjelokupni sadržaj u online medijima, uključujući komentare korisnika, i uvele odredbe o dezinformacijama i korištenju informacionih tehnologija (Išerić 2022). Broj žalbi korisnika Vijeću za štampu Bosne i Hercegovine posljednjih godina raste i veliki broj je riješen posredovanjem, ali učinak samoregulatornog sistema je posebno ograničen kada je riječ o anonimnim portalima.

U zemlji postoji niz zakona koji se odnose na rad medija, slobodu izražavanja i javnu komunikaciju, ali neke njihove odredbe nisu u potpunosti usklađene s međunarodnim standardima, a primjena ostaje djelimična.

Sloboda izražavanja je zagarantovana Ustavom Bosne i Hercegovine, Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine i Ustavom Republike Srpske. Ustav Bosne i Hercegovine propisuje da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda i da se u Bosni i Hercegovini direktno primjenjuju prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima te da ti akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima (Član 2, II).

Državni i entitetski krivični zakoni kriminalizuju javno izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, a zakoni o zaštiti od klevete entiteta i Brčko Distrikta regulišu građansku odgovornost za štetu nanесenu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili prenošenjem neistinitih činjenica. Kao što će se pokazati, nijedan od ta dva zakona nije u potpunosti usklađen s međunarodnim standardima, a zakon protiv klevete se koristi i kao oblik zastrašivanja novinara (Radević 2021, 11-12). Pravo na slobodan pristup informacijama zaštićeno je državnim i entitetskim zakonima o pravu na slobodan pristup informacijama, ali neke njihove odredbe ne zadovoljavaju međunarodne standarde, posebno u pogledu proaktivne transparentnosti, a građani i novinari se i dalje suočavaju s poteškoćama u dobijanju informacija. Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine je 2021. godine pripremlilo nacrt novog zakona o pristupu informacijama, ali je on naišao na kritike organizacija civilnog društva da sadržava veliki broj izuzetaka (Hasečić 2021; Učanbarlić 2021).

Nedostatak transparentnosti vlasništva nad medijima izaziva veliku zabrinutost i zemlja još uvijek nije usvojila zakon koji bi se pozabavio ovim pitanjem. Evropska komisija u svojim godišnjim izvještajima o napretku za Bosnu i Hercegovinu, uključujući onaj za 2021. godinu, naglašava da bi Bosna i Hercegovina trebala usvojiti propise o transparentnosti vlasništva nad medijima i kriterije za javno oglašavanje (Evropska komisija 2021, 27). Izvještaji također ukazuju na potrebu osiguravanja zaštite novinara i uspostavljanja sistematskog institucionalnog praćenja prijetnji i nasilja protiv novinara te osiguravanja finansijske održivosti i političke nezavisnosti javnih emitera (Evropska komisija 2021, 27). Međutim, pored „starih problema“ s kojima se suočavaju tradicionalni mediji i profesionalni novinari, kao što su politički pritisak, nedostatak medijske transparentnosti, finansijska nestabilnost te napadi na novinare i različita kršenja njihovih prava, postoji čitav niz novih pitanja koja nameću internet i društvene mreže, a koja bi mogla ugroziti slobodu izražavanja, ali do sada ih organizacije civilnog društva, mediji i vlasti nisu istražili i prepoznali. Pored dezinformacija i govora mržnje na internetu, kojima se organizacije civilnog društva i samoregulatorno tijelo posljednjih godina bave, skriveno političko oglašavanje, algoritamska pristrasnost, korištenje botova i trolova u manipulativne svrhe, štetni sadržaj i netransparentno i nelegitimno uklanjanje sadržaja na društvenim mrežama su pitanja koja također predstavljaju prijetnju slobodi izražavanja. Međutim, razumijevanje tih pojava je

do sada, na osnovu zaključaka konsultativnih sastanaka, nejasno – dijelom i zbog netransparentnosti ovih procesa – a vlasti i organizacije civilnog društva nemaju znanje ni svijest o njima. Istraživanje Udruženja građana Zašto ne je, na primjer, pokazalo da akteri, uključujući predstavnike vlade i civilno društvo, imaju nisku svijest o ciljanim kampanjama dezinformacija na internetu (Cvjetićanin i drugi 2019, 7). To ukazuje na potrebu razmjene iskustava i podizanja znanja i stručnosti o digitalnim pravima i štetnim sadržajima na internetu u Bosni i Hercegovini.

5. ŠTETNI SADRŽAJ: VRSTE, POSLJEDICE I METE

Govor mržnje, narativi mržnje, negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca, etnonacionalno i/ili politički pristrasno izvještavanje, dezinformacije, napadi, prijetnje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca su vrste štetnog sadržaja koji može usporiti demokratske procese, procese pomirenja i suočavanja s prošlosti, naštetiti i raspirati mržnju prema grupama i pojedincima, a u nekim slučajevima i ponovo traumatizovati građane, naročito žrtve rata ili porodice žrtava rata. Prema riječima sagovornika, dostupnim studijama i izvještajima organizacija civilnog društva koje imaju mehanizme za prijavljivanje ili praćenje prisustva određenih vrsta sadržaja poput govora mržnje uglavnom u komentarima korisnika (Vijeće za štampu i online medije BiH), negiranja genocida (Memorijalni centar Srebrenica), dezinformacija (platforma za provjeru činjenica Raskrinkavanje), napada na novinare i prijetnji novinarima (Udruženje BH novinari), prisustvo štetnog sadržaja je značajno. Mnogo je izvora štetnog sadržaja na internetu, u zavisnosti od vrste:

- online mediji i anonimne web stranice s ciljem sticanja finansijske i političke koristi;
- politički i državni akteri koji koriste javni prostor i internet za promicanje političkih agendi;
- online mediji i tradicionalni mediji koji promiču određene etnonacionalne ili političke ciljeve, naročito putem etnonacionalno ili politički pristrasnog sadržaja;
- pojedinci, grupe i kanali na društvenim mrežama s ciljem sticanja finansijske i političke koristi ili promicanja određenih ideologija;
- radikalne web stranice i grupe na društvenim mrežama koje šire mržnju prema drugima.

Sagovornici se slažu da je količina takvog sadržaja na internetu zabrinjavajuća. Nedavna studija je pokazala da 35% ispitanika smatra da su bili izloženi potencijalno štetnom sadržaju u medijima i informacijsko-komunikacijskom okruženju, uključujući govor mržnje (48%) i diskriminatorni sadržaj (32%), a samo ih je petina (19%) prijavila neprimjeren sadržaj kojem su bili izloženi (Hasanagić i drugi 2021, 7-8). Sagovornici kažu da štetni sadržaj na internetu u Bosni i Hercegovini obuhvata različite teme, ali često se odnosi na međusobno isključiva sjećanja na prošlost i sukobljene etnonacionalne narative.⁸

Posljedice štetnog sadržaja su, prema mišljenju sagovornika, opsežne i uključuju ponovnu traumatizaciju javnosti, političku apatiju i odluku da se, na primjer, ne

---

⁸ Mirjana Ćuskić, Helsinški komitet za ljudska prava, intervju; Sunita Dautbegović – Bošnjaković, ZFD forum, intervju; Bekir Halilović, Adopt Srebrenica, intervju.

pridržavaju epidemioloških mjera.⁹ Ispitanici navode da takav sadržaj cilja na različite grupe, kao što su manjinske grupe, migranti i izbjeglice, povratnici i žene,¹⁰ a posebno mogu uticati na mlade koji većinu vremena provode na internetu¹¹ i nemaju potrebne vještine medijske i informacijske pismenosti. Studije medijskog izvještavanja o migrantima i izbjeglicama ukazuju na to da stereotipno i često ksenofobično izvještavanje o migrantima i izbjeglicama može povećati mržnju prema ljudima u pokretu u BiH (Sokol 2021a, 7-11; Adilagić 2019). Nedavna studija Udruženja Zašto ne je pokazala da su zablude o pandemiji koronavirusa, koje su bile veoma popularne na internetu, stekle značajno uporište u društvu i da su rasprostranjenije od drugih teorija zavjere (Karadžuz i drugi 2022, 5). U publikaciji Foruma ZFD se navodi da mediji putem etnonacionalno pristrasnog sadržaja održavaju retoriku podjela i ne dopuštaju društvu da se odmakne od traumatične prošlosti ili s odmakom razmišlja o njoj (ZFD 2019). Sve ovo ukazuje na važnost praćenja i analiziranja ovakvih sadržaja i pronalaženja adekvatnih načina za njihovo suzbijanje, rješavanje uzroka i osmišljavanje mehanizama prevencije.

5.1. GOVOR MRŽNJE I NARATIVI MRŽNJE

Govor mržnje i narativi mržnje na internetu su prisutni u korisničkim komentarima i na društvenim mrežama. Postoji više web stranica krajnje desničarskih ekstremističkih grupa i specijaliziranih web stranica koje propagiraju nadmoć jedne grupe, podstiču na mržnju prema drugim grupama i/ili veličaju ratne zločine i ratne zločince, od kojih su neke prisutne čak i na društvenim mrežama.¹² Studija Aktisa i Mediacentra iz 2018. godine koja je bila zasnovana na automatskom pretraživanju komentara na različitim platformama i web stranicama u BiH je pokazala da je govor mržnje u online prostoru rasprostranjen. Istraživači su također zaključili da odjeljci komentara na YouTubeu posebno sadrže nasilne primjere mržnje (Aktis 2018, 35). Istraživači su naveli da javni forumi kao što su StormFront ili HercegBosna sadržavaju "razrađen govor mržnje koji je generalno pomiješan s desničarskim ekstremizmom i nategnutim historijskim elaboracijama" (Aktis 2018, 35). Istraživači su također zaključili da govor mržnje općenito širi veliki krug „običnih“ pripadnika javnosti, ali i neke specifične grupe. Prema podacima koje su prikupili, čini se da je većina takvih korisnika muškog spola, a značajan dio se nalazi i u dijaspori. Sagovornici napominju da, čak i ako se odnosi na rat, govor mržnje šire i mladi ljudi koji su rođeni poslije rata.¹³

⁹ Tijana Cvjetičanin, platforma za provjeru činjenica Raskrinkavanje, intervju; Maida Zagorac, Mreža za izgradnju mira, intervju.

¹⁰ Dajana Čelebić, Asocijacija za demokratske inicijative, intervju.

¹¹ Mirjana Ćuskić, Helsinški komitet za ljudska prava, intervju; Sunita Datubegović – Bošnjaković, ZFD forum, intervju.

¹² Takve grupe je prepoznala Balkanska istraživačka mreža BiH. Među njima su Ravnogorski četnički pokret i Bosanski pokret nacionalnog ponosa. Ostale uključuju web stranicu i naloge na društvenim mrežama portala Despotovina.info i web stranicu Antimigrant.ba. U izvještaju iz 2018. naveden je niz takvih grupa, od kojih su neke još uvijek aktivne: Naš Haber i Prosječna Komunjara (Aktis 2018).

¹³ Maida Zagorac, Mreža za izgradnju mira, intervju.

Iako takav sadržaj može funkcionisati kao mehanizam za javno istresanje frustracija, govor mržnje šteti kulturi javne rasprave, normalizuje negativne osjećaje prema drugima i može dovesti do stvarne štete pojedincima koji pripadaju toj grupi. Meta govora mržnje u Bosni i Hercegovini su uglavnom etnonacionalne grupe, migranti i izbjeglice, novinari, manjine i žene. Izvještaj Evropske komisije za 2021. godinu ističe da su manjinski povratnici među najčešćim metama etnički motivisanog govora mržnje i zločina iz mržnje (2021, 32) i da se govor mržnje na vjerskoj osnovi i dalje javlja (2021, 29).

Istraživanje o antisemitskom diskursu na Zapadnom Balkanu je pokazalo primjere antisemitizma u komentarima na Facebooku i online medijima pod različitim člancima koji se odnose na Izrael, sjećanje na holokaust ili vanjske poslove (Sokol i Memišević 2020, 58).¹⁴ Sarajevski otvoreni centar je zabilježio 83 slučaja govora mržnje protiv LGBTIQ zajednice 2018. i 2019. godine, uglavnom u vezi s prvom Paradom ponosa u Sarajevu 2019. godine, koji su pronađeni u sadržaju korisnika na internetskim portalima (Blažević 2019, 20).

Iako je nezakoniti govor mržnje uglavnom prisutan u komentarima korisnika, i mainstream mediji su izvor narativa mržnje putem selektivnog izvještavanja i objavljivanja zapaljivih izjava političkih lidera. Na primjer, medijsko izvještavanje posljednjih godina stigmatizuje migrante i izbjeglice, prikazujući ih kao kriminalce i opasne osobe (Adilagić 2018). Takvi prikazi, koji dolaze i od političara i javnih ličnosti, mogu povećati netoleranciju i mržnju prema migrantima i izbjeglicama i povećati broj primjera nezakonitog govora mržnje u sadržajima koje kreiraju korisnici (Sokol 2020a, 7-11). Ono što ostaje vrlo problematično i ne rješava se jesu narativi mržnje koji dolaze od političkih ličnosti i uglavnom su usmjereni protiv drugih etnonacionalnih grupa, a koji mogu imati značajne posljedice, posebno zbog uticaja koji te osobe imaju u društvu.

5.2. NEGIRANJE RATNIH ZLOČINA I VELIČANJE RATNIH ZLOČINACA

Druga vrsta štetnog sadržaja koji u velikoj mjeri utiče na proces suočavanja s prošlošću i pomirenja su slučajevi odobravanja, negiranja, grubog umanjivanja ili pokušaja opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravosnažnim presudama. Takvi slučajevi nisu bili prisutni samo u komentarima korisnika, već i u mainstream medijima i dolaze od političkih ličnosti, javnih institucija i predstavnika vlasti (Gačanica i Finkeldey 2019, 12-13). Gačanica i Finkeldey navode da je negiranje ili umanjivanje vidljivo u raznim oblastima političkog djelovanja i kao rezultat toga utisnuto u mnoge aspekte svakodnevnog

---

¹⁴ U ovoj studiji je pregledano oko 1400 članaka i komentara koji se odnose na antisemitizam u BiH u odabranim periodima tokom 2020. godine. Među njima je otkriven oko 101 slučaj antisemitizma, od kojih je većina bila na Facebooku.

života: odlikovanja ratnih zločinaca, rehabilitaciju zločina, osnivanje udruženja i organizacija koje nose imena ratnih zločinaca, postojanje i zakonit rad fašističkih organizacija – što je sve vidljivo na internetu. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici za 2021. godinu je pokazao da negiranje genocida, uključujući veličanje ratnih zločina i zločinaca, ostaje široko rasprostranjeno u BiH i regiji (Cvjetičanin i drugi 2021). Istraživači su prepoznali 234 slučaja negiranja genocida na internetu u Srbiji (142), BiH (60) i Crnoj Gori (19). Tri najčešće retoričke taktike koje se koriste u negiranju genocida su: osporavanje broja i identiteta žrtava, teorije zavjere koje osporavaju presude i integritet međunarodnih sudova i nacionalistički historijski revizionizam. U izvještaju je također zaključeno da su internetski portali bili odgovorni za veliki dio slučajeva negiranja bilo objavljivanjem originalnog sadržaja ili kopiranjem iz drugih izvora (Cvjetičanin i drugi 2021, 4-5).

Monitoring Memorijalnog centra Srebrenica je pokazao da je od stupanja na snagu izmjena i dopuna Krivičnog zakona BiH koje zabranjuju odobravanje, negiranje, grubo umanjivanje ili pokušaj opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravosnažnim presudama u julu 2021. godine negiranje genocida manje eksplicitno i direktno u BiH i da je broj ovakvih djela smanjen. Međutim, navedeno je i da su političari nastavili negirati genocid, uglavnom u medijima u Srbiji, a njihove izjave potom prenose mediji u BiH (Memorijalni centar Srebrenica 2021). Baza podataka Mapiranje mržnje Balkanske istraživačke mreže pokazuje da visokorangirani političari i dalje negiraju ratne zločine, a njihove izjave mainstream mediji objavljuju bez ikakvog kritičkog stava.¹⁵ Kako navode naši sagovornici, takav sadržaj može naštetiti i ponovo traumatizovati one koji su preživjeli rat i porodice žrtava rata, ali utiče i na procese pomirenja.¹⁶

5.3. ETNONACIONALNO I POLITIČKI PRISTRASNO IZVJEŠTAVANJE

Treća vrsta štetnog sadržaja na internetu prepoznata u istraživanju je etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje, posebno kada je riječ o događajima iz prošlosti, etnonacionalnom diskursu i politici. Kao što je već spomenuto, medijski sektor u Bosni i Hercegovini uglavnom je podijeljen po etnonacionalnim i političkim linijama i pod uticajem grupa političkih stranaka kroz obrasce finansiranja i vlasništvo (Hodžić i Sokol 2017). Te podjele se ogledaju u kršenju profesionalnih novinarskih standarda i pristrasnom izvještavanju – predstavljanju jedne strane priče, a zanemarivanju drugih. Najizraženije je selektivno izvještavanje o aktuelnim dešavanjima, uključujući zanemarivanje i/ili kritički stav prema drugim etnonacionalnim grupama i njihovim predstavnicima te favorizovanje interesa vlastite etnonacionalne grupe i njenih političkih lidera. Pristrasno izvještavanje je prisutno i u tradicionalnim i u online medijima i najveći broj žalbi koje je Regulatorna agencija za komunikacije BiH primala na

---

¹⁵ Vidi mapu: <https://mapiranjemrznje.detektor.ba/>

¹⁶ Maida Zagorac, Mreža za izgradnju mira, intervju; Mirjana Ćuskić, Helsinški komitet za ljudska prava, intervju; Sunita Dautbegović – Bošnjaković, ZFD forum, intervju.

godišnjem nivou i najveći broj potvrđenih kršenja se odnosi na fer izvještavanje i nepristrasnost.¹⁷ Pristrasno, propagandno izvještavanje je vrlo prisutno na internetu, posebno u izbornim godinama kada prije izbora uglavnom anonimni portali niču kao gljive poslije kiše i objavljuju vijesti koje pogoduju određenim političkim strankama (Blagovčanin 2019; Turčilo 2020). Iako je ovakvo izvještavanje sveprisutno u medijima u BiH, nedostaje mehanizam za praćenje ili sveobuhvatna i detaljna istraživačka studija koja bi pokazala cjelokupni domet, razotkrila njegove podnarrative i objasnila njegove nijanse i glavne izvore. Istraživačke studije su se do sada fokusirale na određene studije slučajeva ili su samo ukazivale na činjenicu da se i površnim pregledom mogu uočiti različita tumačenja pojedinih tema u medijima u BiH suprotstavljena po etnonacionalnoj i političkoj liniji. Tekstove koje su objavile watchdog medijske platforme Media.ba i Analiziraj pokazuju primjere takvog izvještavanja, posebno u odnosu na tri javna servisa i najpopularnije online medije. Jedno istraživanje je pokazalo da je etnonacionalna pristrasnost u medijskim sadržajima na području Birača prvenstveno vidljiva u selektivnom izvještavanju o komemoraciji žrtvama rata, ponekad uz veličanje vojski i heroja jedne etnonacionalne grupe, te djelimičnom i/ili jednostranom tumačenju ratnih dešavanja (Sokol 2019, 34). Drugi članak koji je objavio Mediacentar pokazao je da je pristrasan sadržaj prisutan i u medijskom izvještavanju o međunarodnim vijestima kao što je rat u Ukrajini, o kojem mediji u Republici Srpskoj relativiziraju ulogu Rusije i njenu odgovornost (Bubonjić 2022b). Takvo medijsko izvještavanje polarizuje javnost, stvarajući grupe publike koje prate i vjeruju medijima koji njihovu grupu uglavnom prikazuju u pozitivnom svjetlu (Petković, Bašić Hrvatini i Hodžić 2021b).

5.4. DEZINFORMACIJE

Dezinformacije su posljednjih godina izuzetno raširene, posebno kada je riječ o političkoj propagandi, koronavirusu i ratu u Ukrajini. Studija Udruženja Zašto ne iz 2019. godine je pokazala da je lažno ili obmanjujuće medijsko izvještavanje veoma prisutno u BiH i regiji, najčešće u vidu namjerno izmišljenih lažnih informacija, a u 60 posto slučajeva je bilo političke prirode (Cvjetičanin i drugi 2019, 7). Istraživanje je prepoznalo dva izvora dezinformacija: „oportunističke dezinformatore“ koji koriste anonimne portale i društvene medije, najčešće s motivom finansijske koristi; i političke i državne aktere koji koriste kako javne tako i komercijalne medije za širenje dezinformacija koje pogoduju njihovim političkim agendama (Cvjetičanin i drugi 2019, 7). Kako studija navodi, dezinformacije dolaze kako od domaćih tako i od stranih aktera, mnoge i putem regionalnih centara za širenje dezinformacija i medija iz susjednih zemalja koji su i izvori i prenosnici dezinformacija (Cvjetičanin i drugi 2019, 7). Posebno zabrinjava to što su, pored anonimnih web stranica koje su vrsta medija koji se pojavljuju kao glavni izvor i prenosilac dezinformacija, javni mediji najveći pojedinačni izvori dezinformacija u BiH (Cvjetičanin i drugi 2019, 8).

Platforma za provjeru činjenica Raskrinkavanje je razotkrila stotine tekstova koji sadržavaju dezinformacije o pandemiji koronavirusa, a koji su kružili internetom i

---

¹⁷ Azra Maslo, RAK, intervju.

društvenim mrežama (Krupalija i drugi 2020). Dezinformacije u kombinaciji s lošom komunikacijom zdravstvenih organa i nedostatkom zvanične vladine kampanje o važnosti imunizacije dodatno su potkopali zdravstveni odgovor javnosti. U novembru 2021. godine, uprkos dostupnosti vakcina, vakcinisano je samo 20 posto stanovništva Bosne i Hercegovine (Augustinović i Milojević 2021). Druga studija je ukazala na pogrešna uvjerenja o pandemiji koronavirusa i pozvala na multisektorski pristup u suprotstavljanju takvim narativima, uključujući izgradnju povjerenja i obrazovanje (Karađuz i drugi 2021). Studije također pokazuju da su dezinformacije usmjerene na manjinske grupe, uključujući migrante i izbjeglice, žene i LGBTIQ zajednicu (Zulejhić i drugi 2020). Posebno je problematično to što novinarima nedostaju kapaciteti za provjeru sadržaja, a posebno im je teško provjeravati izjave zvaničnika i zvaničnih izvora (Sokol i Jukić-Mujkić 2021, 4).

5.5. NAPADI, PRIJETNJE I KAMPANJE DISKREDITACIJE PROTIV POJEDINACA

Zadnja vrsta štetnog sadržaja prepoznata u ovoj studiji se odnosi na napade, prijetnje i kampanje diskreditacije koje su uglavnom usmjerene protiv pojedinaca na internetu – stručnjaka, novinara, radnika u medijima, predstavnika civilnog društva, s ciljem da ih se zastraši ili diskredituje. Pojmovi koji se također koriste za takve štetne sadržaje su cyber/online nasilje i uznemiravanje na internetu, koje karakterizira anonimnost i prikriivanje identiteta počinitelaca, velika dostupnost mete, pristup žrtvi putem interneta i disinhibicija, što je nedostatak suzdržanosti i samokontrole ponašanja koje se vjerovatno ne bi desilo u offline, stvarnom okruženju (Gačanica i Arnautović 2018, 11). Podaci Udruženja BH novinari pokazuju da se sve veći broj napada i prijetnji novinarima dešava na internetu (Boračić-Mršo 2022). Udruženje je 2021. godine, na primjer, registrovalo 70 napada, prijetnji i drugih oblika kršenja prava novinara od kojih se sedamdeset posto dogodilo na internetu (Boračić-Mršo 2022). Najčešće mete ovakvih štetnih sadržaja su novinari kritični prema vladajućim režimima i etnonacionalnim narativima, oni koji rade s migrantima i izbjeglicama, predstavnici civilnog društva i političke opozicije, novinarkе, a u posljednje vrijeme i javne ličnosti koje zagovaraju imunizaciju u vezi s koronavirusom. Takve kampanje uključuju uvrede i prijetnje koje upućuju korisnici, pogrdni jezik i klevetu pojedinaca, mizogine uvrede u odnosu na žene, slike i videozapise pojedinaca koji se dijele na internetu te uvrede i prijetnje korisnika putem privatnih poruka. Rod se često koristi kao osnova za diskriminaciju i napade – u online prostoru se kreće od uvreda na osnovu fizičkog izgleda do eksplicitnih prijetnji izrečenih javno (komentari, statusi) i privatno (e-mailovi, poruke na društvenim mrežama) na osnovu spola (Gačanica i Arnautović 2018, 17-18). Međutim, osim registra napada i kršenja prava novinara Udruženja BH novinari, nema zbirnih podataka o registrovanim napadima, prijetnjama i kampanjama diskreditacije protiv pojedinaca, naročito predstavnika civilnog društva, a mnogi slučajevi se nikada ni ne zabilježe.

6. REGULACIJA ŠTETNOG SADRŽAJA

Zemlje širom svijeta pokušavaju suzbiti štetne sadržaje na internetu na načine koji ne ograničavaju slobodu izražavanja. U članu 19. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima stoji da „svako ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo obuhvata i pravo na slobodu mišljenja bez uznemiravanja i slobodu da traži, prima i širi informacije i ideja putem bilo kojeg medija i bez obzira na granice”. Prema članu 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, sloboda izražavanja nosi posebne dužnosti i odgovornosti i može biti podložna određenim ograničenjima, ali samo onim koja su propisana zakonom i koja su neophodna za poštivanje prava ili ugleda drugih i za zaštitu nacionalne sigurnosti ili javnog reda ili javnog zdravlja ili morala. Slično tome, u članu 10. Evropske konvencije o ljudskim pravima stoji da sloboda izražavanja može biti podložna formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama koje su neophodne u demokratskim društvima, „u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, radi zaštite zdravlja ili morala, radi zaštite ugleda ili prava drugih, radi sprečavanja odavanja informacija dobijenih u povjerenju ili očuvanja autoriteta i nepristranosti pravosuđa”.

U izvještaju specijalnog izjavitelja UN-a za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja o regulaciji sadržaja na internetu (A/HRC/38/35, 4) se ističe da ograničenja slobode izražavanja moraju ispunjavati sljedeće uslove:

Zakonitost: Moraju se usvojiti redovnim pravnim postupcima i ograničiti diskreciono pravo vlade na način koji „dovoljno precizno” pravi razliku između zakonitog i nezakonitog izražavanja.

Nužnost i proporcionalnost: Države moraju dokazati da ograničenje u najmanjoj mjeri opterećuje ostvarivanje prava i da zapravo štiti, ili će vjerojatno zaštititi, legitimni državni interes o kojem je riječ.

Zakonitost: Svako ograničenje, da bi bilo zakonito, mora štiti samo one interese nabrojane u članu 19. (3): prava ili ugled drugih, nacionalnu sigurnost ili javni red, ili javno zdravlje ili moral.

Sloboda izražavanja zagantovana je Ustavom Bosne i Hercegovine (član 2., 3., h), Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine (II, član 2., I) i Ustavom Republike Srpske (II, 26., 32., 34.). Ustavom Bosne i Hercegovine je propisano da će Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (član 4., I) te da se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli primjenjuju direktno i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima (član 4., II).

U Bosni i Hercegovini postoje zakonski, regulatorni i samoregulatorni okviri za suzbijanje štetnih sadržaja: govora mržnje i narativa mržnje, negiranja ratnih zločina i veličanja ratnih zločinaca, etnonacionalnog i politički pristrasnog izvještavanja, dezinformacije, te prijetnji, napada i klevetničkih kampanja protiv

pojedinaca. Međutim, većina ih je rascjepkana na različite zakone, propise i samoregulatorne mehanizme, nisu u potpunosti usklađeni s međunarodnim standardima a njihovo provođenje je i dalje nedosljedno i posebno problematično za online sektor. Naredna poglavlja posvećena su zakonodavnim, regulatornim i samoregulatornim okvirima za pet vrsta identifikovanih štetnih sadržaja. Ova poglavlja također sadrže i dijelove o tome koliko se efikasno ti okviri koriste online, koje su glavne prepreke u njihovoj implementaciji i u kojoj mjeri su usklađeni s međunarodnim standardima.

6.1. REGULACIJA GOVORA MRŽNJE

Govor mržnje je samo djelimično regulisan u Bosni i Hercegovini i zemlji nedostaju zakonski propisi o govoru mržnje koji su usklađeni s međunarodnim standardima. Pojedini oblici govora mržnje su zabranjeni krivičnim zakonima, a Izborni zakon zabranjuje političkim kandidatima da koriste jezik koji bi nekoga mogao podstaknuti na nasilje ili širenje mržnje tokom predizborne kampanje. Govor mržnje zabranjen je i kodeksima Regulatorne agencije za komunikacije, koji se, međutim, odnose samo na televizijske i radio stanice. Glavne prepreke u regulisanju govora mržnje prema međunarodnim standardima su nedostatak odgovarajućeg zakonodavstva i nedovoljno znanje sudija i tužilaca o međunarodnim standardima. Nisu svi slučajevi govora mržnje nezakoniti i veliki dio narativa mržnje, čak i u političkom diskursu, ostaje u sivim zonama za koje ne postoje adekvatne mjere zabrane.

6.1.1. Krivični zakoni

Javno izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti je u Bosni i Hercegovini kriminalizovano. Krivični zakon Bosne i Hercegovine (145a, 1), Federacije Bosne i Hercegovine (163,1) i Brčko Distrikta (160, 1) zabranjuje javno izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Bosni i Hercegovini, Federaciji, odnosno Brčko Distriktu.

Tri krivična zakona ograničena su, međutim, na zabranu izazivanja i raspirivanja mržnje na nacionalnoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ali ne uključuju druge zaštićene kategorije uključujući boju kože, spol, seksualnu orijentaciju, invaliditet i druge osnove koje su dio međunarodnih standarda (Blažević 2019, 10). Ove zakonske odredbe sankcionišu samo javno izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti prema osobama koje žive ili borave u BiH (Krivični zakon BiH), odnosno prema osobama koje žive u Federaciji BiH, odnosno Brčko Distriktu (Krivični zakon Federacije BiH i Krivični zakon Brčko Distrikta). Prema Filipović (2019, 6), ako se javno izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti odnosi na osobe koje u vrijeme počinjenja djela u BiH ne žive ili ne borave u BiH, počinitelj ne može biti kažnjen.

Krivični zakonik Republike Srpske obuhvata i druge zaštićene kategorije, kao što su boja kože, spol, seksualna orijentacija i invaliditet i navodi sredstva kojima se krivično djelo može izvršiti, uključujući kompjuterski sistem i društvenu mrežu,

koji nisu navedeni u druga tri krivična zakona (Omerović i Hrustić 2020, 37). Krivični zakon RS propisuje „kažnjavanje svakoga ko putem štampe, radija, televizije, kompjuterskog sistema ili društvene mreže, na javnom skupu ili javnom mjestu ili na drugi način javno poziva, izaziva ili podstiče ili učini dostupnim javnosti letke, slike ili neke druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina” (Krivični zakonik RS, član 359, 1).¹⁸

Slučajevi procesuiranja govora mržnje u Bosni i Hercegovini su rijetki, posebno kada je riječ o govoru mržnje na internetu, a sudske odluke su nedosljedne. Ispitanici navode da postoji nerazumijevanje značenja govora mržnje i slobode izražavanja čak i među praktičarima te da postoje posebne poteškoće u definisanju toga šta se smatra javnim prostorom.¹⁹ Prema jednoj studiji, od 2004. do 2019. godine u BiH je doneseno 27 presuda za krivična djela izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti protiv 26 osoba, od čega je u 12 slučajeva osoba proglašena krivom (Ferhatović i Trlin 2019, 144-145).²⁰ Od toga su samo tri krivična djela izvršena putem interneta - dva putem Facebook profila i jedno putem internetske stranice. Broj pokrenutih slučajeva je prilično mali u odnosu na veliko prisustvo govora mržnje na internetu i veliki broj oslobađajućih presuda (Ferhatović i Trlin 2019, 144-145). Slučajevi procesuiranja govora mržnje do sada su pokretani uglavnom protiv običnih građana, dok nije bilo slučajeva u kojima su oni na vlasti bili sankcionisani.²¹

---

¹⁸ Pored ovih odredbi, postoje i druge odredbe krivičnih zakona koje se mogu koristiti za sankcionisanje govora mržnje, ali se one ne odnose na internet. Krivičnim zakonima Federacije i Brčko Distrikta propisana je novčana kazna ili kazna zatvora (Krivični zakon FBiH, 363, Krivični zakon Brčko Distrikta, 357) za osobu koja grubim kršenjem standarda profesionalnog ponašanja medija i novinara, koristi huškački ili govor mržnje ili govor koji očito poziva ili podstiče na nasilje, narodnosne ili etničke sukobe i time dovede do ugrožavanja javnog reda ili mira, ali samo putem televizijskih ili radio stanica (Filipović 2019). Zakonom Republike Srpske propisana je kazna zatvora za one koji se na sportskoj priredbi ili javnom skupu ponašaju na takav način ili uzvikuju parole ili nose plakate kojima izazivaju nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu vrstu mržnje ili netrpeljivosti po nekoj diskriminatornoj osnovi, usljed čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima (Krivični zakon RS, 363, 1).

¹⁹ Halisa Skopljak, intervju, Misija OSCE-a u BiH

²⁰ Nakon 2019. bilo je i niz drugih slučajeva u kojima su osobe kažnjene zbog govora mržnje na internetu. Na primjer, Općinski sud u Ljubuškom donio je pravosnažnu presudu pripadniku Oružanih snaga BiH, zbog poruke poslana putem Facebooka književnici Martini Mlinarević i sadašnjoj ambasadorici Bosne i Hercegovine u Češkoj. Nazvao ju je „izdajnicom” svog naroda i „neprijateljem Hrvata” (BH Novinari, 2021). ³⁰ Halisa Skopljak, Misija OSCE-a u BiH, intervju.

²¹ Halisa Skopljak, Misija OSCE-a u BiH, intervju.

Slučaj 1

Autor portala *Antimigrant.ba* prvostepenom presudom je pred Sudom BiH oslobođen optužbi za širenje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti.²² Sud je utvrdio da su izjave upućene direktno migrantima, te da su konstitutivni narodi BiH samo dovedeni u vezu sa izjavama, što znači da autor nije javno izazivao nacionalnu, rasnu i vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Bosni i Hercegovini (Koalicija 2021). U presudi je navedeno i da je analizom dokaza utvrđeno da se izjave o migrantima ne odnose ni na jednu određenu naciju, rasu, vjeru ili drugu konkretnu grupu i da su te izjave u okviru političkog, novinarskog, slobodnog narativa, zaštićenog slobodom govora (Koalicija 2021). Koalicija za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje BiH²³ reagovala je izražavajući javno neslaganje sa sudom, navodeći da to pokazuje hitnost promjena krivičnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini koje bi uključivale prepoznavanje i sankcionisanje govora mržnje i zločina iz mržnje protiv svih ranjivih grupa u društvu, ali i potrebnu edukaciju sudija i tužilaca da prepoznaju i adekvatno sankcionišu govor mržnje u skladu sa standardima Vijeća Evrope (Koalicija 2021).

Slučaj 2

Sud u Brčko Distriktu je 2012. odredio kaznu od godinu dana zatvora, uslovno na period od tri godine, za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti zbog niza objava na javno dostupnom online forumu, u kojima je optuženi iznio izjave o načinu na koji bi bošnjački građani Distrikta Brčko BiH trebali postupiti u slučaju rata i secesije Republike Srpske (European Court of Human Rights 2016, 2). Optuženi se žalio da se forum ne može smatrati javnim mjestom, te da nije podsticao na mržnju, već samo izrazio svoje mišljenje, te da se za slučaj saznalo tek nakon što su mediji izvještavali o njemu. Apelacioni sud Brčko Distrikta 2012. godine potvrdio je presudu Osnovnog suda, uz obrazloženje da je sadržaj foruma bio dostupan svima i da izjave nisu izraz slobodnog mišljenja, već vrlo neprikladan oblik dijaloga koji zagovara strategiju ponašanja prema jednoj etničkoj skupini (European Court of Human Rights, 2016, 3). Ustavni sud i Evropski sud za ljudska prava su odbacili apelantovu žalbu.

Slučaj 3

Ustavni sud BiH ukinuo je presudu Kantonalnog suda Livno kojom je odbijena žalba na presudu osnovnog suda kojom je osoba proglašena krivom za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje objavljivanjem fotografije na Facebooku. Na fotografiji koja sadrži zastavu Bosne i Hercegovine dva zmaja lete prema statui

---

²² Fatmir Alispahić je optužen da je u više navrata tokom 2019. i 2020. godine putem internet portala *Antimigrant.ba* in a društvenim mrežama kontinuirano objavljivao tekstove i video zapise koji obiluju izjavama koje podstiču i šire mržnju prema migrantima i migrantskoj populaciji, kao i između konstitutivnih naroda BiH.

²³ Koaliciju čini 13 organizacija civilnog društva iz BiH.

Isusa Krista u Rio de Janeiru sa tekstom "Idemo, trgajte". Sud u Livnu je zaključio da je osoba javno izazivala vjersku mržnju i netrpeljivost prema Hrvatima, pripadnicima rimokatoličke vjeroispovijesti, koji žive u BiH, prikazivanjem uništavanja vjerskih simbola, iako je apelant naveo da je fotografiju objavio na dan kad je fudbalska reprezentacija Bosne i Hercegovine igrala kvalifikacionu utakmicu za Svjetsko fudbalsko prvenstvo u Brazilu. Ustavni sud se, između ostalog, pozvao na praksu Evropskog suda za ljudska prava po kojoj izražavanje objava pojedinca prema maloj i ograničenoj grupi korisnika Facebooka nema istu težinu kao izjava objavljena na mainstream web stranici (Ustavni sud BiH, 2016). Sud je također naveo da je tek kada su lokalni internetski mediji objavili fotografiju s vrlo sugestivnim naslovom urednika (Ko nas to štiti, policajac širi vjersku mržnju na Facebooku), fotografija je postala dostupna široj javnosti.

6.1.2. Sankcionisanje jezika koji podstiče na nasilje tokom perioda izbora

Izbornim zakonom moguće je kažnjavati političke subjekte za korištenje jezika koji bi nekoga mogao navesti ili podstaknuti na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivanje ili korištenje slika, simbola, audio i video snimki, SMS poruka, internet poruka ili drugih materijala koji mogu tako djelovati (Član 19.9, tačka j). Ovim zakonom je zabranjeno i vođenje izborne kampanje putem elektronskih i štampanih medija koja je stereotipnog i uvredljivog sadržaja u odnosu na muškarce i/ili žene ili koja podstiče stereotipno i uvredljivo ponašanje na osnovu pola ili ponižavajući odnos prema pripadnicima različitih polova (Član 16.14, stav 3). Ove odredbe su važan alat budući da je govor mržnje posebno prisutan u izbornim periodima sa ciljem privlačenja birača te su korištene za sankcionisanje političkih subjekata za širenje govora mržnje na internetu i društvenim mrežama (Dragičević 2019, 10). Na primjer, na lokalnim izborima 2020. godine Koalicija Pod lupom zabilježila je 53 slučaja neprimjerenog govora, sadržaja ili govora koji bi mogli izazvati vjersku, nacionalnu ili netrpeljivost po drugim osnovama. Prema izvještaju, većina slučajeva se odnosi na krajnje neprimjeren govor ili netrpeljivost na osnovu političke pripadnosti, posebno na društvenim mrežama (Koalicija Pod ludom 2021, 37). Ono što je, međutim, problematično je to što ove odredbe ne daju konkretne definicije govora mržnje zbog kojih bi se mogla narušiti sloboda političkog govora i primjenjuju se samo ako do takvih radnji dođe u roku od 30 dana prije datuma izbora. Istraživanja su pokazala da političke stranke i kandidati počinju da propagiraju svoje kandidature prije perioda predizborne kampanje, posebno online i na društvenim mrežama, a govor mržnje se treba sankcionisati i prije zvaničnog početka kampanje (Sokol i Hasečić 2020).

Slučaj 1

Centralna izborna komisija je 2018. godine kaznila jednog političkog kandidata jer je na svom Facebook profilu koristio jezik koji bi nekoga mogao navesti ili podstaknuti na nasilje ili širenje mržnje. Sud BiH je odbio apelantovu žalbu, ne prihvatajući navode žalbe da stavovi izneseni na privatnom profilu kandidata nisu bili namijenjeni široj javnosti (Sud BiH 2018, 2).

Slučaj 2

Centralna izborna komisija poništila je kandidaturu jednog političkog subjekta na lokalnim izborima 2020. godine zbog emitovanja videa na YouTubeu u kojem se na stereotipan i uvredljiv način prikazuju pripadnici konstitutivnih naroda i manjina u BiH (Koalicija Pod lupom 2020, 37). Sud BiH je poništio ovu odluku jer je video emitovan prije početka zvanične kampanje (Koalicija Pod lupom 2020, 37).

6.1.3. Zabrana govora mržnje na televizijskim i radio stanicama

Govor mržnje zabranjen je Kodeksom o audio-vizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine. U članu 4 Kodeksa se navodi da je zabranjeno ponižavati, zastrašivati ili podsticati na mržnju, nasilje ili diskriminaciju protiv lica ili grupe na osnovu spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, društvenog porijekla ili na osnovu bilo koje druge okolnosti koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, njegovih prava i sloboda (Član 4). Kodeks o komercijalnim komunikacijama RAK-a također ne dozvoljava govor mržnje prema istoj gore navedenoj definiciji (Član 3, 4b).

Regulatorni alati se primjenjuju samo na televizijske i radio stanice, a RAK ne može sankcionisati online sadržaj. RAK je tokom 2021. godine pripremio nacрте izmjena i dopuna pravila o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija kojima se proširuje odgovornost korisnika dozvola za televizijsko i radijsko emitovanje na sadržaje koji se objavljuju na internet stranicama pod njihovim logom. Na ovaj sadržaj bi se primjenjivale odredbe Kodeksa kojim se uređuju programski standardi koji se odnose na zabranu širenja i podsticanja na mržnju, nasilje ili diskriminaciju, prenošenje jasnog i neposrednog rizika od uzrokovanja negativnih posljedica po sigurnost i zdravlje ljudi, zaštitu maloljetnika, uključujući i zaštitu njihove privatnosti, te pravo na odgovor. Nacrt je u fazi javnih konsultacija, ali su mišljenja predstavnika medija podijeljena, posebno ako se ima u vidu da ove izmjene neće obuhvatiti sve druge online medije koji nisu web stranice javnih radio i televizijskih emitera. (Tomić 2021a).

Slučajevi sankcionisanja televizijskih i radijskih emitera zbog širenja govora mržnje posljednjih godina su rijetki. U posljednjih pet godina (2017–2021) Agencija je primila 25 pritužbi zbog govora mržnje, ali je većina njih odbačena.²⁴ Agencija je i 2021. godine primila pritužbe na govor mržnje, ali je konstatovala da u ovim slučajevima nije bilo kršenja kodeksa i da su u skladu sa slobodom izražavanja

---

²⁴ Azra Maslo, intervju.

(RAK 2021c). Agencija, međutim, ne provodi monitoring i uglavnom reaguje na osnovu pritužbi građana. Osim toga, postoji zabrinutost zbog njene politizacije koja bi također uticala na donošenje odluka Agencije o kršenju njenih kodeksa (Sokol i Jukić-Mujkić 2021, 8).

Slučaj 1

Agencija je 2020. godine izdala pismena upozorenja TV Igman i TV Podrinje zbog kršenja člana 3 koji zabranjuje sadržaje koji uključuju bilo kakvu diskriminaciju ili predrasude na osnovu spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije. Pismena upozorenja televizijskim stanicama su izrečena zbog emitovanja emisije „Defte Hefter sa Fatmirom Alispahićem” zbog komentara autora o razlikama između Bošnjaka i Srba (u slučaju TV Igman), kao i komentara autora o ugroženosti Bošnjaka zbog dolaska migranata (u slučaju TV Igman i TV Podrinje) (RAK 2021a, 7-8).

Slučaj 2

U 2019. godini Agencija je utvrdila kršenje člana 4 za govor mržnje stanice HTV Oscar koja je reemitovala emisiju „Bujica” zagrebačke televizije Z1, a u kojoj je voditelj emisije iznosio ksenofobične i rasističke izjave prema migrantima, a osim voditelja gosti u emisiji su također iznijeli ekstremne stavove prema migrantima. Regulatorna agencija je kaznila HTV Oscar C sa 6000 maraka (RAK 2020a, 10).

6.1.4. Međunarodni standardi o govoru mržnje i preporuke

Evropska komisija je u svom analitičkom izvještaju uz Mišljenje EU preporučila da se zakonodavstvo zemlje o govoru mržnje u potpunosti uskladi sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava i pravnom stečevinom EU-a, jer trenutno predviđa samo kazneno djelo podsticanja na vjersku i nacionalnu mržnju i netrpeljivost (European Commission 2019, 47).

Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (ICERD), koju je BiH ratifikovala, zahtijeva od država da kriminalizuju svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, svaki čin nasilja ili podsticanje na takvo nasilje, usmjereno protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje kože ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući njihovo finansiranje, proglašenje nezakonitim i zabranjivanje organizacija, kao i organizovanih i svih drugih propagandnih aktivnosti koje podstiču rasnu diskriminaciju, kao i deklariranje učešća u tim aktivnostima (ICERD 1965; Filipović 2019, 3).

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ERCI) preporučila je da BiH, između ostalog, prema međunarodnim standardima, nabrojanim zabranjenim

osnovama huškanja i raspirivanja, doda i druge zaštićene kategorije: kriminalizovati rasističke uvrede, klevete i prijetnje i javno izražavanje, s rasističkim ciljem, ideologije koja zagovara superiornost ili potcjenjuje ili omalovažava grupu osoba na osnovu rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnosti ili nacionalnog ili etničkog porijekla; sankcionisati osnivanje ili vodstvo grupe koja promovise rasizam, pružanje podrške takvoj grupi i učešće u njenim aktivnostima; zabraniti javno širenje ili distribuciju, ili proizvodnju i skladištenje s ciljem javnog širenja i distribucije, pisanog, slikovnog ili drugog materijala sa rasističkim sadržajem, zbog rasističkih ciljeva (ERCI 2017, 35).

Osim toga, Bosna i Hercegovina je ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu i njen dodatni protokol, ali njene preporuke tek treba implementirati (Evropska komisija 2021, 20; Filipović 2019, 4). Protokol zahtijeva od država da na nacionalnom nivou usvoje zakonodavne i druge neophodne mjere da se kao krivična djela utvrde sljedeće radnje izvršene putem kompjuterskog sistema: distribucija i stavljanje na raspolaganje rasističkog i ksenofobičnog materijala, prijetnje motivisane rasizmom i ksenofobijom; uvrede motivisane rasizmom i ksenofobijom (Filipović 2019, 4).

Što se tiče sudova u BiH, pravosuđe bi trebalo slijediti praksu Evropskog suda za ljudska prava, prema kojoj se kriminalizuju samo ozbiljni i ekstremni primjeri (Ustavni sud 2016., točka 33.). Akcioni plan iz Rabata predlaže visok prag za definisanje ograničenja slobode izražavanja, podsticanja na mržnju i za primjenu člana 20 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Ispitanici predlažu da bi sudovi u BiH trebali uzeti u obzir šestodijelni sistem provjere praga iz Rabata uzimajući u obzir: (1) društveni i politički kontekst, (2) status govornika, (3) namjeru da se javnost podstakne protiv neke ciljane grupe; (4) sadržaj i oblik govora, (5) obim njegovog širenja i (6) vjerovatnost nastajanja štete, uključujući i neposrednost štete.

Zabrana govora mržnje, nejasnoća njegovog značenja i nedostatak preciznih definicija mogu dovesti do kršenja zakonitog izražavanja. S tim u vezi, treba izmijeniti Izborni zakon da bi se preciznije definisala definicija govora mržnje prema gore navedenim međunarodnim standardima kako bi se ograničilo neopravdano ograničavanje slobode izražavanja i osiguralo dosljedno donošenje odluka. ECRI je preporučio produženje mandata Centralne izborne komisije za praćenje upotrebe govora mržnje tokom čitavog trajanja izborne kampanje, a ne samo trideset dana prije datuma izbora (ERCI 2018, 35).

Što se tiče regulatornog okvira, Direktiva EU 2018/1808 proširuje djelokrug uredbe – pored televizijskog emitovanja i audiovizuelnih medijskih usluga na zahtjev – na platforme za razmjenu videa. Prema Direktivi, platforme za razmjenu videa trebale bi biti podvrgnute odgovarajućim i proporcionalnim mjerama država članica EU, po mogućnosti kroz koregulaciju, kako bi se šira javnost zaštitila od nelegalnog sadržaja kao što je govor mržnje (Petković 2021, 14-15).

Direktiva EU navodi da štetni sadržaji i govor mržnje na servisima platformi za razmjenu videa sve više izazivaju zabrinutost, zbog čega je potrebno utvrditi proporcionalna pravila o tim pitanjima. Prema riječima predstavnika Regulatorne agencije za komunikacije, platforme će biti zadužene za uvođenje određenih mjera za zaštitu korisnika, uključujući različite alate za provjeru starosti korisnika i mehanizme prijavljivanja sadržaja, a uloga regulatora će biti da prati da li platforme sprovode ova pravila.⁴¹

Direktiva EU 2018/1808 propisuje da bi od pružalaca platformi za razmjenu videozapisa trebalo zahtijevati da preduzmu odgovarajuće mjere za zaštitu maloljetnika od sadržaja koji mogu narušiti njihov fizički, mentalni ili moralni razvoj i da preduzmu odgovarajuće mjere za zaštitu šire javnosti od sadržaja koji sadrži podsticanje na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv određene grupe ili pripadnika grupe po bilo kojoj osnovi iz člana 21. Povelje o osnovnim pravima Evropske unije (član 47.) koja uključuje spol, rasu, boju, etničko ili društveno porijeklo, genetske karakteristike, jezik, vjeru ili uvjerenje, političko ili bilo koje drugo mišljenje, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinu, rođenje, invaliditet, starost ili seksualnu orijentaciju.

6.2. ZABRANA ODOBRAVANJA, PORICANJA I OPRAVDAVANJA ZLOČINA GENOCIDA, ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I RATNIH ZLOČINA

Odobranje, negiranje i opravdavanje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina zabranjeni su Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine i Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine. Ove odredbe u Krivični zakon Bosne i Hercegovine uvedene su 2021. godine, ali su izazvale političku krizu jer su srpski politički predstavnici izjavili da su antisrpski nastrojene. Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine prijavljeno je mnogo slučajeva, ali još uvijek nema sudskih postupaka, a poricanja ratnih zločina i veličanja ratnih zločinaca i dalje su prisutna u zemlji.

6.2.1. Zakonski propisi

Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini je Odlukom kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine dopunio član 145a Krivičnog zakona BiH novim odredbama u julu 2021. godine.²⁵ Ovim odredbama se zabranjuje javno odobranje, poricanje, grubo umanjivanje ili pokušaji opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravosnažnim

---

²⁵ U Krivičnom zakonu Federacije se predviđa kazna od tri mjeseca do tri godine zatvora za izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti javnim poricanjem ili opravdanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnog suda pravde, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili domaćeg suda (Član 163, 5).

presudama,²⁶ usmjereno protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe osoba ili člana takve grupe (Član 145a, 3). Ovim dopunama ne zabranjuje se svako odobravanje, poricanje, grubo umanjivanje ili pokušaj opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina, već samo ukoliko je usmjereno protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe osoba ili člana takve grupe (Gačanica 2021).

Pored toga, ovim dopunama se zabranjuje javno podsticanje na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost (Član 145a, 2), ali ne i po drugim osnovama kao što su seksualna orijentacija, rodni identitet i invalidnost. Također se zabranjuje dodjeljivanje priznanja, nagrade, spomenice, bilo kakvog podsjetnika ili bilo kakve privilegije ili slično licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili imenovanje javnog objekta po ili prema licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili veličanje lica osuđenog pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin (Član 145a, 6). Ovaj član nema element uslovljenosti, tj. da ovaj čin podstiče na nasilje i mržnju, što znači da se ovo djelo može relativno brzo procesuirati (Gačanica 2021).

Međutim, kad su, 2021. godine, ove dopune uvedene, izazvale su političku krizu.²⁷ Narodna skupština RS-a je kao odgovor na ove dopune donijela Zakon o neprimjenjivanju Odluke Visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine kao i dopune Krivičnog zakonika RS-a. U Zakonu stoji da se Odluka Visokog predstavnika neće primjenjivati na teritoriji RS-a (Član 1) i da nadležni organi RS-a neće saradivati sa nadležnim organima BiH u pogledu primjene Odluke Visokog predstavnika (Član 2,1) u cilju zaštite građana RS-a (Član 2, 2). Pored toga, uvedena je i dopuna Krivičnog zakonika RS-a kojom se predviđaju kazne zatvora do tri godine za javno izlaganje poruzi, preziru ili grubo omalovažavanje Republike Srpske, njene zastave, grba, amblema ili himne (Član 280a, 1).²⁸ Takve odredbe mogu biti veoma opasne po slobodu

---

²⁶ Pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. avgusta 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini (Član 145a, 3).

²⁷ Sunita Dautbegović Bošnjaković, ZFD forum, intervju.

²⁸ Ukoliko se ovo djelo učini na način da se RS označi kao agresorska ili genocidna tvorevina ili njeni narodi agresorskim ili genocidnim, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (Član 280a, 2), a ako je to djelo učinilo službeno ili odgovorno lice ili lice u institucijama vlasti ili organu koji se finansira iz javnog budžeta, kazniće se kaznom zatvora od dvije do deset godina (Član 280a, 3). Tri do petnaest godina zatvora predviđene su za činjenje ovih djela ukoliko su njihov cilj promjene ustavnog uređenja RS-a, njene teritorijalne cjelovitosti ili nezavisnosti (Član 280a, 4).

izražavanja i mogu se koristiti za sankcionisanje glasa kritičara.²⁹ Ugled organa javne vlasti (osim sudova) nije predviđen kao moguće ograničenje u stavu 2 člana 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i ne predstavlja legitimne ciljeve koji opravdavaju ograničenja slobode izražavanja (Ivanović 2021, 45).

Uprkos političkoj krizi, Tužilaštvu Bosne i Hercegovine su već prijavljeni mnogi slučajevi poricanja. Pored toga, Monitoring Memorijalnog centra Srebrenica je pokazao da se od stupanja na snagu dopuna zakona, negiranje genocida vrši manje eksplicitno i direktno u BiH i da je smanjen broj takvih djela. Ipak, navedeno je i da su političari nastavili negirati genocid, većinom u medijima u Srbiji, a čije su izjave prenosili mediji u BiH (Memorijalni centar Srebrenica, 2021). Visokopozicionirani političari i dalje negiraju ratne zločine, a njihove izjave mainstream mediji objavljuju bez ikakvog kritičkog stava, pokazuje baza podataka „Mapiranje mržnje” Balkanske istraživačke mreže BiH (BIRN BiH).³⁰

6.2.2. Međunarodni standardi i preporuke

Izmjene i dopune Krivičnog zakona BiH slijede standarde Okvirne odluke Vijeća 2008/913/ JHA od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije putem krivičnog prava. Okvir propisuje da države trebaju kažnjavati javno odobravanje, poricanje ili tešku trivializaciju zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina usmjereno protiv grupe osoba ili pripadnika takve grupe definisane na osnovu rase, boje kože, vjere, porijekla ili nacionalnog ili etničkog porijekla kada se ponašanje provodi na način koji može potaknuti na nasilje ili mržnju protiv takve grupe ili člana takve grupe. Ove odredbe bi se mogle koristiti samo ako su krivična djela iz ovih stavova utvrđena pravosnažnom odlukom nacionalnog suda države i/ili međunarodnog suda (Član 1, 4). Takvi okviri su prisutni u većini evropskih zemalja (Španija, Portugal, Malta, Hrvatska, Crna Gora, Srbija), a ECRI je također preporučio da Bosna i Hercegovina kriminalizuje javno poricanje, trivializaciju, opravdavanje ili odobravanje, s rasističkim ciljem, zločina genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina prema međunarodnim standardima (ECRI 2017, 35; Sali-Terzić 2019, 6).³¹

Međutim, također treba napomenuti da se takve odredbe trebaju koristiti samo kada se ponašanje provodi na način koji može potaknuti na nasilje ili mržnju prema grupi ili članu grupe koja se definiše prema rasi, boji kože, vjeri, porijeklu ili nacionalnom ili etničkom porijeklu. Komitet UN-a za ljudska prava je istaknuo da

²⁹ Ukoliko se ovo djelo učini na način da se RS označi kao agresorska ili genocidna tvorevina ili njeni narodi agresorskim ili genocidnim, učinilac će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (Član 280a, 2), a ako je to djelo učinilo službeno ili odgovorno lice ili lice u institucijama vlasti ili organu koji se finansira iz javnog budžeta, kazniće se kaznom zatvora od dvije do deset godina (Član 280a, 3). Tri do petnaest godina zatvora predviđene su za činjenje ovih djela ukoliko su njihov cilj promjene ustavnog uređenja RS-a, njene teritorijalne cjelovitosti ili nezavisnosti (Član 280a, 4).

³⁰ Vidi mapu: <https://mapiranjemrznje.detektor.ba/>

³¹ Sunita Dautbegović Bošnjaković, ZFD forum, intervju.

mišljenja koja su "pogrešna" i "netačna interpretacija prošlih događaja" ne mogu biti podvrgnuta općoj zabrani, a bilo kakva ograničenja u izražavanju takvog mišljenja "ne bi trebalo da prelaze ono što je dozvoljeno" prema čl. 19 (3) ili "se zahtijeva prema članu 20" Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Specijalni izvjestitelj UN-a za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja naveo je da poricanje historijske tačnosti zločina ne bi trebalo biti predmet krivičnog kažnjavanja ili drugih ograničenja bez dalje evaluacije u skladu sa definicijama i kontekstom navedenim gore i da bi primjena svakog takvog ograničenja prema međunarodnom zakonu o ljudskim pravima trebala uključivati ocjenu šest faktora navedenih u Akcionom planu iz Rabata (A/74/486, 10).

6.3. REGULACIJA DEZINFORMACIJA

Ne postoje posebni zakonski okviri za regulisanje dezinformacija na internetu, a naglasak je stavljen na samoregulativne aktere kao što su Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, platforma za provjeru činjenica i društvene mreže. Širenje lažnog sadržaja koji može naštetiti ugledu osobe kažnjivo je zakonima o kleveti, ali se oni često koriste za zastrašivanje novinara (Radević 2021, 11-12). Zakoni o javnom redu i miru propisuju prekršajne sankcije za širenje „lažnih vijesti” ili navoda koji mogu izazvati uznemiravanje građana i ugroziti javni red i mir, ali im nedostaju precizne definicije „lažnih vijesti” zbog čega bi se mogle zloupotrijebiti za suzbijanje slobode govora.

6.3.1. Regulatorni okvir

Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija ne sadrži termine poput „dezinformacija” ili „lažnih vijesti”, ali kroz određene članove kodeksa je moguće sankcionisati određene oblike dezinformacija. Član 5 (Pravičnost i nepristrasnost) navodi da će radijski i televizijski programi osigurati tačnost iznesenih informacija, te da će sve uočene greške biti blagovremeno ispravljene. U Članu 7 (Lažni ili zavaravajući programi) se navodi da audiovizuelni i radijski programi neće nuditi bilo kakav sadržaj za kojeg se zna ili se može utvrditi da je lažan ili zavaravajući na osnovu zdravog razuma ili rutinskom provjerom, ili za kojeg postoji opravdana pretpostavka da je lažan ili obmanjujući.⁴⁵ U ovom članu se također navodi da će se, ako se za program naknadno ispostavi da je lažan ili zavaravajući, objaviti ispravka u najkraćem roku.

Ove odredbe se rijetko koriste za sankcionisanje dezinformacija u sadržaju radio i televizijskih stanica. U 2020. i 2019. godini regulator je izrekao više novčanih kazni i upozorenja za kršenje člana 7 (Lažni ili zavaravajući programi, član 7) ali zbog toga što su u određenim emisijama televizijskih stanica bile pogrešno predstavljene informacije o naplati poziva građana za učešće u nagradnim igrama, tj. da se pozivi naplaćuju po trajanju a ne po pozivu kako propisuje Agencija (RAK 2021a, 11).

Kako je već istaknuto, pravila se odnose na radio i televizijske programere, a ne na online medije, iako je Regulatorna agencija za komunikacije BiH pripremila nacrt izmjena i dopuna pravila, kojima bi se nadležnost dozvola za televizijsko i radio emitovanje proširila na sadržaj objavljen na web stranicama pod njihovim logom. Nacrt izmjena i dopuna, međutim, ograničen je samo na neke štetne sadržaje, kao što su mržnja, nasilje ili diskriminacija, prenošenje jasnog i neposrednog rizika od štetnih posljedica po sigurnost i zdravlje ljudi, a ne i dezinformacije. Ako se nacrt usvoji, dezinformacije objavljene u online medijima pod logom televizijskih i radijskih emitera koje imaju jasan i neposredan rizik od štetnih posljedica po ljudsku sigurnost i zdravlje mogle bi biti kažnjive.

Slučaj 1

Regulatorna agencija za komunikacije BiH u 2020. godini zaprimila je pritužbe na emisiju Centralni dnevnik FACE TV-a u kojoj je gost Semir Osmanagić iznio teorije zavjere o koronavirusu i savjetovao korištenje alternativne medicine. Regulatorna agencija je ustanovila da nije došlo do kršenja odredbi Kodeksa, ali je ukazala na potrebu odgovornijeg i profesionalnijeg pristupa temama u vezi sa pandemijom koronavirusa, u cilju sprečavanja širenja dezinformacija koje mogu štetno uticati na ponašanje i sigurnost (RAK 2020b, 15). U odluci RAK-a je navedeno da je u cjelokupnom programu, učešćem relevantnih sagovornika iz oblasti ekonomije, zdravstva i sigurnosti, FACE TV gledaocima pružila pravovremene informacije (RAK 2020b, 15).

6.3.2. Zakoni o zaštiti od klevete

Entitetskim zakonima za zaštitu od klevete i zakonom Brčko Distrikta uređuje se građanska odgovornost za štetu nanесenu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili prenošenjem izražavanja neistinitih činjenica identifikovanjem tog pravnog ili fizičkog lica trećem licu.³² Njihovi ciljevi, kako je propisano u zakonima, su postizanje a) prava na slobodu izražavanja, koje čini jedan od bitnih temelja demokratskih društava; b) prava na slobodu izražavanja koje se ne odnosi samo na izražavanja koja se smatraju povoljnim ili neuvredljivim, već i na ona koja bi mogli uvrijediti, šokirati ili uznemiriti; i c) suštinske uloge medija u demokratskom procesu kao javnih čuvara i prenosilaca informacija javnosti (Član 2).

Dekriminalizacija klevete bila je važan korak u promociji slobode izražavanja, ali nedosljedna primjena zakona dovela je do pravne nesigurnosti i instrumentalizirala tužbe protiv medija i novinara. Zakoni o zaštiti od klevete koriste se za zastrašivanje novinara, a političari i dalje koriste građanske tužbe za zastrašivanje novinara (Radević 2021, 7-11). Političari i drugi javni dužnosnici, kao što su sudije i tužioci, podnijeli su brojne tužbe za klevetu protiv novinara (Sokol i Jukić-Mujkić 2021, 6).

³² Sva tri zakona na isti način definišu bitne elemente klevete, samo s razlikama u formulaciji (Halilović i Džihana 2012, 132).

Slučaj

Općinski sud u Sarajevu donio je 2021. godine prvostepenu presudu po tužbi za klevetu kojom su internet magazin Žurnal i njegovi urednici i novinari osuđeni na isplatu odštete u ukupnom iznosu većem od 170.000 KM, bez kamata, što bi moglo ugroziti rad ovog medija jer se kazna smatra veoma visokom.³³

6.3.3. Zakoni o javnom redu i miru

Brojni zakoni o javnom redu i miru predviđaju sankcije za širenje „lažnih vijesti“. Zakonom o javnom redu i miru Brčko Distrikta i šest od deset kantonalnih zakona o zaštiti javnog reda i mira u Federaciji Bosne i Hercegovine propisane su prekršajne sankcije za širenje lažnih vijesti ili navoda koji mogu izazvati uznemiravanje građana i ugroziti javni red i mir. Na primjer, u članu 10 Zakona o javnom redu i miru Brčko distrikta, se navodi da „ko iznosi ili prenosi lažne vijesti, glasine ili tvrdnje kojim se može izazvati uznemirenje građana ili ugroziti javni red i mir, bit će kažnjen novčanom kaznom u iznosu od 100 do 500 KM“.

Većina ovih zakona ne daje precizne definicije „lažnih vijesti“ ili razlike između dezinformacija i netačnih informacija – namjere ili nepostojanja namjere nanošenja štete – što je problematično za provođenje zakona i moglo bi ograničiti slobodu izražavanja. Zakon o javnom redu i miru Hercegovačko-neretvanskog kantona definiše „širenje lažnih vijesti“ kao „s umišljajem iznošenje ili prenošenje lažnih vijesti ili tvrdnji, čime se remeti javni red i mir i spokojstvo građana“, ali ne navodi sankcije (Član 3, e). Zakonom o javnom redu i miru Unsko-sanskog kantona i Zakonom o javnom redu i miru Tuzlanskog kantona, pored novčanih kazni, propisana je i mogućnost izricanja kazne zatvora do 30 dana, odnosno do 60 dana za objavljivanje ili širenje lažnih vijesti ili tvrdnji koje mogu izazvati nemir građana ili ugroziti javni red i mir. Propisivanje zatvorskih kazni za širenje lažnih vijesti nije u skladu s međunarodnim standardima i kao takvo može ugroziti slobodu izražavanja (Ivanović 2021, 45). Ovi zakoni definišu javni prostor kao ulice, trgove, javne ceste, parkove, sportske stadione i igrališta, kino dvorane, ali ne i internet. U Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine je 2021. godine bilo inicijativa za izmjenu zakona i uključivanje interneta kao javnog prostora (Ašerić 2021). Nedovoljno jasni zakoni koji daju prekomjerno diskreciono pravo mogu dovesti do proizvoljnog donošenja odluka a takve izmjene bi mogle biti problematične jer bi se odredbe zakona mogle koristiti za sankcionisanje pojedinaca na internetu na proizvoljnim osnovama.

---

³³ Vidi slučaj: <https://bhnovinari.ba/en/2021/07/13/bh-journalists-the-verdict-against-the-zurnal-magazine-directly-endangers-the-freedom-and-work-of-the-investigative-media/>

Slučaj

Vlada Republike Srpske je tokom pandemije koronavirusa 2020. godine donijela naredbu kojom se zabranjuje iznošenje ili prenošenje lažnih vijesti ili tvrđenja kojima se izaziva panika ili teže narušava javni red ili mir ili onemogućava ili značajnije ometa sprovođenje odluka i mjera državnih organa i organizacija koji vrše javna ovlaštenja. Na sličan način Krizni štab Brčko distrikta donio je naredbu za sprečavanje javnog iznošenja i prenošenja lažnih vijesti i informacija u vezi sa epidemijom koronavirusa, a koje mogu izazvati strah i paniku ili na drugi način negativno uticati na provođenje mjera zaštite stanovništva od epidemije. Naredbom su navedeni načini objavljivanja takvih informacija: mediji, društvene mreže, kao i sva druga sredstva za širenje takvih informacija. U periodu od marta do aprila 2020. godine izdato je više naloga i novčanih kazni za širenje dezinformacija i panike po ovom propisu u RS-u, uključujući društvene mreže, poput Facebooka i Instagrama. Jedna osoba je kažnjena jer je na Instagramu tvrdila da vlast krije broj zaraženih³⁴ a druga zbog grubog vrijeđanja predstavnika državnih organa u RS na Facebooku.³⁵ Nakon kritika međunarodnih i domaćih organizacija, Vlada RS je ovu ukinula ovu naredbu (Vlada RS 2020b).

6.3.4. Međunarodni standardi i preporuke

Zabrana netačnih informacija sama po sebi nije legitiman cilj prema međunarodnom zakonodavstvu o ljudskim pravima. Sloboda informacija može se ograničiti samo ako je potrebno poštovati prava i ugled drugih i zaštititi nacionalnu sigurnost, javni red i javno zdravlje i moral kako je propisano članom 19. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Prema ovim odredbama može se ograničiti samo dezinformacija koja ugrožava prava i ugled drugih, nacionalnu sigurnost, javni red te javno zdravlje i moral (A/HRC/47/25). Treba napomenuti da pravo na slobodu izražavanja uključuje različite vrste informacija, „uključujući i one koje mogu šokirati, uvrijediti ili uznemiriti, bez obzira na istinitost ili neistinitost sadržaja“ (A/HRC/47/25, 8).

Regulaciju dezinformacija treba uzeti s oprezom i uključiti različite aktere. Transparentna vlast i nezavisno novinarstvo su, na primjer, snažan protuotrov za dezinformacije (A/HRC/47/25, 5). Nedovoljno jasni zakoni koji daju pretjerano diskreciono pravo mogu dovesti do proizvoljnog donošenja odluka i takve odredbe bi trebalo ukinuti.

Predstavnici Regulatorne agencije za komunikacije navode da se, u skladu sa praksom u EU, borba protiv dezinformacija treba zasnivati na samoregulaciji i koregulaciji različitih aktera, uključujući medije, vlade, ICT kompanije, oglašivače,

³⁴ Vidi: <https://mup.vladars.net/lat/index.php?vijest=23056&vrsta=novosti>

³⁵ Vidi: <https://mup.vladars.net/lat/index.php?vijest=23082&vrsta=novosti>

individualne proizvođače sadržaja, nevladine organizacije itd.³⁶ Evropska komisija ima niz inicijativa za rješavanje problema dezinformacija, kao što je Kodeks dobre prakse, koji uspostavlja principe i obaveze za online platforme, vodeće društvene mreže, oglašivače i reklamnu industriju u borbi protiv širenja dezinformacija na internetu u Evropskoj uniji, Evropski opservatorij za digitalne medije, Evropski centar za fact-checkere, pripadnike akademske zajednice i druge relevantne aktere za podršku kreatorima politika, akcioni plan za borbu protiv dezinformacija koji ima za cilj jačanje kapaciteta i saradnje EU u borbi protiv dezinformacija, te program za praćenje i izvještavanje o bolesti COVID-19.³⁷ Ključni instrument pristupa EU u borbi protiv dezinformacija je Kodeks dobre prakse o dezinformacijama na internetu – samoregulacija vodećih online platformi, oglašivača i reklamne industrije. Komisija je predstavila Smjernice za jačanje Kodeksa dobre prakse o dezinformacijama 2021. godine, čiji je cilj razvoj postojećeg Kodeksa dobre prakse prema jednom koregulatornom instrumentu predviđenom Zakonom o digitalnim uslugama.³⁸

Što se tiče klevete, Evropska komisija je u svom izvještaju o napretku za 2021. godinu preporučila da se u Bosni i Hercegovini ulože naponi da se osigura brzo procesuiranje predmeta klevete i dosljednost sudske prakse o dodjeli odštete, čime bi spriječili odvratajući učinak koji bi prisilio novinare na autocenzuru (European Commission 2021, 28).

U skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, zakoni o kleveti u Bosni i Hercegovini se trebaju uskladiti sa međunarodnim standardima kako bi ugradili različite standarde prihvatljivosti, kada je u pitanju navodna kleveta javnih ličnosti u odnosu na privatna lica, jer od javnih ličnosti se zahtijeva da tolerišu veći stepen kritike od privatnih građana. Komitet za ljudska prava u Općem komentaru br. 34 navodi da sama činjenica da se određeni oblici izražavanja smatraju uvredljivim za javnu ličnost nije dovoljna da opravda izricanje kazni i da su sve javne ličnosti legitimno podložne kritici i političkom protivljenju (CCPR/C/GC/34, 9). Treba voditi računa o izbjegavanju kažnjavanja ili na drugi način davanja nezakonitih neistinitih izjava koje su objavljene greškom, ali bez zlonamjernosti, barem kad se radi o komentarima o javnim ličnostima (CCPR/C/GC/34, 12).

---

³⁶ Kodeks sadrži i posebne članove za sadržaje koji se bave paranormalnim i parapsihološkim pojavama (član 12), alternativnom medicinom (član 13) i nadriljekarstvom (član 14). Međutim, uvid u mjere koje je izrekla Agencija pokazuje da se ove odredbe rijetko koriste, a još manje za sankcionisanje dezinformacija.

Azra Maslo, CRA, intervju.

³⁷ Vidi: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/online-disinformation>

³⁸ Vidi: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation>

6.4. REGULACIJA ETNONACIONALNOG I/ILI POLITIČKI PRISTRASNOG IZVJEŠTAVANJA

Etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje nije u skladu sa novinarskim profesionalnim standardima i Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine može sankcionirati televizijske i radio stanice zbog informisanja koje nije nepristrasno i pošteno. One se, međutim, ne mogu koristiti za online i štampane medije, a politizacija Regulatorne agencije za komunikacije izaziva zabrinutost u vezi s načinom na koji donosi odluke. Pored toga, član 16. Izbornog zakona propisuje da mediji treba da prate izborne aktivnosti na pravedan, profesionalan i kompetentan način, ali mnoge njegove odredbe su nejasne, a zakon ne sadrži ni posebne odredbe za online medije.

6.4.1. Regulatorni okvir

Kodeks o audio-vizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije sadrži odredbe o obavezi radio i televizijskih emitera da proizvode sadržaj koji je pravičan i nepristrasan (Član 5). Kodeks navodi da će audiovizuelni i radio programi osigurati da svi programski sadržaji, a posebno informativno-politički i aktualni programi, budu pravični, nepristrasni i uravnoteženi. U njemu se navodi da pravičnost, nepristrasnost i uravnoteženost postižu objavljivanjem svih suprotstavljenih stavova, bilo u istom programu ili u nizu drugih emisija koje predstavljaju cjelinu u obradi određene teme. Takođe je propisano da audiovizuelni i radijski programi ne smiju tendenciozno promovirati interese jednog političkog subjekta ili bilo koje grupe ili pojedinca, niti će biti dozvoljeno da jedno mišljenje ili stav prevladava kada su u pitanju sporne političke, ekonomske i druge teme od javnog interesa. Međutim, ova pravila se odnose samo na televizijske i radio stanice, a Agencija nema nadležnost nad online medijima. Najveći broj zaprimljenih pritužbi i izrečenih sankcija RAK-a na godišnjem nivou odnosio se na kršenje ovih standarda, koji su se, međutim, promijenili u posljednjih nekoliko godina. Stručnjaci navode da je nedostatak novčanih kazni za kršenje normi pravičnosti i nepristrasnosti od strane televizijskih i radio stanica povezan sa povećanim političkim uticajima na RAK (Bubonjić 2022a).

Slučaj

RAK je u 2018. godini izvršio jednomjesečni monitoring informativnog sadržaja tri javna servisa (BHRT, FTV i RTRS) i zaključio da RTRS kontinuirano i tendenciozno promovira interese jedne stranke, konstantno predstavljajući članove te stranke na pozitivan i afirmativan način dok uglavnom kritički izvještava o aktivnostima opozicije (RAK 2019, 9).

6.4.2. Izborni zakon

Izborni zakon uređuje izborni proces, uključujući i djelovanje medija u izbornoj kampanji. Poglavlje 16. pod nazivom Mediji u izbornoj kampanji propisuje odredbe

koje se odnose na rad medija tokom izborne kampanje. Prema tim odredbama, elektronski mediji će pratiti izborne aktivnosti na uravnotežen, pošten i nepristrasan način (16.2). Zabranjeno je favorizovanje političkih subjekata, uključujući funkcionere na svim nivoima vlasti koji su i kandidati na izborima. Zakon sadrži i odredbe kojima se ističe da se u informativnim emisijama, intervjuima i političkim debatama poštuju principi uravnoteženosti, pravičnosti i nepristrasnosti koji mogu uticati na raspoloženje birača (Član 16.4). Novinarima i voditeljima je zabranjeno da otkrivaju svoju eventualnu stranačku pripadnost (Član 16.6). Ovaj Zakon reguliše i plaćeno političko oglašavanje i da elektronski mediji osiguravaju pod jednakim uslovima svakom političkom subjektu plaćeno političko oglašavanje (oglas, javni pozivi, džinglovi, video-spotovi i bilo koji drugi vid promocije političkog subjekta) u periodu od 30 dana prije dana održavanja izbora (16.12).

Izborni zakon se bavi općim pitanjima poštenog i nepristrasnog medijskog izvještavanja tokom izbora, ali njegova pravila nisu precizna i zakon ne sadrži posebne odredbe za online medije. (Džihana 2018). U Zakonu stoji da elektronski javni mediji trebaju omogućiti političkim subjektima besplatne termine za obraćanje javnosti (16.14), a da to mogu učiniti i privatni elektronski mediji, ali pod jednakim uslovima za sve (16.15). Pravilnikom o medijskom predstavljanju političkih subjekata dalje je precizirano da svakom političkom subjektu treba dati najmanje tri minuta za besplatno obraćanje, da javni elektronski mediji moraju osigurati neposredno obraćanje za sve političke subjekte u izornoj jedinici koja je pokrivena njihovim signalom, te da se o redoslijedu njihovog predstavljanja odlučuje žrijebom (Član 7). Tokom 2020. godine, Regulatorna agencija za komunikacije je tokom lokalnih izbora kaznila četiri televizije i izdala tri opomene zbog kršenja Izbornog zakona i Pravilnika o medijskom predstavljanju političkih subjekata (RAK 2021a, 26-27).

Slučaj

U programu Radio Rame 2020. godine, načelnik općine Prozor-Rama gostovao je u jednoj od emisija i govorio o budžetu općine, projektima i svojim postignućima. Pred kraj emisije je spomenuo svoju kandidaturu i planove za naredni period i poslao poruke drugim kandidatima. Regulatorna agencija za komunikacije utvrdila je kršenje principa ravnoteže, pravičnosti i nepristrasnosti u informativnom programu prema Izbornom zakonu. RAK je zaključio da predmetna emisija spada u program koji bi mogao uticati na raspoloženje birača, posebno imajući u vidu da je emisija korištena u svrhu političke promocije aktuelnog gradonačelnika, čime se gradonačelnik stavlja u privilegovan položaj u odnosu na protukandidata (RAK 2021a, 28).

6.4.3. Međunarodni standardi

Odredbe Izbornog zakona slijede standarde utvrđene Preporukom Vijeća Evrope br. R (99) 15 o mjerama koje se odnose na medijsko praćenje izbornih kampanja.

Na primjer, u preporuci se navodi da uz dužno poštovanje uređivačke nezavisnosti emitera, regulatorni okviri treba da predvide i obavezu izvještavanja o izbornim kampanjama na pravičan, uravnotežen i nepristrasan način u cjelokupnim programskim uslugama emitera (II, 1). Preporuka Vijeća Evrope CM/REC (2007) navodi da bi države članice trebale primijeniti principe koji se tiču elektronskih medija i pravila o „pravičnosti, ravnoteži i nepristrasnosti“ na „nelinearne audiovizuelne medijske usluge javnih medija“. U preporuci se također ističe da države trebaju osigurati da „postoji efektivno i očigledno razdvajanje između vršenja kontrole nad medijima i donošenja odluka u pogledu medijskog sadržaja i vršenja političke vlasti ili uticaja“ (I, 2). Osim toga, „svi mediji se podstiču da razviju samoregulatorne okvire i ugrade samoregulatorne profesionalne i etičke standarde u pogledu svog izvještavanja o izbornim kampanjama (I, 5).

Elektronski mediji su kroz historiju bili podvrgnuti najvećoj regulaciji tokom izbora, ali prelazak na društvene medije u predizbornoj kampanji predstavlja izazov jer bi se pravila trebala ažurirati kako bi odražavala važnost vođenja online kampanje i online medija. Postoji značajan broj propisa u različitim evropskim zemljama koji se primjenjuju na online medije a mnoga pravila koja se primjenjuju na online medije sadržana su u izbornom i referendumskom zakonodavstvu, ali posebnu pažnju treba posvetiti online političkim kampanjama i političkom oglašavanju (Studija Vijeća Evrope, DGI (2017)11). Pored toga, važno je podsticati medijski pluralizam i nezavisnost medija kako bi se suzbilo pristrasno medijsko izvještavanje. Evropska komisija je u svojim izvještajima o napretku preporučila da BiH usvoji zakone o transparentnosti vlasništva nad medijima i kriterije javnog oglašavanja (European Commission 2021, 27).

Evropska komisija je pokrenula niz inicijativa za osiguranje slobode i pluralizma medija. Također je usvojila i Akcioni plan za evropsku demokratiju a planira uvesti i dalje mjere za podršku medijskom pluralizmu i jačanje transparentnosti vlasništva nad medijima i državnog oglašavanja, između ostalog, i kroz novi Media Ownership Monitor.³⁹ Komisija predlaže⁴⁰ pravne radnje za političko oglašavanje koje će se odnositi na sponzore plaćenog sadržaja i produkcijske i distribucijske kanale, uključujući online platforme, oglašivače i političke savjetnike, pojašnjavajući njihove odgovornosti.

6.5. Regulacija prijetnji, napada i kampanja diskreditacije

Neki dijelovi kampanja diskreditacije kao što su prijetnje i seksualno uznemiravanje zabranjeni su različitim zakonima. Na primjer, online prijetnje

³⁹ Vidi: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2250

⁴⁰ Vidi prijedlog: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX-:52021PC0731>

se mogu procesuirati prema krivičnim zakonima. Članom 183. Krivičnog zakona FBiH zabranjeno je ugrožavanje sigurnosti prijetnjom napadom na život ili tijelo određene osobe (1), kao i učestalo praćenje ili uznemiravanje i ugrožavanje sigurnosti bliskih osoba onoga ko je predmet napada (2,3). Članom 150. Krivičnog zakonika RS propisana je kazna za ugrožavanje sigurnosti nekog lica ozbiljnom prijetnjom da će njega ili njemu blisko lice lišiti života, teško tjelesno povrijediti, ili nanijeti zlo podmetanjem požara, eksplozijom ili nekom drugom općeopasnom radnjom ili sredstvom. Zakoni o javnom redu i miru također zabranjuju verbalne i fizičke napade i prijetnje protiv osoba, ali postojanje zabrana u krivičnim zakonima i zakonima o javnom redu i miru omogućava različitu praksu i tumačenje zakona. Kada novinari prijave slučajeve napada i prijetnji, tužilaštva ih rijetko procesuiraju (posebno ako se radi o online prijetnjama), sudski postupci su dugotrajni, a sankcije za počinioce minimalne (Radević 2021, 9). Od 2019. godine, jedan broj slučajeva koje su podnijeli novinari ili je odbačen ili je još uvijek bio u toku u vrijeme završetka ovog pregleda, dok je ishod nekih slučajeva bio ograničen na disciplinske postupke protiv javnih dužnosnika.

Pored toga, seksualno uznemiravanje je zabranjeno Zakonom o zabrani diskriminacije. U njemu se seksualno uznemiravanje definiše kao svaki oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja spolne prirode čiji je cilj ili efekat povreda dostojanstva lica, posebno kada se njime stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje (2).

Zakon o zaštiti ličnih podataka zabranjuje objavljivanje ličnih podataka, uključujući i online sferu, ali je nadležnost Agencije za zaštitu ličnih podataka Bosne i Hercegovine ograničena na subjekte registrovane u Bosni i Hercegovini.⁵¹ Tako, prema riječima predstavnika Agencije, Agencija ne može sankcionisati nezakonito objavljivanje ličnih podataka na društvenim mrežama jer one nisu registrovane u BiH, niti se njihove odredbe odnose na medije, koji su regulisani kodeksima Regulatorne agencije za komunikacije. Web i internet stranice, te društvene mreže koje su registrovane u drugim zemljama ostaju izvan dosega takvog zakonodavstva.⁴¹

BiH je 2006. godine ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu iz 2001. godine, koja se posebno bavi kršenjem autorskih prava, kompjuterskim prevarama, dječjom pornografijom i kršenjem mrežne sigurnosti. Odredbe Konvencije uključene su u entitetske krivične zakone (kao što su odredbe o oštećenju kompjuterskih podataka i programa; kompjuterska sabotaza). U odredbe državnog zakona o krivičnom postupku i entitetskih zakona o krivičnom postupku nisu uključena proceduralna rješenja sadržana u Konvenciji, što dovodi do brojnih dilema u implementaciji navedenih zakona (Gačanica i Arnautović 2019, 9). U Krivičnom zakoniku RS sajber kriminal uključuje krivična djela poput kompjuterske sabotaze (Član 408); izrade i unošenja kompjuterskih virusa (Član 409); kompjuterske prevare (Član 410); i iskorištavanja kompjuterske mreže ili

---

⁴¹ Silvije Fućec, Agencija za zaštitu ličnih podataka, intervju.

komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja djeteta (Član 178).

Slučaj 1

Tužilaštvo u Banjoj Luci je 2020. godine obustavilo dalje istrage u slučaju novinarkе koja je na Facebooku dobila prijetnju smrću ispod fotografije sa migrantima i izbjeglicama. U rješenju Tužilaštva navodi se da izjave nisu sadržavale elemente krivičnog djela ugrožavanja sigurnosti, već su predstavljali izraz ličnog stava i nezadovoljstva i nije bilo elemenata širenja mržnje.

6.6. MEĐUNARODNI STANDARDI I PREPORUKE

Evropska komisija u svojim godišnjim izvještajima o napretku preporučuje da država osigura zaštitu novinara i sistematsko institucionalno praćenje prijetnji i nasilja nad njima (European Commission 2021, 29). Evropska komisija u svojim preporukama o osiguravanju zaštite, sigurnosti i osnaživanja novinara i drugih medijskih profesionalaca u Evropskoj uniji navela je da su tijela javne vlasti dužne štiti slobodu izražavanja i sigurnost novinara obezbjeđivanjem odgovarajućeg pravnog okruženja, ozbiljnim shvatanjem krivičnih prijetnji protiv novinara, energično procesuirajući počiniocе svakog napada i osiguravajući odgovarajuću istragu (4-5). Takođe je preporučila da vlasti razmotre osnivanje specijalnih jedinica u okviru policijskih snaga za istraživanje krivičnih djela protiv novinara – i imenovanje i obuku koordinatora u tužilaštvima (5).

6.6.1. Ostali mehanizmi – Institucija ombudsmena za ljudska prava

Ostali mehanizmi za suzbijanje i zaštitu od štetnih sadržaja čine Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH i Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (Gender centar Republike Srpske i Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine) (Ivandić-Ninković 2021, 33).

Prema Zakonu o zabrani diskriminacije (Član 7) centralna institucija nadležna za zaštitu od diskriminacije je Institucija Ombudsmena za ljudska prava BiH, koja, između ostalog, zaprima pojedinačne i grupne žalbe na diskriminaciju, licima koja su podnijela žalbu zbog diskriminacije daje potrebna obavještenja o njihovim pravima i obavezama, te mogućnostima sudske i druge zaštite, prikuplja i analizira statističke podatke o slučajevima diskriminacije, izdaje preporuke nadležnim institucijama za daljnje postupanje u slučajevima diskriminacije. Nadležne institucije u BiH su obavezne saradivati sa Ombudsmenom BiH i davati pismeno odgovore i obavještenja (Član 7). U 2019. godini, na primjer, Institucija ombudsmena za ljudska prava primila je 3, a 2020. godine 4 žalbe na govor mržnje (Institucija ombudsmena 2021b, 36). Ono što je, međutim, problematično, kako se

navodi u izvještaju Evropske komisije, jeste da se ove preporuke rijetko provode (European Commission 2021, 14). Institucija ombudsmena za ljudska prava u BiH također je zaključila da je ovako mali broj prijava govora mržnje posljedica nepovjerenja građana u institucije i da institucije za zaštitu ljudskih prava trebaju imati adekvatne materijale i kapacitete ne samo za rješavanje žalbi već i za provođenje aktivnosti na podizanju svijesti, edukaciji i prevenciji govora mržnje (Institucija ombudsmena 2021b, 44).

Slučaj 1

Institucija ombudsmena je 2019. godine, na primjer, izdala preporuku Tužilaštvu BiH, Regulatornoj agenciji za komunikacije i Federalnoj upravi policije da povodom djelovanja portala Antimigrant postupe u skladu sa svojim ovlaštenjima. Ovo je učinjeno nakon što je Institucija utvrdila da tekstovi na portalu Antimigrant obiluju izjavama koje šire i podstiču na mržnju kako prema migrantima, tako i među konstitutivnim narodima BiH (Institucija ombudsmena 2020). Pored toga, u 2018. godini, Institucija Ombudsmena je jednoj privatnoj optici iz Banje Luke uputila preporuku da odmah ukloni objavu na Instagramu u kojem su najavili da će se u njihovim radnjama vidjeti veliki natpis „stop migrantima” i da ubuduće prilikom objavljivanja postova na svojoj Instagram stranici moraju u potpunosti poštovati Zakon o zabrani diskriminacije (Institucija ombudsmena 2020, 111).

Evropska komisija je u svojim izvještajima o napretku navela da u posljednjih pet godina, Institucija ombudsmena nije koristila svoje ovlaštenje za pokretanje prekršajnog postupka zbog zbog nepoštivanje njenih preporuka, niti je pokretala ili intervenisala u upravnim ili sudskim postupcima. Evropska komisija preporučila je da se treba poboljšati nezavisnost i efikasnost ovog tijela (European Commission 2021, 26).

7. SAMOREGULACIJA I MONITORING ŠTETNIH SADRŽAJA

Bosna i Hercegovina ima samoregulatorno tijelo za štampane i online medije i niz inicijativa uglavnom nevladinih organizacija koje povremeno prate neke vrste štetnih sadržaja. Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini objavljuje mjesečni grafički prikaz podataka o praćenju krivičnih djela počinjenih iz mržnje, a oni uključuju i slučajeve govora mržnje. Rad samoregulatornog tijela ograničen je na posredovanje između online i štampanih medija i njihovih korisnika, a zemlji nedostaje sveobuhvatan sistem praćenja štetnih sadržaja na internetu.

7.1. VIJEĆE ZA ŠTAMPU I ONLINE MEDIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Vijeće za štampu i online medije Bosni i Hercegovini je samoregulatorno tijelo za rad online i štampanih medija, ali su njegove aktivnosti ograničene na posredovanje i neobavezujuće odluke o medijskim sadržajima koji krše standarde Kodeksa za štampu i online medije BiH, uključujući npr. govor mržnje. Kodeks za štampu Bosne i Hercegovine izmijenjen je krajem 2021. godine i sadrži niz novih članova, uključujući one o korištenju informacionih tehnologija i dezinformacijama. U članu 3. stoji da su izdavači, urednici i novinari štampanih i internetskih medija dužni koristiti informacione tehnologije, platforme, društvene mreže i razne alate u dobroj vjeri, za istinito, tačno, objektivno, provjerljivo i pravovremeno informisanje javnosti, u cilju općeg dobra, civilizacijskih vrijednosti, humanizma i etičkih normi ovog kodeksa. Također stoji da nije prihvatljivo korištenje informacionih tehnologija, platformi, društvenih mreža i alata za širenje govora mržnje, neistina i dezinformacija, harangu, stigmatizaciju i diskreditaciju na osnovu rase, spola, dobi, jezika, nacionalnosti, etničke i religijske pripadnosti, mišljenja i političkih uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog statusa, seksualne orijentacije ili na bilo koji drugi način. Novim odredbama se također proširuje odgovornost urednika za ukupan sadržaj štampanog ili online medija, uključujući i za publiciranje korisničkih komentara (Član 2). Prema novim odredbama, urednik je dužan da uklanja korisničke komentare koji predstavljaju govor mržnje, podsticanje na nasilje, huškanje, netrpeljivost, vrijeđanje, prijetnje i svaki drugi oblik neprimjerene i društveno neprihvatljive komunikacije. Novi Kodeks za štampu definiše dezinformacije kao grubo kršenje osnovnih pravila novinarske profesije i navodi da urednik neće biti oslobođen odgovornosti za objavljivanje dezinformacija preuzetih iz drugog izvora.

U članu 3. Kodeksa (Huškanje) stoji da će novinari u svakom trenutku biti svjesni opasnosti koja se javlja kada mediji govorom mržnje podstiču na diskriminaciju i netoleranciju i učiniti sve da ne podstiču mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičkog invaliditeta ili mentalnog stanja, i ni pod kakvim okolnostima neće podsticati na krivična djela ili nasilje. Također, Kodeks zahtijeva tačnost i fer izvještavanje (Član 5) te da novinari ne objavljuju netačne ili krivonavodeće materijale u obliku fotografija, tekstova ili drugih materijala, da fotografije i dokumenti ne smiju biti falsifikovani i/ili korišteni na krivonavodeći način, te da novinari imaju profesionalnu obavezu da pravovremeno isprave sve objavljene informacije za koje se utvrdi da su netačne.

Rad Vijeća za štampu i online medije ograničen je na posredovanje između korisnika i medija, te na odluke da su određeni kodeksi prekršeni i da ih medij treba povući, ili objaviti ispravku ili demanti, bez ikakvih ovlasti da sankcioniše one koji odbiju to učiniti. Iako je ovaj mehanizam važan za podizanje profesionalnih normi među proizvođačima profesionalnih sadržaja bez nametanja sankcija, ipak je njegov domet ograničen, posebno u pogledu neprofesionalnih proizvođača sadržaja i anonimnih portala. Vijeće za štampu i online medije BiH, samoregulatorno tijelo za štampane i online medije, zaprimilo je 2021. godine 1.073 žalbe, od kojih se 559 odnosilo na tekstove objavljene u štampanim i online medijima, dok se 505 žalbi odnosilo na komentare korisnika, uglavnom govor mržnje, u online medijima (Išerić 2022). Veliki broj žalbi – njih 766 – riješen je samoregulacijom, a mediji su uklonili većinu slučajeva govora mržnje. Većina žalbi odnosi se na govor mržnje u sadržajima koje kreiraju korisnici i na klevetu za koju žalbe uglavnom podnose osobe koje su njihov direktan cilj, dok su žalbe na pristrasno medijsko izvještavanje ili dezinformacije rijetke. Osim toga, uprkos činjenici da su pojedini mediji više puta prekršili Kodeks, njihov način izvještavanja se i dalje nije poboljšao.

Slučaj 1

Žalbena komisija Vijeća za štampu i online medije nije utvrdila kršenje Kodeksa kada je jedan internet medij objavio kratki video na kojem se vidi ples članice Gradskog vijeća Zenice, pod naslovom: „Pokazala novi talenat: Pogledajte ‘prljavi ples’ vijećnice Tufekčić (Video)”. Žalbena komisija je istakla da članstvo u vijeću čini osobu javnom ličnošću i zbog toga bi ta osoba trebala biti izložena većoj kritici javnosti. Ovu odluku, međutim, kritikovale su nevladine organizacije.

7.2. CIVILNO DRUŠTVO I MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE

7.2.1. Organizacije za provjeru činjenica i praćenje rada medija (fact-checking i watchdogs)

Postoji veliki broj organizacija koje prate sadržaj na internetu, društvenim medijima i online medijima koje djeluju kao fact-checking organizacije i watchdog organizacije. Medijske watchdog organizacije u Bosni i Hercegovini uključuju *Mediacentar*, koji objavljuje tematske članke o pitanjima vezanim za medije i društvene mreže, uključujući dezinformacije i govor mržnje i *Analiziraj.ba* koji prati sadržaje televizijskih emitera i također objavljuje tekstove o različitim temama vezanim za medijski sektor.

Istinomjer organizacije civilnog društva Zašto ne bavi se provjerom vjerodostojnosti izjava političara i ispunjavanjem izbornih obećanja, a *Raskrinkavanje* iste organizacije provjerava tačnost medijskih sadržaja. *Raskrinkavanje* provjeravanja sadržaje online medija i društvenih mreža, a djeluje po metodologiji koja prepoznaje 15 oblika problematičnog medijskog sadržaja

uključujući dezinformacije i lažne vijesti, ali ne i govor mržnje.⁴² Od uspostave 2017. godine pa do danas ova fact-checking platforma je raskrinkala hiljade primjera problematičnog medijskog sadržaja na portalima i društvenim mrežama, a naročito tokom pandemije koronavirusa. Platforma je 2020. godine započela rad u okviru partnerstva sa Facebookom u kojem nakon što fact-checkeri označe sadržaj kao lažan, Facebook postavlja oznaku na sporni sadržaj i tim objavama smanjuje doseg, te obavještava one koji su širili taj sadržaj.⁴³ Na ovaj način javnost se upozorava na problematične sadržaje, a smanjuje se doseg onih koji šire dezinformacije, a time i njihova finansijska sredstva. Predstavnici medija su se žalili da se označavanje sadržaja kao lažnog čini bez prethodnog upozorenja te da takve mjere drastično smanjuju njihov doseg (Stokić 2021).

7.2.2. Mehanizmi praćenja i prijavljivanja

Druge međunarodne i nevladine organizacije koje se bave ljudskim pravima i imaju mehanizme praćenja i prijavljivanja štetnih sadržaja su:

- Sarajevski otvoreni centar, koji prati govor mržnje protiv LGBTIQ zajednice;
- Asocijacija za demokratske inicijative⁴⁴, koja ima online obrazac za prijavu zločina iz mržnje i govora mržnje i daje besplatne pravne savjete;
- Mreža za izgradnju mira, koalicija više od 220 udruženja iz BiH, koja u određenim prilikama reaguje na govor mržnje i to prijavljuje Instituciji ombudsmana i Vijeću za štampu;
- Udruženje BH novinari koje prima žalbe novinara na napade, prijetnje i druga kršenja njihovih prava i daje besplatne pravne savjete uključujući i online uznemiravanje. Objavljuju i reakcije na napade i uznemiravanje novinara;
- Safejournalists.net – je mreža koja objavljuje slučajeve prijetnji i napada na novinare na Zapadnom Balkanu, uključujući Bosnu i Hercegovinu, a čine je novinarska udruženja iz zemalja Zapadnog Balkana.

---

⁴² Satira, clickbait, prikriveno oglašavanje, greška, pristrasno izvještavanje, teorija zavjere, pseudonauka, manipulisanje činjenicama, dezinformacija, spin, lažna vijest, prenošenje lažne vijesti, ispravljeno, cenzura, neprovjereno. U metodologiji dezinformacija je opisana kao medijski izvještaj koji u sebi sadrži "miks" činjenica i netačnog ili poluistinitog sadržaja, te mediji ne moraju nužno biti svjesni netačnih informacija, a lažna vijest kao originalni medijski izvještaj koji u sebi sadrži činjenično pogrešne tvrdnje ili informacije, kreirani sa namjernom da dezinformišu javnost. O metodologiji: <https://raskrinkavanje.ba/metodologija>

⁴³ Za više detalja o programu vidi: <https://www.facebook.com/journalismproject/programs/third-party-fact-checking/how-it-works>

⁴⁴ Asocijacija ne prima puno prijave putem svog online obrasca, već više putem telefona i e-maila. Nakon prijema prijave, kontaktiraju advokata koji daje savjete. Prije su slučajeve prijavljivali direktno policiji, ali kažu da im je trebalo dosta vremena da odgovore (Dajana Čelebić, Asocijacija za demokratske inicijative, intervju).

- Međureligijsko vijeće BiH, organizacija koja povezuje četiri vjerske zajednice u BiH (muslimansku, pravoslavnu, katoličku i jevrejsku), ima online obrazac za prijavu napada na vjerske objekte, uključujući govor mržnje i krivična djela iz mržnje.⁴⁵

- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini⁴⁶ ima mehanizam za praćenje krivičnih djela iz mržnje (koji može uključivati i govor mržnje kao indikator) na osnovu policijskih evidencija i sudskih postupaka.⁵⁶ Monitor mržnje je mjesečni grafički prikaz podataka o praćenju krivičnih djela iz mržnje kojima raspolaže Misija OSCE-a u BiH i predstavlja najnovije podatke o svim poznatim incidentima motivisanim predrasudama i reakcijama sektora pravde, lokalnih vlasti i civilnog društva na te incidente. Statistički podaci obuhvataju podatke o karakteristikama žrtve, vrsti incidenata i odgovarajućoj reakciji zajednice, te podatke o okončanim i sudskim predmetima koji su u toku za krivična djela počinjena iz mržnje. Uključuje kako incidente iz mržnje koji su motivisani predrasudama ali ne predstavljaju krivično djelo tako i krivična djela iz mržnje.

- Balkanska istraživačka mreža je krajem 2021. godine pokrenula bazu podataka Mapiranje mržnje sa podacima o incidentima iz mržnje, govoru mržnje, diskriminatornom govoru i negiranju zločina prikupljenim putem medijskog izvještavanja, a koji se uglavnom odnose na političke aktere.

- Fondacija Share iz Srbije prati kršenje digitalnih prava u Hrvatskoj, Mađarskoj, Sjevernoj Makedoniji, Rumuniji i Srbiji, uključujući i Bosnu i Hercegovinu. Baza podataka uključuje kategorije kao što su uništavanje i krađa podataka i programa, kompjuterske prevare, objavljivanje informacija o privatnom životu, objavljivanje neistina i neprovjerenih informacija s namjerom narušavanja ugleda, uvrede i neosnovane optužbe itd.⁴⁷

- Koalicija Pod lupom koja prati izbore radi sprečavanja izbornih prevara i izbornih nepravilnosti.

Iako brojni akteri prate štetne sadržaje, njihov je rad fragmentovan i fokusiran na određene vrste sadržaja. U BiH ne postoji mehanizam za monitoring koji bi pratio više vrsta štetnih online sadržaja, posebno sadržaja koji su specifični za kontekst BiH, kao što su govor mržnje i narativi mržnje prema određenim etnonacionalnim grupama i etnički pristrasno medijsko izvještavanje kao ni međusektorski rad koji bi uključivao više aktera i inicijativa.

---

⁴⁵ Stefan Terzić, Međureligijsko vijeće, intervju.

⁴⁶ Prema mehanizmu praćenja, svake godine se policiji prijavi 130 slučajeva incidenata, od kojih se neki procesuiraju pod kvalifikacijom „izazivanje mržnje“. Halisa Skopljak, Misija OSCE-a u BiH, intervju.

⁴⁷ Vidi bazu podataka za BiH: <https://bih.bird.tools/>

Slučaj

Mapa mržnje BIRN-a BiH je do marta 2022. godine sadržavala 53 slučaja štetnih sadržaja uključujući: 33 incidenta, 7 slučajeva diskriminatornog govora i 13 slučajeva negiranja ratnih zločina. Mapa pokazuje da se, uprkos izmjenama Krivičnog zakona BiH koje zabranjuju javno odobravanje, umanjivanje i opravdavanje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca, ovakvi incidenti i dalje događaju i dolaze čak i od strane visokorangiranih političara u BiH.

7.3. ONLINE MEDIJI

Online mediji imaju različite prakse u moderiranju svojih prostora za komentare, uključujući medije koji nemaju prostor za komentare, koji ne dozvoljavaju određene riječi u objavama komentara, koji prije objavljivanja pregledavaju sve komentare ili brišu komentare nakon što ih korisnici prijave. Međutim, većini online medija nedostaju kapaciteti da urade fact-checking svog online sadržaja i da prate i moderiraju komentare objavljene na taj sadržaj online, uključujući i naloge na društvenim mrežama. Dok su neki online mediji posvećeni profesionalnim standardima, drugi se rukovode političkim programima ili finansijskim motivima što omogućava objavljivanje štetnih sadržaja.

Slučaj

Najpopularniji online medij u BiH Klix.ba je krajem 2021. godine uspostavio interni sistem praćenja govora mržnje u sadržajima koje generiraju korisnici prema kojem svaki sat objavljuje nove podatke. Do marta 2022. godine, na ovoj web stranici je bilo više od 1,3 miliona prijavljenih komentara, od kojih je više od 2,5 miliona uklonjeno, a profili 30 hiljada korisnika su zabranjeni. Prema tekstu o odricanju od odgovornosti iznad prostora za komentare stoji da komentari odražavaju stavove isključivo njihovih autora, koji mogu biti i krivično gonjeni zbog govora mržnje.

7.4. PREPORUKE

Mehanizmi samoregulacije predstavljaju važne alate za suzbijanje štetnih online sadržaja, posebno sadržaja koji se ne smatraju nezakonitim, ali koji mogu naštetiti pojedincima, grupama i demokratijama. Bosna i Hercegovina ima funkcionalan samoregulatorni sistem i niz medijskih watchdog i drugih organizacija koje prikupljaju podatke o različitim vrstama štetnih sadržaja. Međutim, njihov rad je uglavnom fragmentovan, a uticaj njihovog rada na podizanje profesionalnih standarda u online medijima ili smanjenje štetnih online sadržaja nije istražen.

Za borbu protiv štetnih online sadržaja bi se mogla uspostaviti koalicija koju bi činili predstavnici civilnog društva, predstavnici medija, predstavnici Regulatorne agencije za komunikacije BiH, Vijeća za štampu i online medije Bosne i Hercegovine, Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH i akademske zajednice kao i mehanizam za monitoring koji bi uključivao praćenje različitih vrsta štetnih

sadržaja. Organizacije civilnog društva bi trebale zajedno sa vladinim institucijama raditi na suzbijanju štetnih online sadržaja i zaštiti slobode izražavanja. Organizacijama civilnog društva je potrebno dodatno osposobljavanje za razvoj ekspertize u oblasti digitalnih prava kao i podrška međunarodnih organizacija, stranih donatora i vlasti u BiH.

Vijeće za štampu i online medije BiH treba se osposobiti za povremeno praćenje online medija, a članovi Komisije Vijeća se obučiti i osposobiti za rješavanje različitih slučajeva, uključujući i one vezane za nove odredbe Kodeksa za štampu. Vijeće za štampu BiH treba promovirati korištenje novih odredbi Kodeksa za štampu kao i svoj mehanizam žalbi u široj javnosti.

Potrebno je uložiti dodatne napore u podizanje medijske i informacijske pismenosti građana, obezbjeđivanje alata i znanja za novinare o tome kako provjeravati činjenice i moderirati sadržaje koje generiraju korisnici. Pored toga, potrebno je izraditi posebne smjernice za online medije o štetnim sadržajima, koje medijima daju uputstva kako da se nose s izjavama koje sadrže govor mržnje ili negiranje ratnih zločina, kako da izbjegniju pristrasno medijsko izvještavanje i obezbijede konstruktivan sadržaj, kako da suzbiju dezinformacije u svojim sadržajima.

8. SMJERNICE ZAJEDNICE DRUŠTVENIH MREŽA PROTIV ŠTETNOG SADRŽAJA

Društvene mreže su u širokoj upotrebi u Bosni i Hercegovini, naročito Facebook. Nedavno istraživanje pokazalo je da 52 posto ispitanika pristupa informacijama putem društvenih mreža i da 73 posto ispitanika koristi barem jednu društvenu mrežu. Najpopularnija društvena mreža je Facebook, na kojoj aktivan profil imaju skoro tri četvrtine stanovnika (73%), zatim Instagram (39%) i YouTube (38%). Sve druge društvene mreže koristi manje od 10% odraslih – TikTok (8%) i Snapchat (8%), Twitter (4%), Pinterest (2%) i LinkedIn (2%) (Hasanagić i drugi, 2021, 35).

U većini slučajeva odrasli u BiH (više od četvrtine) „samo“ čitaju sadržaje na društvenim mrežama i rijetko kad na njima preduzimaju bilo kakvu aktivnost (kao što je „lajkanje“ ili objavljivanje sadržaja), navodi se u studiji. Manje od petine ispitanika u studiji (19%) kaže da ponekad kreira/objavljuje sadržaj, dok nešto manje (16%) ponekad dijeli/komentira sadržaj, a 16% kaže da ponekad „lajkuju“ sadržaj (Hasanagić i drugi 2021, 37). Mladi često konzumiraju informacije na internetu putem procesa dijeljenja i „skrolanja“ (Hodžić i Sokol 2019, 50-51). Češće komentarišu sadržaj koji objave njihovi prijatelji nego mediji i rijetko prijavljuju problematičan sadržaj na društvenim mrežama (Sokol i Alibegović 2021, 30-31). Učesnici i učesnice konsultativnih sastanaka ističu da ljudi u Bosni i Hercegovini uglavnom ne razumiju algoritme na internetu i ne poznaju uslove korištenja društvenih mreža.

Društvene mreže su i važan alat za doseganje publike. Mediji koriste platforme društvenih mreža kako bi došli do svoje publike, a novinari sve više koriste društvene medije za širenje sadržaja koji proizvode, ali i za traženje informacija i kontaktiranje potencijalnih sagovornika (Đelilović 2021, 8-9). Organizacije civilnog društva se također u velikoj mjeri oslanjaju na društvene mreže za promociju vlastitog rada i za dopiranje do publike. Mnogi, međutim, nemaju menadžere društvenih mreža, smjernice za korištenje društvenih mreža, a ponekad čak ni vještine i kapacitete da ih efikasnije koriste.⁴⁸

Predstavnici organizacija civilnog društva i medija u Bosni i Hercegovini se suočavaju s nizom problema u korištenju društvenih mreža koji utiču na njihov rad, uključujući štetne sadržaje i napade, prijetnje i kampanje diskreditacije.⁴⁹ Studije također ukazuju na kršenje digitalnih prava na društvenim mrežama. Primjera radi, monitoring BIRN-a i Fondacije SHARE sproveden od 1. augusta 2019. do 30. novembra 2020. godine, je utvrdio 94 slučaja digitalnih prekršaja u Bosni i Hercegovini, među kojima je 39 slučajeva pritiska zbog izražavanja i aktivnosti na internetu (Perkov i drugi 2021, 21). Osim toga, studije ukazuju da štetni sadržaji često ostaju na Facebooku i Twitteru u zemljama Zapadnog Balkana uprkos činjenici da se štetan sadržaj prijavljuje. Anketa koju je sproveo BIRN pokazala je da je 43 posto sadržaja koji se navodi kao govor mržnje ostalo na internetu, dok je 57 posto uklonjeno. Kada su u pitanju prijave o prijetnjama nasiljem, sadržaj je uklonjen u 60 posto slučajeva, a oko polovina prijava ciljanog uznemiravanja

---

⁴⁸ Zaključci s tri sastanka s predstavnicima organizacija civilnog društva u Sarajevu, Banjoj Luci i Mostaru.

⁴⁹ Ibid.

rezultirala je uklanjanjem (Jeremić i Stojanović 2021). Stručnjaci navode da su platforme manje efikasne u otkrivanju štetnog sadržaja koji nije na engleskom i da je primjena smjernica zajednice nedosljedna (Jeremić i Stojanović 2021).

Bilo je slučajeva uklanjanja ili suspendovanja sadržaja organizacija civilnog društva i medija iz Bosne i Hercegovine zbog utvrđenog kršenja standarda zajednice. Predstavnici organizacija civilnog društva navode da netačno automatsko otkrivanje problematičnog sadržaja može ugroziti slobodu izražavanja u zemlji.⁵⁰ Na primjer, 2021. godine je zabranjen Facebook nalog lokalnog istraživačkog online portala Direkt, ali predstavnici medija navode da nije jasno koje su pravilo prekršili i da nisu mogli uložiti žalbu na odluku na zadovoljavajući način.⁵¹ U maju 2018. Facebook je na 24 sata blokirao profil bosanskohercegovačkog novinara Dragana Bursaća nakon što je objavio fotografiju logora tokom raspada federalne Jugoslavije 1990-ih (Jeremić i Stojanović 2021).

Intervjuisani stručnjaci kritikuju široko definisana pravila društvenih mreža i automatizovanu komunikaciju s platformama, manjak predstavnika društvenih mreža u Bosni i Hercegovini, nedosljednu primjenu smjernica zajednice.⁵² Međunarodne organizacije također izražavaju zabrinutost zbog uticaja smjernica zajednice društvenih mreža na slobodu izražavanja. Specijalni izvjestitelj UN-a za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja navodi da je prisutna zabrinutost da su definicije štetnog sadržaja na društvenim mrežama vrlo široko postavljene i nisu konkretne o tome koja vrsta i vjerovatnoća štete dovodi do uklanjanja sadržaja, označavanja ili drugih sankcija. Ostala pitanja uključuju pretjerano oslanjanje na automatizovane filtere koji nisu u stanju razlikovati nijanse ili razumjeti kontekst, nedostatak transparentnosti i pristupa podacima, što onemogućava pristup djelotvornosti mjera koje su kompanije usvojile i njihovom uticaju na ljudska prava (A/HRC/47/25). Još jedan problem na koji se ukazuje u specijalnom izvještaju UN-a o dezinformacijama je da kompanije ne ulažu dovoljno resursa u razumijevanje lokalnih faktora i da je potrebna veća transparentnost u sporazumima između kompanija i vlada kada je riječ o uklanjanju sadržaja (A/HRC/47/25).

Društvene mreže su važne platforme za slobodu izražavanja i koriste ih pojedinci, grupe i organizacije u različite svrhe, uključujući promicanje pomirenja i izgradnje mira u Bosni i Hercegovini. Međutim, to su i prostori gdje štetni sadržaji ciljaju različite grupe, što zahtijeva bolje, transparentno i odgovornije moderiranje sadržaja, posebno u zemljama sa slabom demokratijom. Slijedi pregled smjernica zajednice najčešće korištenih društvenih mreža u Bosni i Hercegovini i onih na kojima su prisutni štetni sadržaji, propisanih pravila postupanja s različitim vrstama štetnih sadržaja objavljenih na njihovim platformama s fokusom na govor mržnje i dezinformacije.

---

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Nikolija Bjelica, intervju, Direkt portal.

⁵² Bojan Perkov, Share Foundation, intervju.

8.1.1. Pregled smjernica zajednice društvenih mreža

Kada kreiraju profil na bilo kojoj od usluga društvenih medija danas, korisnici moraju prihvatiti Uslove korištenja usluge, ugovor koji precizira uslove pod kojim korisnik i platforma komuniciraju, uslove ovog odnosa i odgovornosti, intelektualno vlasništvo i arbitražu sporova radi regulacije aktivnosti moderiranja sadržaja i ponašanje korisnika (De Streel i drugi 2020). Ovaj dokument je obično napisan pravnim rječnikom i stoga ga može biti teško čitati i razumjeti. Prati ga stranica "Smjernice zajednice" (ili slično), tekst napisan neformalnijim rječnikom i koji koristi jednostavan jezik kako bi objasnio korisnicima kakvo je ponašanje i sadržaj dopušteno, što je prikladno, a što nije, a navodi i zabrane čija kršenja mogu dovesti do uklanjanja sadržaja ili stranica, potpunog onemogućavanja naloga i, u nekim slučajevima, prijavljivanja nadležnim organima. Ta pravila obično spadaju u sljedeće kategorije zabranjenog ili ograničenog sadržaja: seksualni sadržaj (golotinja, seks, pornografija), eksplicitan sadržaj (nasilje i opscenost), uznemiravanje (zlostavljanje, trolovanje, direktne prijetnje), govor mržnje, samopovređivanje, nezakonite aktivnosti i dezinformacije.

8.1.2. Facebook

Smjernice zajednice Facebooka „važe za sve korisnike širom svijeta i za sve vrste sadržaja“. Navedene zabrane obuhvataju nasilje i podsticanje, koordinaciju štete i objavljivanje zločina, prevaru i obmanu, samoubistvo i samopovređivanje, seksualno iskorištavanje djece, zlostavljanje i golotinju, seksualno iskorištavanje odraslih, maltretiranje i uznemiravanje, iskorištavanje ljudi i kršenja pravila privatnosti. Sporni sadržaj obuhvata govor mržnje, nasilan i eksplicitan sadržaj, golotinju odraslih osoba te seksualnu aktivnost i ponudu i potražnju seksualnih usluga.⁵³ Osim toga, Facebook zahtijeva da njegovi korisnici koriste pravo ime i ponekad traži da se dostavi službeni identifikacijski dokument radi potvrde identiteta. Ova politika se često kritikuje kao neusklađena s međunarodnim standardima slobodnog izražavanja i privatnosti i zbog toga što nerazmjerno pogađa pripadnike marginalizovanih zajednica (koji možda žele koristiti ime koje se razlikuje od zakonskog imena ili moraju biti anonimni na mreži), te je u određenoj mjeri izmijenjena nakon intervencija organizacija za ljudska i digitalna prava 2015. godine.

Korisnici imaju na raspolaganju set alata za prijavljivanje i označavanje neprimjerenog, uvredljivog ili zlonamjernog sadržaja ili ponašanja. Prema Facebookovim izvještajima o transparentnosti,⁵⁴ njegove tehnologije proaktivno otkrivaju i uklanjaju preko 90% sadržaja koji krši pravila prije zvanične prijave, a rasprostranjenost govora mržnje na platformi, kao i podaci o uklanjanju takvog

---

⁵³ Vidi: <https://transparency.fb.com/en-gb/policies/community-standards/>

⁵⁴ Vidi: <https://transparency.fb.com/en-gb/enforcement/detecting-violations/technology-detects-violations/>

sadržaja, su uključeni u izvještaj o provođenju smjernica zajednice od novembra 2020. godine.⁵⁵ U slučajevima kada nije sasvim jasno da li sadržaj krši standarde zajednice, prosljeđuje se ljudskim moderatorima (u standardima zajednice se navodi da Facebook ima oko 15.000 ljudskih moderatora širom svijeta) ili na nivo timova za politiku sadržaja. Sistemi za pregled koriste tehnologiju za davanje prioriteta sadržaju visoke ozbiljnosti sa potencijalom štete u stvarnom svijetu i virusnim sadržajima koji se brzo šire. Ovi automatizovani sistemi i timovi za pregled također provjeravaju sadržaj objavljen na Facebookovoj platformi za razmjenu slika i videozapisa – Instagramu.⁵⁶

Facebookove smjernice zajednice sadržavaju politiku o govoru mržnje⁵⁷ u kojoj se detaljno navodi koje vrste izražavanja i izjava korisnici ne trebaju objavljivati i podliježu prijavljivanju i uklanjanju. Facebookovi standardi zajednice definišu govor mržnje kao „direktni napad na ljude, a ne na koncepte ili institucije, na osnovu onoga što nazivamo zaštićenim karakteristikama: rasna pripadnost, etničko porijeklo, invaliditet, nacionalna pripadnost, religijska pripadnost, društvena klasa, seksualna orijentacija, spol, rodni identitet i teška bolest” i nalažu korisnicima da ne objavljuju:

- Sadržaj usmjeren na osobu ili grupu ljudi (uključujući sve grupe osim onih koje se smatraju nezaštićenim grupama koje su opisane kao počinioci nasilnih ili seksualnih zločina) na osnovu ranije spomenutih zaštićenih karakteristika ili imigracijskog statusa kroz govor povezan s nasiljem ili podršku pismenom ili vizuelnom obliku; ili dehumanizirajući govor ili slike u obliku poređenja, generalizacija ili nekvalifikovanih izjava o ponašanju (u pismenom ili vizuelnom obliku); ismijavanje koncepta, događaja ili žrtava govora mržnje, čak i ako na slici nije prikazana stvarna osoba; definisana dehumanizirajuća poređenja, generalizacije ili izjave o ponašanju (u pismenom ili vizuelnom obliku);
- Sadržaj usmjeren na osobu ili grupu ljudi na osnovu njihovih zaštićenih karakteristika kroz: generalizacije kojima se izjavljuje inferiornost (u pismenom ili vizuelnom obliku), izjave prezira, odbacivanja, gađenja i psovke;
- Sadržaj usmjeren na osobu ili grupu ljudi na osnovu njihovih zaštićenih karakteristika uz bilo šta od sljedećeg: segregacija u obliku poziva na djelovanje, izjava o namjeri, uslovnih izjava ili izjava koje podstiču na počinjenje nasilja ili izjava koje zagovaraju ili podržavaju segregaciju; isključivanje u obliku poziva na djelovanje, izjava o namjeri, uslovnih izjava ili izjava koje podstiču na počinjenje nasilja ili izjava kojima se zagovara ili pruža podrška ekonomskom, društvenom, političkom ili eksplicitnom isključivanju.

---

⁵⁵ Vidi: <https://transparency.fb.com/data/community-standards-enforcement/hate-speech/facebook/>

⁵⁶ Vidi: <https://transparency.fb.com/hr-hr/policies/improving/prioritizing-content-review>

⁵⁷ Vidi: <https://transparency.fb.com/en-gb/policies/community-standards/hate-speech/>

Od oktobra 2020. godine, u politiku o govoru mržnje je dodano i negiranje holokausta i ona sada zabranjuje „sav sadržaj koji negira ili iskrivljava podatke o holokaustu“.⁵⁸

Kada je riječ o dezinformacijama, Facebook ima pravila o lažnim vijestima⁵⁹ i manipulisanom medijskom sadržaju⁶⁰ i od korisnika traži da ne objavljuju videozapise koji su uređeni ili sintetizirani više od prilagođavanja zbog bolje jasnoće ili kvalitete na načine koji nisu očiti prosječnoj osobi te koji bi prosječnu osobu mogli zavarati da pomisli: da je osoba iz videozapisa rekla riječi koje zapravo nije rekla i da je videozapis proizvod vještačke inteligencije ili mašinskog učenja, uključujući tehnike dubinskog učenja (npr. sintetički medijski oblik (eng. deepfake)) koje objedinjavaju, kombinuju, zamjenjuju i/ili dodaju sadržaj na videozapis, kreirajući videozapis koji izgleda autentično (ova pravila ne vrijede za sadržaj koji predstavlja parodiju ili satiru).

Kada se otkriju, lažne vijesti se nužno ne uklanjaju s Facebooka, već se umnogome smanjuje njihova distribucija tako što se oni prikazuju niže u sažecima sadržaja vijesti.⁶¹ Facebook je 2016. godine ušao u partnerstvo s Međunarodnom mrežom za provjeru činjenica (IFCN),⁶² grupom organizacija koje se bave provjerom činjenica čiji su članovi u mogućnosti da pregledaju sadržaj i na Facebooku i na Instagramu, uključujući organske i finansirane objave. Također mogu pregledati videozapise, slike, linkove i objave koje sadržavaju samo tekst. Programu se 2020. godine pridružila inicijativa za provjeru činjenica Raskrinkavanje u sklopu UG Zašto ne i to je jedina organizacija za provjeru činjenica iz Bosne i Hercegovine koja je član IFCN-a.

Facebookovi standardi zajednice navode sljedeće strategije suzbijanja viralnih netačnih informacija:

- Ukidanje ekonomskih poticaja za ljude, stranice i domene koji propagiraju dezinformacije
- Korištenje različitih signala, uključujući povratne informacije iz naše zajednice, kao osnov za model mašinskog učenja koji predviđa koje priče su možda lažne
- Smanjenje distribucije sadržaja koji su nezavisna tijela za provjeru činjenica ocijenila lažnim

---

⁵⁸ Vidi: <https://about.fb.com/news/2020/10/removing-holocaust-denial-content/>

⁵⁹ Vidi: <https://transparency.fb.com/en-gb/policies/community-standards/false-news/>

⁶⁰ Vidi: <https://transparency.fb.com/en-gb/policies/community-standards/manipulated-media/>

⁶¹ Vidi: <https://transparency.fb.com/hr-hr/policies/community-standards/false-news/>

⁶² Vidi: <https://www.facebook.com/journalismproject/programs/third-party-fact-checking/how-it-works>

- Osnaživanje ljudi da sami odluče šta žele čitati, čemu će vjerovati i koje će sadržaje dijeliti dajući im dovoljno konteksta i promovisanjem medijske i digitalne pismenosti
- Saradnja s akademskim radnicima i drugim organizacijama na rješavanju ovog izazovnog problema

Facebook Oversight Board (Nadzorni odbor), tijelo formirano 2020. godine kako bi donosilo presedanske odluke o moderiranju sadržaja koje se sastoji od dvadeset međunarodnih stručnjaka,⁶³ do sada je donio 23 odluke⁶⁴ analizirajući jedan po jedan slučaj, od kojih se devet odnosilo na govor mržnje, a dvije na dezinformacije.

U junu 2020. godine Facebook je otvorio registraciju novinara u sklopu Facebookovog programa novinarstva,⁶⁵ omogućavajući registrovanim novinarima da pristupe dodatnim alatima i pružajući veću zaštitu profila od zloupotrebe na internetu. Program je za sada dostupan samo u Sjedinjenim Državama, Meksiku, Brazilu i Filipinima. Kroz program Facebook Protect,⁶⁶ računi visokog profila se ohrabruju da usvoje jače sigurnosne zaštite računara pojednostavljuvanjem sigurnosnih funkcija. U oktobru 2021. platforma je objavila da će novinarima i aktivistima dati status „nedobrovoljnih javnih ličnosti“ s ciljem povećanja sigurnosnih mjera protiv uznemiravanja i maltretiranja ovih korisničkih grupa (Reuters 2021).

Kao najraširenija platforma društvenih medija u Bosni i Hercegovini (prema najnovijim podacima, u BiH ima 1,8 miliona korisnika Facebooka, što čini 99% posjeta društvenim mrežama u zemlji)⁶⁷, Facebookova pravila značajno utiču na civilno društvo i medije, koji se oslanjaju na ovu uslugu da promovišu svoje aktivnosti i ciljeve. Tokom konsultativnih sastanaka održanih s predstavnicima lokalnih nevladinih organizacija, najčešće pritužbe na funkcionisanje platforme uključivale su poteškoće u kontaktiranju predstavnika platforme, nedovoljnu jasnoću procedura za uklanjanje sadržaja ili suspenziju stranica i naknadne žalbe, kao i opadanje organskog dosegaja njihovog sadržaja.⁶⁸

Prema najnovijem izvještaju o transparentnosti za prvu polovinu 2021. godine, Facebook je primio ukupno 55 zahtjeva za otkrivanjem podataka korisnika od Vlade Bosne i Hercegovine, od kojih je 50 bilo povezano s pravnim procesima, a pet zahtjeva se odnosilo na hitno otkrivanje podataka.⁶⁹ U 72-80% slučajeva neki podaci su otkriveni kao rezultat zahtjeva. U istom periodu su podnesena tri

---

⁶³ Za informacije o Nadzornom odboru (Oversight Board) vidi: <https://oversightboard.com/>

⁶⁴ Vidi: <https://oversightboard.com/decision/>

⁶⁵ Vidi: <https://www.facebook.com/journalismproject/journalist-registration-facebook>

⁶⁶ Vidi: <https://www.facebook.com/gpa/blog/facebook-protect>

⁶⁷ Preuzeto sa: [statista.com](https://www.statista.com)

⁶⁸ Vidi i Article 19 (2018).

⁶⁹ Vidi: <https://transparency.fb.com/data/government-data-requests/country/BA/>

zahtjeva za ograničenje stranica/profila na Facebooku i Instagramu, na osnovu lokalnih zakona.⁷⁰ Prema izvještaju, Facebook je 2020. godine „ograničio pristup jednoj stavci u Bosni i Hercegovini zbog objavljivanja dezinformacija“. Međutim, rutinskim pregledom je utvrđeno da je pristup ovoj stavci ograničen greškom i greška je u međuvremenu ispravljena.

8.1.3. Instagram

U kratkoj verziji Smjernica zajednice Instagrama jednostavno se navodi⁷¹: „Objavljujte samo svoje fotografije i videozapise i uvijek poštuju zakon. Poštujte sve na Instagramu; ne šaljte neželjeni sadržaj ljudima i ne objavljujte golotinju.“ Društvena medijska platforma za razmjenu fotografija Instagram (u vlasništvu Facebooka od 2012. godine) obećava da će ukloniti sadržaj koji sadržava vjerodostojne prijetnje ili govor mržnje, sadržaj koji cilja privatne osobe kako bi ih degradirao ili posramio, lične podatke namijenjene ucjeni ili uznemiravanju nekoga te česte neželjene poruke. Pomoću funkcije prijavljivanja koja je ugrađena na korisničkim profilima, objavama sadržaja i direktnim porukama, korisnici mogu prijaviti neželjene poruke, golotinju ili seksualnu aktivnost, govor ili simbole mržnje, rasistički jezik ili aktivnost, nasilje ili opasne organizacije, maltretiranje ili uznemiravanje, prodaju ilegalne ili regulisane robe, povrede intelektualnog vlasništva i samoubistvo ili samopovređivanje. Prijave su anonimne (osim u slučaju povrede intelektualnog vlasništva) i za podnošenje prijave nije obavezan profil na Instagramu.

Objave i profili koji mogu sadržavati lažne informacije se prepoznaju pomoću tehnologije i povratnih informacija korisnika, a Instagram je također dio Facebookove mreže trećih strana za provjeru činjenica koji rade na označavanju lažnih informacija na platformi. Kada tijela za provjeru činjenica trećih strana prepoznaju lažne informacije, izmijenjen sadržaj ili sadržaj bez potrebnog konteksta na Instagramu, platforma može otežati pronalaženje ovog sadržaja filtriranjem sa stranica za istraživanje i hashtagove i smanjenjem njegove vidljivosti u sažecima sadržaja vijesti i pričama.⁷² Kada treće strane za provjeru činjenica na Instagramu ili Facebooku objavu ocijene kao lažnu, djelimično lažnu, objavu bez konteksta ili satiru, platforma koristi tehnologiju podudaranja slika kako bi pronašla daljnje primjere tog sadržaja i automatski označava identičan sadržaj ako je objavljen negdje drugo na Instagramu ili Facebooku kao lažan.⁷³

---

⁷⁰ Vidi: <https://transparency.fb.com/data/content-restrictions/country/BA/>

⁷¹ Vidi: <https://about.instagram.com/blog/announcements/instagram-community-guidelines-faqs>

⁷² Vidi: <https://help.instagram.com/2109682462659451>

⁷³ Vidi: <https://about.instagram.com/blog/announcements/combating-misinformation-on-instagram>

8.1.4. YouTube

YouTubeove Smjernice zajednice se odnose na sve vrste sadržaja na toj platformi, uključujući videozapise, komentare, linkove i sličice.⁷⁴ Smjernice obuhvataju neželjenu poštu i obmanjujuće prakse, osjetljiv sadržaj, nasilan ili opasan sadržaj, zakonski regulisane proizvode i dezinformacije. YouTubeov pristup moderiranju štetnog sadržaja sažet je kao: uklanjanje sadržaja koji krši pravila što je prijemoguće, smanjenje širenja štetnih dezinformacija i sadržaja koji je u suprotnosti s pravilima, prikazivanje autoritativnih izvora kada ljudi traže vijesti i informacije i nagrađivanje pouzdanih kreatora i izvođača koji ispunjavaju uslove („four R’s” – „četiri slova R”).

Da bi to postigao, YouTube koristi kombinaciju ljudskih moderatora i mašinskog učenja kako bi otkrio potencijalno problematičan sadržaj u velikom obimu i oslanja se na pomoć YouTube zajednice i stručnjaka u njihovom programu Pouzdanih prijavljivača u uočavanju potencijalno problematičnog sadržaja prijavljivanjem direktno YouTubeu.⁷⁵ Kada se takav sadržaj identificira, recenzenti sadržaja procjenjuju krši li sadržaj YouTubeova pravila (recenzenti ocjenjuju označene videozapise u skladu sa svim smjernicama i pravilima zajednice, bez obzira na to zašto je videozapis izvorno označen). Ako utvrde da sadržaj krši pravila, on se uklanja i koristi za obuku mašina za bolju pokrivenost u budućnosti. Uvredljivi videozapisi se mogu ukloniti ili dobn ograničiti ako se smatraju neprikladnim za svu publiku. YouTubeovi izvještaji pokazuju da su najčešći razlozi za uklanjanje sadržaja sigurnost djece, golotinja, nasilje i neželjeni sadržaj.⁷⁶ YouTubeovi recenzenti sadržaja su upućeni da zaštite sadržaj koji ima jasnu obrazovnu, dokumentarnu, naučnu ili umjetničku [EDSA] svrhu. „YouTube kanal se ukida ako prikupi tri opomene zbog kršenja smjernica zajednice u 90 dana, ako ima jedan slučaj teškog kršenja (kao što je predatorsko ponašanje) ili se utvrdi da je u potpunosti posvećen kršenju naših smjernica (kao što je često slučaj sa spam računima). Kada se kanal ukine, brišu se svi videozapisi kanala.”⁷⁷ Od jula do septembra 2021. godine YouTube je uklonio više od 4 miliona kanala.

YouTube definiše govor mržnje kao „sadržaj koji promiče nasilje ili čija je primarna svrha izazivanje nasilja nad pojedincima ili grupama na osnovu određenih osobina kao što su rasa ili etničko porijeklo, vjera, invaliditet, spol, dob, status veterana, seksualna orijentacija/rodni idenitet.” Pravila zajednice obavještavaju korisnike da „postoji tanka granica između onoga što se smatra govorom mržnje i onoga što se ne smatra. Na primjer, općenito je u redu kritikovati nacionalnu državu, ali nije u redu objavljivati zlonamjerne komentare mržnje o grupi ljudi isključivo na osnovu njihove rase” i da “nije sve što je podlo ili uvredljivo govor mržnje”.

---

⁷⁴ Vidi: <https://www.youtube.com/howyoutubeworks/policies/community-guidelines/>

⁷⁵ Vidi: <https://support.google.com/youtube/answer/7554338?hl=en>

⁷⁶ Vidi: <https://www.youtube.com/howyoutubeworks/progress-impact/responsibility/>

⁷⁷ Provođenje YouTubeovih Smjernica zajednice, https://transparencyreport.google.com/youtube_policy/removals?hl=en

Kada je u pitanju poštivanje lokalnih zakona, YouTube nudi opciju prijavljivanja sadržaja koji krši lokalni zakon ili nečiju privatnost i sigurnost. Kao dio Googlea, platforma je uključena u njihov izvještaj o transparentnosti o zahtjevima vladinih tijela za uklanjanje sadržaja po zemljama.⁷⁸ Prema Googleovom izvještaju o transparentnosti, Vlada Bosne i Hercegovine je od 2011. godine podnijela ukupno šest zahtjeva za uklanjanje sadržaja, navodeći 28 stavki, većinom zbog klevete i maltretiranja/uznemiravanja. Nema podataka o tome koliko ih je uklonjeno kao odgovor na zahtjeve.⁷⁹

Pored Smjernica zajednice, kreatori koji žele unovčiti sadržaj na YouTubeu se moraju pridržavati i Pravila unovčavanja, dodatnih uslova korištenja usluge i pravila koja regulišu autorska prava i Googleove smjernice za oglase.⁸⁰

Međutim, istraživanje koje je provela Mozzila je pokazalo da YouTubeov algoritam preporučuje videozapise koji se smatraju uznemirujućim i sadržajem koji podstiče na mržnju, a koji često krše sama pravila za sadržaj platforme i da je veća vjerovatnoća da će ljudi u zemljama neengleskog govornog područja naići na videozapise koje smatraju uznemirujućim (Mozzila 2021).

8.1.5. Twitter

Twitterove smjernice zajednice se zovu „Pravila Twittera“ i sadržavaju listu pravila čiji je cilj očuvanje sigurnosti, privatnosti i autentičnosti korisnika. Lista zabranjenih vrsta sadržaja uključuje prijetnje i veličanje nasilja, terorizam/nasilni ekstremizam, seksualno iskorištavanje djece, zlostavljanje/maltretiranje (uključujući izražavanje želje ili nade u nečije fizičko povređivanje), govor mržnje (promicanje nasilja prema drugima na osnovu rase, etničkog porijekla, nacionalnosti, seksualne orijentacije, društvenog statusa, spola, rodnog identiteta, vjeroispovijesti, dobi, invaliditeta ili ozbiljne bolesti te prijetnja ili zlostavljanje na toj osnovi), promicanje ili podsticanje samoubistva ili samopovređivanja, osjetljiv medijski sadržaj (eksplicitno nasilje i sadržaj za odrasle) te prodaju, kupovinu i dogovaranje transakcija nelegalne robe i usluga, kao i određenih vrsta zakonom regulisane robe i usluga.

Korisnicima također nije dozvoljeno da šire neželjenu poštu, da se lažno predstavljaju kao druge osobe, grupe ili organizacije radi zavaravanja, zbunjivanja ili obmanjivanja drugih ljudi, objavljivanje golotinje bez pristanka i korištenje usluge za manipulaciju izborima ni za ometanje izbora i drugih građanskih procesa.

---

⁷⁸ Vidi: <https://transparencyreport.google.com/government-removals/government-requests?hl=hr>

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Vidi: <https://www.youtube.com/howyoutubeworks/policies/monetization-policies/>

U provođenju ovih pravila, Twitterove smjernice naglašavaju da je kontekst bitan, a sljedeći faktori su uključeni u razmatranja mogućeg kršenja i nametanju posljedica: je li ponašanje usmjereno na pojedinca, grupu ili zaštićenu kategoriju ljudi; je li prijavu podnijela meta zlostavljanja ili posmatrač; ima li korisnik historiju kršenja pravila Twittera; ozbiljnost kršenja pravila; je li sadržaj tema od legitimnog javnog interesa.

Korisnici imaju širok spektar alata za prijavljivanje, dajući im mogućnost prijavljivanja neželjenog sadržaja i lažnih profila, osjetljivog i uvredljivog sadržaja i uvredljivog ponašanja. Korisnicima se također daju jasna uputstva za ulaganje žalbi na ukidanje računa.⁸¹

Nakon kršenja, Twitter prvo obavještava prekršioca o pravilu koje je prekršeno i zahtijeva od njega da izbriše uvredljivi tweet prije nego što bude mogao ponovo objavljivati. Ponavljanje prekršaja dovodi do ozbiljnijih prinudnih radnji kao što je uklanjanje sadržaja ili ukidanje računa. Određena teška kršenja, poput objavljivanja prijetnji nasiljem, intimnog medijskog sadržaja bez pristanka ili sadržaja u kojem se djeca seksualno iskorištavaju, dovode do trenutnog i trajnog ukidanja računa.

U novembru 2021. godine Twitter je najavio dodatak svojim pravilima o privatnosti informacija, navodeći da će fotografije ili video snimci fizičkih lica koji su postavljeni bez njihove dozvole biti uklonjeni na njihov zahtjev.⁸² Pravila Twittera također zabranjuju objavljivanje ličnih podataka kao što su adrese, brojevi telefona, lični dokumenti, finansijske i medicinske informacije kako bi se spriječila praksa uznemiravanja na mreži koja se zove "doxxing" (objavljivanje privatnih informacija bez pristanka).

Poput Facebooka, i Twitterova pravila provođenja navode „zanimljivost“ sadržaja, što znači da se uzima u obzir javni uticaj sadržaja, izvor i dostupnost (na primjer, ako tweet ima potencijal da utiče na živote velikog broja ljudi, upravljanje državom, i/ili govori o važnom društvenom pitanju ili je dio aktuelne situacije i pruža vrijedne informacije).⁸³

U izradi nacрта pravila zajednice Twitter savjetuje tijelo pod nazivom Vijeće za povjerenje i sigurnost (Trust and Safety Council) koje se sastoji od nekoliko savjetodavnih grupa, od kojih je svaka posvećena pitanjima koja su važna za zdravlje javnog dijaloga, kao što su sigurnost i uznemiravanje na mreži, ljudska i digitalna prava, prevencija samoubistava i mentalno zdravlje, seksualno

---

⁸¹ Vidi: <https://help.twitter.com/forms/general?subtopic=suspended>

⁸² Vidi: https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2021/private-information-policy-update

⁸³ Vidi: <https://help.twitter.com/en/rules-and-policies/enforcement-philosophy>

iskorištavanje djece i dehumanizacija.⁸⁴ Informacije o zahtjevima za uklanjanje sadržaja ili profila na osnovu zakonskih zahtjeva se objavljuju u Twitterovom Izvještaju o transparentnosti.⁸⁵ Twitter je u periodu posljednjeg izvještaja o transparentnosti (januar-juni 2021.) primio tri zakonska zahtjeva za uklanjanje sadržaja iz Bosne i Hercegovine, od kojih je 50% ispunjeno.⁸⁶ Iako Twitter nije popularan u Bosni i Hercegovini, kreatori mišljenja ga koriste i bilo je slučajeva blokiranja Twitter profila zbog kršenja smjernica zajednice.

8.1.6. TikTok

TikTokove Smjernice zajednice „se odnose na sve i svakoga na TikToku“: U smjernicama se navodi da ta platforma proaktivno provodi smjernice tako što se koristi spregom tehnologije i ljudskog moderiranja i prije nego što neko prijavi potencijalno zabranjen sadržaj.⁸⁷ Smjernice zabranjuju nasilni ekstremizam, ponašanje koje ptiče mržnju, promicanje samoubistva, samopovređivanja i opasnih radnji, uznemiravanje i zlostavljanje te golotinju i seksualne aktivnosti odraslih.

S obzirom na njegovu publiku, TikTokove smjernice zajednice imaju poseban odjeljak posvećen sigurnosti maloljetnika. Korisnicima mlađim od 16 godina nije dozvoljeno da koriste direktne poruke i ne mogu voditi prijenose uživo, sadržaji koje učitavaju korisnici mlađi od 16 godina nisu prihvatljivi za preporuku. Lista zabranjenih ponašanja koja uključuju maloljetnike obuhvata seksualnu eksploataciju, izgradnju emocionalnog odnosa s maloljetnikom radi seksualnog kontakta, golotinju i seksualne aktivnosti, štetne aktivnosti (kao što su ilegalne supstance ili opasni fizički izazovi), fizičke i psihičke povrede maloljetnika i zločine nad djecom.

Kao i druge platforme, i TikTok pravi izuzetke za „obrazovni, dokumentarni, naučni ili umjetnički sadržaj, satirični sadržaj, sadržaj u izmišljenim okruženjima, repliciranje i sadržaje od javnog interesa koji su vrijedni vijesti ili na drugi način omogućavaju individualno izražavanje o temama od društvenog značaja“.

Politika TikToka protiv širenja dezinformacija naglašava razmjenu ideja, ali ne dozvoljava „dezinformacije koje nanose štetu pojedincima, našoj zajednici ili široj javnosti bez obzira na namjeru“. Konkretno, od korisnika traži da ne objavljuju sljedeće vrste sadržaja:

---

⁸⁴ Vidi: <https://about.twitter.com/en/our-priorities/healthy-conversations/trust-and-safety-council> |

⁸⁵ Vidi: <https://transparency.twitter.com/>

⁸⁶ Vidi: <https://transparency.twitter.com/en/reports/countries/ba.html>

⁸⁷ Vidi: <https://www.tiktok.com/community-guidelines?lang=en#31>

- Dezinformacije koje raspiruju mržnju ili predrasude
- Dezinformacije o kriznim situacijama koje izazivaju paniku
- Medicinske dezinformacije koje mogu naštetiti fizičkom zdravlju pojedinca
- Sadržaj koji obmanjuje članove zajednice o izborima ili drugim građanskim procesima
- Konspirativni sadržaj koji napada određenu zaštićenu grupu ili uključuje nasilni poziv na akciju, ili poriče da se dogodio nasilan ili tragičan događaj
- Digitalne krivotvorine (sintetički medijski sadržaj ili manipulisani medijski sadržaj) koje obmanjuju korisnike iskrivljujući istinu o događajima i nanose štetu predmetu videozapisa, drugim osobama ili društvu

Prema posljednjem izvještaju o transparentnosti (januar-juni 2021. godine), TikTok u tom periodu nije primio nijedan zahtjev vlasti iz Bosne i Hercegovine.⁸⁸ Iako je daleko manje popularan u odnosu na druge društvene mreže, mladi ga ipak sve više koriste i postoji velika zabrinutost zbog dezinformacija koje se šire na njegovoj platformi.

---

⁸⁸ Vidi: <https://www.tiktok.com/transparency/en-us/government-removal-requests-2021-1/>

9. PRIMJERI REGULACIJE ŠTETNOG SADRŽAJA IZ DRŽAVA ČLANICA EU

Štetni sadržaj na internetu je globalni problem i države širom svijeta pokušavaju pronaći načine kako da mu se suprotstave. Posljednjih godina je nekoliko država usvojilo zakone koji daju vlastima ovlaštenja da prisile platforme društvenih medija da uklone sadržaj koji smatraju nezakonitim, ali takvi zakoni za sobom povlače rizik da bi kompanije mogle griješiti i „pretjerano uklanjati“ sadržaj iz straha od sankcija (A/HRC/47/25). U EU će Zakon o digitalnim uslugama zahtijevati od platformi i drugih posrednika da usvoje mjere transparentnosti i propisanog postupka koje bi mogle pomoći u rješavanju problema štetnog sadržaja na internetu. Međutim, organizacije civilnog društva tvrde da se države moraju suzdržati od nepotrebne regulacije sadržaja – „i, kada je takva regulacija neophodna, moraju to učiniti na najmanje restriktivan način kako bi zaštitile medijski pluralizam, raznolikost i ljudska prava – i da transparentnost, odgovornost i ljudska prava trebaju biti u fokusu svakog regulatornog okvira“ (Article 19 2021). Sljedeća poglavlja daju pregled nekih zakonodavnih okvira i samoregulatornih alata i inicijativa koje su predložene ili usvojene u različitim državama i od strane različitih organizacija, a koje bi mogle biti korisne u slučaju da se slični okviri ili inicijative uspostave u Bosni i Hercegovini.

9.1. ZAKON O ZAŠTITI NA INTERNETU

Zakon o zaštiti na internetu (*njemački*: Netzwerkdurchsetzungsgesetz ili NetzDG) je njemački zakon uveden 2017. godine s ciljem borbe protiv govora mržnje na internetu i dezinformacija na društvenim mrežama.⁸⁹ Zakon obavezuje platforme društvenih medija koje imaju dva miliona ili više registrovanih korisnika u Njemačkoj da uklone sadržaj koji je „očigledno nezakonit“ u roku od 24 sata nakon primanja žalbe korisnika. „Nezakonit sadržaj“ je definisan u 22 odredbe Krivičnog zakona, u širokom rasponu od uvrede javne funkcije do stvarnih prijetnji nasiljem. Ako sadržaj nije nezakonit na očigledan način, platforma ima sedam dana da ga istraži i izbriše, a nepoštivanje može rezultirati kaznom do 50 miliona eura. NetzDG je, međutim, kritikovan kao neustavan, posebno u pogledu slobode govora, i kao neprikladan za korisnike, posebno u pogledu žalbenog mehanizma (Human Rights Watch 2018). Nekoliko političkih stranaka je podnijelo prijedloge za izmjenu ili ukidanje ovog zakona otkako je stupio na snagu.

Zakon je izmijenjen i dopunjen u junu 2021. godine kako bi se uveo žalbeni postupak i arbitraža, povećala jednostavnost postupka žalbi na nezakonit sadržaj i proširile nadležnosti Federalnog ureda za pravosuđe. Izmjenama se uvodi žalbeni postupak za mjere koje preduzima pružalac društvenih mreža. Nadležnost Federalnog ureda za pravosuđe je proširena na nadzorna ovlaštenja. Zbog novih zahtjeva Direktive EU o audiovizuelnim medijskim uslugama, u djelokrug Zakona o zaštiti na internetu su uključene usluge platformi za dijeljenje videozapisa (Gesley 2021). Njemačka je 2022. godine uvela oštrije mjere koje obavezuju internetske platforme da prijave određene vrste „kriminalnog sadržaja“ Federalnom uredu

⁸⁹ Vidi: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, FAQ: Act to Improve Enforcement of the Law in Social Networks (Najčešća pitanja: Zakon o unapređenju primjene zakona o društvenim mrežama), 2017, <https://www.bmfv.de/SharedDocs/FAQ/EN/NetzDG/NetzDG.html>.

kriminalističke policije, ali je njemački sud presudio protiv toga i internetske kompanije su poduzele pravne mjere protiv ove verzije zakona.

9.2. ZAKON O KOMUNIKACIJSKIM PLATFORMAMA

Novi Zakon o komunikacijskim platformama koji je u Austriji stupio na snagu 2021. godine se odnosi na domaće i strane pružaoce profitnih komunikacijskih platformi koji imaju više od 100.000 korisnika u Austriji ili prihode u Austriji veće od 500.000 eura.⁹⁰ Novi zakon je stupio na snagu 1. januara 2021. Pravila zahtijevaju da platforme: imenuju i obavijeste nadležni organ o imenovanju a) ovlaštenog predstavnika koji je odgovoran za usklađenost s novim zakonima i b) zastupnika koji može prihvatiti službenu komunikaciju u ime platforme (može biti ista osoba, ali mora govoriti njemački); uspostave „efikasnu i transparentnu proceduru“ za prijavljivanje i brisanje nezakonitog sadržaja: a) Brisanje se mora izvršiti u roku od 24 sata ako je nezakonitost „očigledna pravnom laiku (...)“, ili u roku od 7 dana ako je potreban detaljan pregled; b) Mora postojati žalbeni postupak za korisnike na koje utiče brisanje ili blokiranje kako bi se izbjeglo „prekomerno blokiranje“; c) Nezakoniti sadržaj obuhvata, na primjer, klevetu, uznemiravanje, pornografiju koja uključuje maloljetnike, rasistički, diskriminatorni ili nacional-socijalistički sadržaj, neovlaštene fotografije, uhođenje putem telekomunikacija. Zakon je bio meta kritika da će vjerovatno ometati slobodu izražavanja, delegirajući cenzuru privatnim kompanijama (Staber i Stutz 2021; Article 19 2021).

9.3. ZAKON O DIGITALNIM USLUGAMA

Zakon o digitalnim uslugama je zakonodavni prijedlog Evropske komisije koji je podnesen Evropskom parlamentu i Evropskom vijeću u decembru 2020. godine, a koji je Evropski parlament odobrio u januaru 2022. godine. Taj zakon utvrđuje pravila za posredničke usluge na internetu, uključujući platforme društvenih medija, i napominje da „vrlo velike internetske platforme predstavljaju posebne rizike u širenju nezakonitog sadržaja i društvene štete – posebna pravila su predviđena za platforme koje dosežu više od 10% od 450 miliona potrošača u Evropi“ (Facebook, Google, TikTok i Twitter ispunjavaju ovaj zahtjev).⁹¹ Novi prijedlog zadržava postojeće pravilo prema kojem kompanije koje hostiraju tuđe podatke nisu odgovorne za sadržaj osim ako ne znaju da je nezakonit, ali kada se nezakonit sadržaj pronade i označi, kompanije su dužne da ga uklone. Jedan od ciljeva Zakona o digitalnim uslugama je i poboljšanje transparentnosti društvenih mreža – to bi obavezalo platforme da otkriju regulatorima kako funkcionišu njihovi

---

⁹⁰ Finalni tekst zakona je dostupan na platformi Evropske komisije na: <https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/tris/index.cfm/en/search/?trisaction=search.detail&-year=2020&num=544&mLang=EN>

⁹¹ Evropska komisija, Prijedlog Uredbe Evropskog parlamenta i Vijeća o jedinstvenom tržištu digitalnih usluga (Zakon o digitalnim uslugama) i izmjena i dopuna Direktive 2000/31/EC, 15.12.2020., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=COM%3A2020%3A825%3AFIN>

algoritmi, kako se donose odluke o uklanjanju sadržaja i na koji način oglašivači ciljaju korisnike, a kompanije koje se ne pridržavaju novih obaveza bi rizikovale kazne u visini do 6% godišnjeg prometa. Vrlo velike internetske platforme podliježu posebnim obavezama jer predstavljaju rizik od štetnog sadržaja koji možda nije nezakonit, a širenje dezinformacija će se rješavati odredbama o obaveznoj procjeni rizika, mjerama za smanjenje rizika, nezavisnim revizijama i transparentnosti tzv. „sistema za preporučivanje“ (algoritmi koji određuju šta korisnici vide).⁹² Međutim, aktivisti za digitalna prava kritikuju Zakon jer se cijeli proces u velikoj mjeri oslanja na automatizovano filtriranje u stvarnom vremenu, za koje se pokazalo da nije pretjerano pouzdano i da će vjerovatno rezultirati prekomjernim blokiranjem sadržaja (Penfrat 2020).

9.4. KODEKS PONAŠANJA U BORBI PROTIV NEZAKONITOG GOVORA MRŽNJE NA INTERNETU EU

Evropska komisija je sa kompanijama Facebook, Microsoft, Twitter i YouTube usaglasila „Kodeks ponašanja u borbi protiv nezakonitog govora mržnje na internetu“ u maju 2016. Od tada su Kodeks ponašanja potpisali i Instagram, Snapchat, TikTok i LinkedIn. Implementacija Kodeksa se vrši kroz redovno praćenje, uz doprinos mreže organizacija iz različitih zemalja EU i samih tehnoloških kompanija. Prema posljednjem krugu izvještaja iz oktobra 2021. godine, uključene kompanije sada pregledaju 81% označenog sadržaja u roku od 24 sata, a uklanja se 62,5% sadržaja koji se smatra nezakonitim govorom mržnje.

---

⁹² Vidi: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220114IPR21017/digital-services-act-regulating-platforms-for-a-safer-online-space-for-users>

10. DODATNE INICIJATIVE USMJERENE NA MODERACIJU SADRŽAJA DRUŠTVENIH MEDIJA

10.1. PRINCIPI SANTA CLARA

Principi Santa Clara su principi za moderaciju sadržaja koje je 2018. godine predložila grupa organizacija, zagovornika i akademskih stručnjaka koji podržavaju pravo na slobodno izražavanje na internetu.⁹³ Cilj ova tri principa je da se pozabave pitanjem kako najbolje postići značajnu transparentnost i odgovornost u vezi s moderacijom sadržaja korisnika koju vrše internetske platforme i predložiti početne korake koje kompanije koje se bave moderacijom sadržaja trebaju preduzeti. Predloženi principi su: 1) Brojevi – kompanije trebaju objavljivati brojeve uklonjenih objava i trajno ili privremeno suspendovanih računa zbog kršenja smjernica za sadržaj; 2) Obavještenje – Kompanije trebaju obavijestiti svakog korisnika čiji je sadržaj uklonjen ili profil suspendovan o razlogu uklanjanja ili suspenzije; 3) Žalba – Kompanije trebaju pružiti značajnu priliku za pravovremenu žalbu na svako uklanjanje sadržaja ili suspenziju profila. Principe Santa Clara je podržalo dvanaest velikih tehnoloških kompanija – uključujući Apple, Facebook (Meta), Google, Reddit, Twitter i Github – a 2021. godine objavljena je ažurirana i detaljnija verzija principa. Nova verzija principa „proširuje obim toga kada je potrebna transparentnost u odnosu na ono što se smatra „sadržajem“ i „radnjom“ koju preduzima kompanija. Izraz „sadržaj“ se odnosi na sav sadržaj koji kreiraju korisnici na uslugama, plaćeni ili neplaćeni, uključujući oglašavanje. Izrazi „radnja“ i „preduzeti radnju“ se odnose na svaki oblik prisilne radnje koju je preduzela kompanija u vezi sa sadržajem ili računom korisnika zbog nepoštivanja njihovih pravila i politika, uključujući (ali ne ograničavajući se na) uklanjanje sadržaja, algoritamsko smanjenje rangiranja sadržaja i suspenziju računa (bilo privremenu ili trajnu).“

10.2. POZIV NA AKCIJU SAMITA U CHRISTCHURCHU

Poziv na akciju za eliminaciju terorističkog i nasilnog ekstremističkog sadržaja na mreži samita u Christchurchu je obaveza vlada i tehnoloških kompanija koju je pokrenula vlada Novog Zelanda u partnerstvu s Francuskom, nakon terorističkog napada koji je emitovan online u maju 2019. Kao dio inicijative, pružaoci internetskih usluga se obavezuju da će „preduzeti transparentne, konkretne mjere u cilju sprečavanja objavljivanja terorističkog i nasilnog ekstremističkog sadržaja i sprečavanja njegovog širenja na društvenim medijima i sličnim servisima za dijeljenje sadržaja, uključujući njegovo trenutno i trajno uklanjanje, bez uticaja na rad policije i zahtjeva u pogledu žalbi korisnika“ i obezbijediti veću transparentnost u postavljanju standarda zajednice ili uslova korištenja usluge, provoditi te standarde zajednice ili uslove korištenja usluge u skladu s ljudskim pravima i osnovnim slobodama, implementirati hitne, efikasne mjere za ublažavanje konkretnog rizika od širenja terorističkog i nasilno ekstremističkog sadržaja putem emitovanja uživo, provoditi redovno i transparentno javno

---

⁹³ Vidi: <https://santaclaraprinciples.org/>

izvještavanje i pregledati rad algoritama i drugih procesa koji mogu potaknuti korisnike na i/ili pojačati teroristički i nasilno ekstremistički sadržaj.⁹⁴

10.3. Manilski principi odgovornosti posrednika

Manilski principi su skup standarda za zakone o cenzuri i uklanjanju koje su razvili Electronic Frontier Foundation (EFF) i druge nevladine organizacije 2015. kako bi usmjerile vlade prema implementaciji zakona koji štite slobodu izražavanja. Principi navode da posrednici trebaju biti zaštićeni od odgovornosti za sadržaj trećih strana, da se sadržaj ne smije ograničavati bez naloga sudskog organa, da zahtjevi za ograničenje sadržaja moraju biti jasni, nedvosmisleni i slijediti odgovarajući postupak, a zakoni, nalozi i prakse ograničenja sadržaja moraju biti u skladu s testovima nužnosti i proporcionalnosti, zakoni i politike i prakse ograničenja sadržaja moraju poštovati propisani proces, a transparentnost i odgovornost moraju biti ugrađeni u zakone i politike i prakse ograničenja sadržaja.⁹⁵

10.4. Vijeća društvenih mreža

Predloženu 2018. godine, ideju vijeća društvenih medija prva je iznijela međunarodna organizacija za ljudska prava Article 19, koja je predložila da „ovaj model može uključivati namjensko ‘vijeće za društvene medije’⁹⁶ – dobrovoljni mehanizam s više zainteresovanih strana inspirisan efikasnim modelima samoregulacije kreiranim za promovisanje novinarske etike i visokih standarda u štampanim medijima“. Ključni ciljevi VDM-a, kako navodi Article 19, su da preispita pojedinačne odluke o moderaciji sadržaja koje donose platforme društvenih medija na osnovu međunarodnih standarda o slobodi izražavanja i drugih osnovnih prava; pruži opće smjernice o praksama moderacije sadržaja kako bi se osiguralo da poštuju međunarodne standarde o slobodi izražavanja i drugim osnovnim pravima; djeluje kao forum na kojem interesne strane mogu razgovarati o preporukama; koristi pristup dobrovoljne usklađenosti za nadzor moderacije sadržaja koji ne stvara zakonske obaveze. Djelujući kao forum s više interesnih strana, model predlaže rješavanje nekoliko prepoznatih izazova trenutne prakse moderiranja sadržaja: antagonizam između interesnih strana, nedostatak vanjskog nadzora odluka o moderiranju sadržaja, nedostatak pravnog lijeka za pojedinačne korisnike, netransparentnost i jednostrano donošenje odluka.⁹⁷ U Irskoj se razvija pilot modela koji se sastoji od pet kategorija članova: predstavnika kompanija društvenih medija, medijske i reklamne industrije, novinara, akademika i organizacija civilnog društva.

---

⁹⁴ Vidi: <https://www.christchurchcall.com/call.htm>

⁹⁵ Vidi: <https://www.eff.org/sites/default/files/manila-principles-background-paper-0.99.pdf>

⁹⁶ Vidi: [Social Media Councils: One piece in the puzzle of content moderation - ARTICLE 19](#)

⁹⁷ Vidi: <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2021/10/A19-SMC.pdf>.

Article 19 je pokrenuo kampanju pod nazivom Glasovi koji nedostaju 2019. godine, pozivajući Facebook, Twitter i Google da: budu transparentniji o broju uklanjanja sadržaja, vrstama prijavljivača, razlozima za uklanjanje, broju žalbi koje primaju i ishodu žalbi; o algoritmima koji se koriste za uklanjanje sadržaja koji mogu biti pristrasni ili ne otkriti kontekst objave; i da svim korisnicima daju pravo žalbe kada se ukloni njihov sadržaj ili zatvori račun.⁹⁸

---

⁹⁸ Vidi: <https://www.article19.org/campaigns/missingvoices/>

11. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Količina štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini je zabrinjavajuća, ali često ostaje van domašaja zakonodavnog, regulatornog i samoregulatornog okvira. Zakonodavni i regulatorni okviri često nisu primjenjivi na online sferu, dok smjernice zajednice društvenih mreža nisu dovoljno efikasne u uklanjanju štetnih sadržaja na internetu, ističu studije i intervjuisani stručnjaci. Postojeći zakonodavni okviri u mnogim slučajevima nisu usklađeni s međunarodnim standardima i zabrinjavajuće je da postoje inicijative za uvođenje više kaznenih mjera koje bi mogle ograničiti slobodu izražavanja.

Zakonodavni okvir za regulisanje govora mržnje u BiH je fragmentiran i neusklađen s međunarodnim standardima, a slučajevi govora mržnje se uglavnom ne procesuiraju. Krivični zakoni BiH, FBiH i Brčko Distrikta su ograničeni na zabranu izazivanja i raspirivanja mržnje na nacionalnoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ali ne uključuju druge zaštićene kategorije kao što su boja kože, spol, seksualna orijentacija, invaliditet. Nije uspostavljeno odgovarajuće zakonodavstvo koje bi kriminalizovalo distribuciju i stavljanje na raspolaganje rasističkog i ksenofobičnog materijala, prijetnje motivisane rasizmom i ksenofobijom i uvrede motivisane rasizmom i ksenofobijom putem kompjuterskog sistema. Krivični zakoni ne sankcionišu osnivanje ili vođenje grupe koja promovise rasizam, kao ni podršku takvoj grupi i učešće u njenim aktivnostima. Osim toga, ne postoje inicijative koje bi se bavile narativima mržnje koji nisu nezakoniti, ali mogu uticati na demokratske procese jer je većina dosadašnjih napora bila usmjerena na zakonodavne i kaznene mjere.

Bosni i Hercegovini nedostaje strategija i akcioni plan za borbu protiv dezinformacija i uključivanje različitih aktera kao što su vlade, nevladine organizacije, regulatori, samoregulatori i akademici. Napori usmjereni na suzbijanje dezinformacija uglavnom su ograničeni na samoregulatorne okvire, pojedinačne medijske kuće, platformu za provjeru činjenica i društvene mreže. Medijska i informacijska pismenost nije dio nastavnog plana i programa u cijeloj zemlji, a javnosti uglavnom nedostaju vještine medijske i informacijske pismenosti koje bi im omogućile da prepoznaju i prijave dezinformacije i problematične medijske sadržaje na internetu i društvenim mrežama.

Etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje je u velikoj mjeri prisutno kako u tradicionalnim tako i u online medijima, a napori regulatora i samoregulatora u suzbijanju takvog izvještavanja nisu dali potrebne rezultate. Mediji su podijeljeni po etnonacionalnoj i političkoj liniji, pod uticajem grupa političkih stranaka putem finansiranja i vlasništva nad medijima te selektivno izvještavaju o aktuelnostima i prošlim ratnim dešavanjima. Ovakvo izvještavanje dodatno polarizuje javnost, dajući prostor zapaljivoj i nacionalističkoj retorici političara koji izazivaju mržnju prema zajednicama u Bosni i Hercegovini i podstiču i legitimizuju govor mržnje među građanima.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine je 2021. godine izmijenjen i dopunjen kako bi se zabranilo javno odobravanje, poricanje, grubo umanjivanje ili pokušaj opravdavanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravosnažnim presudama, usmjerenih protiv grupe osoba ili pripadnika grupa na osnovu rase, boje kože, vjeroispovijesti, porijekla ili nacionalnog ili etničkog porijekla na način koji može potaknuti na nasilje ili mržnju i veličanje osuđenih za genocid, zločine protiv čovječnosti ili ratni zločin. Iako su ove izmjene u skladu s međunarodnim standardima, izazvale su političku krizu jer je Vlada Republike Srpske uvela zakon o neprimjenjivanju odluke i bojkotovala rad institucija centralne vlasti. Prvobitni medijski monitoring je pokazao da je u početku smanjen broj slučajeva negiranja genocida, ali je početkom 2022. došlo do incidenata veličanja ratnih zločina, a nesprečavanje i sankcionisanje ovih zločina je pogubno za demokratiju.

Količina štetnog sadržaja na internetu i nedostatak odgovarajućih alata i sankcija zahtijevaju sveobuhvatan odgovor kako bi se riješila pitanja koja utiču na demokratske procese i izazivaju mržnju prema drugima. Takav odgovor treba uključiti različite aktere iz vlada, regulatora, samoregulatora, organizacija civilnog društva, međunarodnih organizacija, medija, društvenih mreža i obrazovnih institucija. Bosna i Hercegovina bi trebala usvojiti mjere koje su u skladu s međunarodnim pravom o ljudskim pravima i suzdržati se od uvođenja alata koji mogu uticati na slobodu izražavanja.

Preporuke:

Državne vlasti

1. Vlasti na državnom nivou, vlasti entiteta i Brčko Distrikta trebaju izmijeniti krivične zakone kako bi ih uskladili s međunarodnim standardima, Međunarodnom konvencijom o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (ICERD), preporukama Evropske komisije i Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (ICERD) od država zahtijeva da kriminalizuju svako širenje ideja zasnovanih na rasnoj superiornosti ili mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, svaki čin nasilja ili podsticanje na takvo nasilje, usmjereno protiv bilo koje rase ili grupe osoba druge boje kože ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, uključujući njihovo finansiranje te od njih zahtijeva da proglase nezakonitim i zabrane organizacije kao i organizovane i sve druge propagandne aktivnosti koje podstiču rasnu diskriminaciju i učešće u tim aktivnostima.
2. Vlasti na državnom i entitetskom nivou, uključujući organe Distrikta Brčko, trebaju implementirati odredbe Konvencije Vijeća Evrope o kibernetičkom kriminalu i njenog dodatnog protokola, koja zahtijeva od država da na nacionalnom nivou usvoje zakonodavne i druge neophodne mjere da se kao krivična djela utvrde sljedeće radnje izvršene putem

- kompiuterskog sistema: distribucija i stavljanje na raspolaganje rasističkog i ksenofobičnog materijala, prijetnje motivisane rasizmom i ksenofobijom; uvrede motivisane rasizmom i ksenofobijom.
3. Vijeće ministara BiH (posebno Ministarstvo komunikacija i prometa Bosne i Hercegovine) treba pripremiti odgovarajuće zakone o transparentnosti vlasništva nad medijima, finansiranju medija i koncentraciji vlasništva nad medijima. Treba uključiti sve vrste medija, uključujući online medije, i sve kompanije povezane s medijima (kao što su reklamne kompanije).
  4. Entitetske vlade trebaju izmijeniti zakone o kleveti u skladu sa sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava kako bi ugradile različite standarde prihvatljivosti, tolerancije i dokaza kada je riječ o navodnim klevetama javnih ličnosti u odnosu na privatna lica.
  5. Vlada Brčko Distrikta i kantonalne vlade trebaju ukinuti odredbe zakona o javnom redu koje sadržavaju prekršajne sankcije za širenje lažnih vijesti ili navoda koji mogu izazvati uznemiravanje građana i ugroziti javni red i mir jer se one koriste za narušavanje slobode izražavanja građana.
  6. Kao što je istaknuto u izvještavaju Evropske komisije o napretku za 2021. godinu, vlasti moraju preduzeti konkretne mjere za suzbijanje govora mržnje, posebno u službenom diskursu. To bi moglo uključivati dobrovoljne kodekse ponašanja za političke stranke i predstavnike vlasti na različitim nivoima.
  7. Vlasti se trebaju suzdržavati od nepotrebnog regulisanja sadržaja – i trebaju štiti medijski pluralizam, raznolikost i ljudska prava – uključujući pravo na slobodu izražavanja. Svi zakoni koji imaju za cilj regulisanje štetnog sadržaja na internetu trebaju biti u skladu s međunarodnim pravom o ljudskim pravima. Vlasti također trebaju izvještavati o svom učešću u odlukama o moderaciji sadržaja i zahtjevima za uklanjanje sadržaja na društvenim mrežama. Svi budući zakoni o štetnom sadržaju na internetu trebaju biti u skladu s međunarodnim pravom o ljudskim pravima.

Centralna izborna komisija

8. U cilju sprečavanja neopravdanog ograničavanja slobode izražavanja i osiguravanja dosljednosti odluka, treba precizirati definiciju zabranjenog govora u Izbornom zakonu. Centralna izborna komisija bi mogla usvojiti dalje smjernice za interesne strane i vlastito donošenje odluka. Treba proširiti mandat Centralne izborne komisije tako da prati korištenje govora mržnje tokom čitavog trajanja izborne kampanje, a ne samo trideset dana prije datuma izbora. Trebalo bi ga proširiti kako bi omogućio nadzor nad ranim kampanjama, uključujući i putem internetskog sadržaja, što uključuje pojačane procedure za utvrđivanje odgovornosti političkih subjekata u slučajevima govora mržnje, dezinformacija ili drugog neprikladnog materijala.

Regulatorna agencija za komunikacije

9. Regulatorna agencija za komunikacije treba poboljšati svoj Kodeks kako bi uključio precizniju definiciju štetnog sadržaja i njegovih vrsta, posebno uzimajući u obzir lokalni kontekst i delikatnu političku situaciju u zemlji. U Kodeks treba uključiti odredbe o odobravanju, negiranju i opravdavanju zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina u skladu s izmjenama i dopunama Krivičnog zakona. Budući da je etnonacionalno i/ili politički pristrasno medijsko izvještavanje dominantni problematični medijski sadržaj u tradicionalnim i online medijima, regulator bi trebao povećati svoje kapacitete za periodično praćenje tradicionalnih medija u cilju sankcionisanja medija koji ne prate principe pravičnosti i nepristrasnosti. Također bi mogao razmotriti uključivanje definicije dezinformacija u Kodeks, posebno u slučajevima štetnih posljedica po ljudsku sigurnost i zdravlje. Kodeks mora implementirati Direktivu EU 2018/1808, što podrazumijeva koregulaciju platformi za razmjenu videozapisa, a posebno bi se trebalo voditi računa o koregulaciji sadržaja koji je posebno štetan u kontekstu Bosne i Hercegovine. Također bi trebalo razmotriti koregulaciju online medija i sankcionisanje najekstremnijih primjera.

Pravosuđe i agencije za provođenje zakona

10. Pravosuđe u Bosni i Hercegovini treba slijediti praksu Evropskog suda za ljudska prava po kojoj samo ozbiljni i ekstremni primjeri trebaju biti kriminalizovani. Akcioni plan iz Rabata predlaže visok prag za definisanje ograničenja slobode izražavanja, podsticanja na mržnju i za primjenu člana 20 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Sudovi moraju sankcionisati primjere govora mržnje, negiranja ratnih zločina i veličanja ratnih zločinaca, posebno kada dolaze od osoba koje imaju veliki uticaj poput političara i javnih funkcionera. Policijske agencije i pripadnici pravosuđa trebaju proći obuku o nedozvoljenim štetnim sadržajima, međunarodnim standardima u borbi protiv nezakonitih štetnih sadržaja i članu 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima

Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine

11. Vijeće za štampu i online medije Bosne i Hercegovine treba promovisati primjenu novog Kodeksa za štampu u cilju povećanja profesionalnih standarda u online medijima, posebno u vezi s dezinformacijama, govorom mržnje, korištenjem informacionih tehnologija i sadržaja u komentarima korisnika. Zajedno s online medijima i medijskim organizacijama treba razmotriti razvoj smjernica za online medije o moderaciji komentara korisnika i praćenju novih odredbi Kodeksa. Trebalo bi izgraditi svoje kapacitete za praćenje slučajeva dezinformacija i politički i etnonacionalno pristrasnog medijskog izvještavanja i može periodično vršiti monitoring online medija. Članovi Žalbene komisije trebaju proći obuku o slobodi izražavanja i da poboljšaju transparentnost donošenja odluka.

Mediji i organizacije civilnog društva

12. Organizacije koje prate rad medija i organizacije civilnog društva trebaju uspostaviti sistem praćenja štetnih sadržaja na internetu i reagovati na štetne sadržaje na internetu. Zajedno s Vijećem za štampu Bosne i Hercegovine, Regulatornom agencijom za komunikacije i medijima mogu razviti uređivačke smjernice za medije o izvještavanju o zapaljivom i huškačkom etnonacionalnom jeziku, o izvještavanju o negiranju ratnih zločina i temama koje su osjetljive u kontekstu Bosne i Hercegovine. Mogu pružiti obuku novinarima o konstruktivnom medijskom izvještavanju i razviti alate i priručnike za medije o provjeravanju činjenica i pružanju informacije javnosti na konstruktivan način, bez daljeg izazivanja mržnje. Medijske organizacije s drugim interesnim stranama trebaju razmotriti pripremu kampanje na državnom nivou o štetnom sadržaju na internetu i alatima koji se mogu koristiti za njegovo suzbijanje. Medije i organizacije civilnog društva treba osposobiti da steknu stručnost u oblasti digitalnih prava i digitalnih tehnologija.

Mediji

13. Medije treba osposobiti i obučiti za provjeru informacija i izvještavanje o pitanjima koja su osjetljiva u bosanskohercegovačkom društvu. Trebaju usvojiti uređivačke smjernice za izvještavanje o huškačkim izjavama političara, negiranju ratnih zločina i veličanju ratnih zločinaca, kao i za moderaciju komentara na internetu.

Političke stranke

14. Političari se trebaju suzdržati od korištenja štetnih sadržaja. Trebaju proći odgovarajuću obuku o štetnom sadržaju na mreži i usvojiti kodekse ponašanja (samoregulatorne alate). Također se trebaju obrazovati korištenju društvenih mreža i o pravilima političkih kampanja i oglašavanja, posebno tokom izbornih perioda.

15. Društvene mreže

- Trebaju imenovati predstavnike u Bosni i Hercegovini i na Zapadnom Balkanu ili ih učiniti dostupnijim korisnicima u toj regiji.
- U moderiranju sadržaja trebaju pratiti preporuke navedene u principima Santa Clara koji pozivaju kompanije na poštovanje ljudskih prava u svim fazama procesa moderiranja sadržaja.
- Uzeti u obzir specifičan lokalni kontekst Bosne i Hercegovine i, kako se navodi u Principima, „korisnici trebaju imati pristup pravilima i politikama i mehanizmima obavještanja, žalbe i prijavljivanja koji su na jeziku ili dijalektu koji koriste“.

- Objavljivati informacije o sankcionisanim računima po kategorijama prekršenih pravila, kao i korištenim automatiziranim procesima.
- Kako je navedeno u principima Santa Clara, kompanije također trebaju „pružiti značajnu priliku za pravovremenu žalbu na odluke o uklanjanju sadržaja“.
- U skladu s ovim preporukama, trebaju postaviti jasna i precizna pravila i politike o tome kada će se poduzeti radnje u vezi sa sadržajem ili računima korisnika.
- Trebaju obezbijediti jasan i dostupan način ulaganja žalbi na odluke o moderaciji sadržaja.

Ostale preporuke:

Medijska i informacijska pismenost

16. Vlasti na državnom nivou trebaju usvojiti Strategiju medijske i informacijske pismenosti kojom će se utvrditi smjernice i akcioni planovi za njeno uvođenje u obrazovni sistem Bosne i Hercegovine, uključujući odredbe o nastavnim materijalima i dokvalifikaciji nastavnika. Vlada Republike Srpske treba razmotriti uključivanje predmeta Digitalni svijet, koji je uveden školske 2021/22. godine, i u ostale razrede i uvođenje medijske pismenosti u sve srednje škole. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine i kantonalne vlade trebaju uvesti predmete o medijskoj i informacijskoj pismenosti u osnovno i srednje obrazovanje. Neformalna koalicija medijskih i informacijskih stručnjaka koju je osnovala Regulatorna agencija za komunikacije treba pripremiti ili dati stručno mišljenje o obrazovnim materijalima koje treba pripremiti za obrazovanje o medijskoj i informacijskoj pismenosti. Nevladine organizacije trebaju organizovati neformalne radionice o medijskoj i informacijskoj pismenosti, naročito o štetnim sadržajima na internetu za sve starosne grupe, uključujući mlade i starije. Radionice bi trebale uključivati informacije o algoritmima na društvenim mrežama, štetnom sadržaju na internetu, digitalnoj sigurnosti te podučavanju i razvijanju vještina prepoznavanja i prijavljivanja štetnog sadržaja na internetu. Takođe treba obezbijediti edukaciju o slobodi izražavanja i međunarodnim standardima u regulisanju štetnih sadržaja.

Koalicija za borbu protiv štetnog sadržaja na internetu

17. Može se osnovati koalicija za borbu protiv štetnog sadržaja na internetu koju bi činili predstavnici civilnog društva, predstavnici medija, predstavnici Regulatorne agencije za komunikacije, Vijeća za štampu Bosne i Hercegovine, Institucije ombudsmena za ljudska prava i akademika. Mogla bi predlagati aktivnosti, davati preporuke za unapređenje alata za suzbijanje štetnih sadržaja na internetu koji postoje u Bosni i Hercegovini, raditi s medijima na uspostavljanju uređivačkih smjernica i na pripremi priručnika i edukativnih aktivnosti, posredovati s Metom (Facebookom) po pitanju uklanjanja sadržaja i zabrana profila predstavnika civilnog društva

i novinara i o slučajevima kampanja klevetanja novinara i predstavnika civilnog društva koje imaju za cilj da ih zastraše i diskredituju. Mogu se proširiti kapaciteti Koalicije za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje u BiH kako bi se formirala ovakva koalicija. Koalicija bi se mogla zasnivati na modelu vijeća društvenih medija koji je osmislila organizacija Article 19 – mehanizmu dobrovoljnog ispunjavanja sa više interesnih strana koji je zasnovan na efikasnim modelima samoregulacije stvorenim za promovisanje novinarske etike i visokih standarda u štampanim medijima. Koalicija bi također mogla provoditi periodično praćenje štetnog sadržaja na internetu i prezentovati izvještaje javnosti, društvenim mrežama i drugim interesnim stranama.

18. **Mehanizam praćenja**

Međunarodne i/ili organizacije civilnog društva trebaju uspostaviti mehanizam za praćenje štetnih sadržaja na internetu i fokusirati se na sadržaje koji su štetni u kontekstu BiH. Mehanizam bi mogao uključivati pet vrsta sadržaja koji su prepoznati u ovom istraživanju. Trebaju redovno ili periodično provoditi praćenje različitih platformi na internetu, uključujući online medije, odjeljke za komentare i društvene mreže. Trebaju saradivati i uzimati podatke od aktera kao što su Institucija ombudsmena za ljudska prava i policija. Rezultati inicijativa za praćenje se trebaju koristiti za praćenje trendova, ali i uspostavljanje inicijativa zagovaranja koje imaju za cilj zaštitu slobode izražavanja i sprečavanje širenja informacija koje mogu biti štetne za druge.

REFERENCE

- Adilagić, Rea. (2019). *Od viktimizacije do demonizacije: Gdje je istina? Istraživanje o načinima izvještavanja medija o migrantima i izbjeglicama*. Udruženje Bh novinari. https://safejournalists.net/wp-content/uploads/2019/02/od_viktimizacije_do_demonizacije_gdje_je_istina_BHN_feb_2019.pdf
- Aktis, Aktek i Mediacentar. (2018). *Radicalisation in Flux: Unpacking the Role of the Internet in Violent Extremism (Bosnia and Herzegovina)*. Unpublished. Available for Reference.
- Article 19. (2020). *Austria: the draft Communication Platforms' Act fails to protect freedom of expression*. <https://www.article19.org/resources/austria-draft-communication-platforms-act-fails-freedom-of-expression/>
- Article 19 (2018). *Facebook Community Standards: Analysis against international standards on freedom of expression*. <https://www.article19.org/resources/facebook-community-standards-analysis-against-international-standards-on-freedom-of-expression/>
- Article 19. (2021). *Watching the Watchmen: Content Moderation, Governance, and Freedom of Expression*. <https://www.article19.org/resources/international-regulating-content-moderation-who-watches-the-watchmen/>
- Aščerić, Selma. (2021). *Šta bi za građane i građanke FBiH značilo proglašavanje interneta javnim mjestom?. Zašto ne?.* <https://zastone.ba/sta-bi-za-gradane-i-gradanke-fbih-znacilo-proglasavanje-interneta-javnim-mjestom/>
- Association BH Journalists. (2021). *A member of the AF BiH sentenced to three months probation for hate speech against Martina Mlinarević*. <https://bhnovinari.ba/en/2021/06/11/a-member-of-the-af-bih-sentenced-to-three-months-probation-for-hate-speech-against-martina-mlinarevic/>
- Augustinović, Marija i Milorad Milojević. (2021). *Vakcine propadaju, samo 20 posto vakcinisanih*. Radio Free Europe. <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-vakcine-unistavanje-vakcinacija/31555241.html>
- Council of Europe study, DGI(2017)11. *Study on the Use of Internet in Electoral Campaigns*. <https://rm.coe.int/use-of-internet-in-electoral-campaigns-/16807c0e24>
- Blagovčanin, Predrag. (2019). *Stranački botovi i kontaminacija online prostora dezinformacijama*. Media.ba. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/stranacki-botovi-i-kontaminacija-online-prostora-dezinformacijama>
- Blažević, Jozo. (2019). *Izvješće o pojavama govora mržnje i kaznenih djela učinjenih iz mržnje u Bosni i Hercegovini u razdoblju od lipnja 2018. godine do lipnja 2019. godine*. Sarajevo Open Centre. <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2019/10/Izvje%C5%A1%C4%87e.pdf>
- Đelilović, Zinaida. (2021). *Društvene mreže i novinarstvo u Bosni i Hercegovini*. 2021. Vijeće za štampu i online medije. https://www.vzs.ba/images/2021/drustvene_mreze_i_novinarstvo_u_BiH.pdf

- Džihana, Amer. (2018). *Mediji i izbori. Neregulisan javni prostor*. Media.ba <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/mediji-i-izbori-neregulisani-online-prostor>
- Koalicija protiv govora mržnje i zločina iz mržnje (2021). *Reakcija civilnog društva na presudu Fatmiru Alispahiću: Govor mržnje nije sloboda govora*. Mreža za izgradnju mira. <https://www.mreza-mira.net/vijesti/aktivnosti-mreze/reakcija-civilnog-drustva-na-presudu-fatmiru-alispahicu-govor-mrznje-nije-sloboda-govora/>
- Boračić-Mršo, Selma. (2022). Napadi na novinarke u BiH bez sudskih epiloga i reakcije javnosti. Media.ba. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/napadi-na-novinarke-u-bih-bez-sudskih-epiloga-i-reakcije-javnosti>
- Bubonjić, Mladen. (2022a). *Otkako je bivši direktor RTRS na poziciji direktora RAK, nema objavljenih kazni za RTRS*, Media.ba. <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/otkako-je-bivsi-direktor-rtrs-na-mjestu-direktora-rak-nema-objavljenih-kazni-za>
- Bubonjić, Mladen. (2022b). *U RS-u "specijalna vojna operacija", u Federaciji "agresija na Ukrajinu*. Media.ba. <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/u-rs-u-specijalna-vojna-operacija-u-federaciji-agresija-na-ukrajinu>
- Cvjetičanin, Tijana i drugi (2021). *Izveštaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021*. Memorijalni centar Srebrenica. <https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf>
- Cvjetičanin, Tijana i drugi (2019). *Disinformation in the Online Sphere: The Case of BiH*. Zašto ne? https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Disinformation_in_the_online_sphere_The_case_of_BiH_ENG.pdf
- De Streel, Alexandra i drugi (2020). *Online Platforms Moderation of Illegal Content Online*. European Union. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652718/IPOL_STU\(2020\)652718_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/652718/IPOL_STU(2020)652718_EN.pdf)
- Dragičević, Franjo. (2019). *Govor mržnje, izborni proces i pravo na slobodu izražavanja*. http://fcjp.ba/analize/Franjo_Dragicevic_Govor_mrznje_izborni_proces_i_pravo_na_slobodu_izrazavanja.pdf
- Džekman, Vildana. (2021). *Podnošenje pa povlačenje tužbi kao način pritiska na medije*. Media.ba. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/podnosenje-pa-povlacenje-tuzbi-kao-nacin-pritiska-na-medije>
- Ferhatović, Amila i Davor Trlin. (2019). *Krivičnopravni aspekt govora mržnje kao zloupotreba prava na slobodu izražavanja*. Pregled, godina LX, No. 2, maj-august, 2019, p. 133-157.
- Filipović, Ljiljana. (2019). *Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu*. http://fcjp.ba/analize/Ljiljana_Filipovic_Krivicnopravni_aspekti_govora_mrznje_na_elektronski_m_medijima_i_na_internetu.pdf
- First Draft. (2020). *Understanding Information disorder*. <https://firstdraftnews.org/long-form-article/understanding-information-disorder/>
- Gaćanica, Lejla. (2021). *Šta zabrana poricanja genocida, ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti znači za medije?* Media.ba https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/sta-zabrana-poricanja-genocida-ratnih-zlocina-i-zlocina-protiv-covjecnosti-znaci#_edn1

Gaćanica, Lejla i Caroline Finkeldey. (2019). *Calling War Atrocities by their Right Name: Regulating a Ban on Denial, Trivialisation, Justification or Condonation of Genocide, The Holocaust, Crimes Against Humanity or War Crimes*. ForumZFD – Trial International. <https://trialinternational.org/wp-content/uploads/2020/11/Policy-Brief-%E2%80%93-Regulating-a-Ban-on-Denial-of-War-Crimes.pdf>

Gaćanica, Lejla i Marija Arnautović. (2018). *Mehanizmi zaštite od online nasilja: Priručnik za novinare i novinarke*. Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/mc_mehanizmi-zastite_web.pdf

Gesley, Jenny. (2021). "Germany: Network Enforcement Act Amended to Better Fight Online Hate Speech," *Library of Congress*. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-07-06/germany-network-enforcement-act-amended-to-better-fight-online-hate-speech/>.

Halilović, Mehmed i Amer Džihana (2017). *Medijsko pravo*. Internews. <https://www.mediaobservatory.net/sites/default/files/Medijsko%20pravo%20u%20BiH%20bos.p df>

Hasanagić, Snježana, Maja Popović i Erna Lević. (2021). *Research on Media Habits of Adults in BiH*. Council of Europe. <file:///C:/Users/New%20guest/Desktop/Posljednji-final-NEW-CC-for-CoE-BHS-Final-Report-211021-002.pdf>

Hasečić, Nejra. (2021). *Novi ZOSPI bi mogao dodatno ograničiti slobodan pristup informacijama u BiH*. Media.ba. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/novi-zospi-bi-mogao-dodatno-ograniciti-slobodan-pristup-informacijama-u-bih>

Hodžić, Sanela i Anida Sokol. (2017). *Obrasci finansiranja medija iz javnih budžeta: Politički pritisci i finansijska nestabilnost*. Mediacentar Sarajevo. https://www.media.ba/sites/default/files/mc_obraci_finansiranja_medija_-_final_0.pdf

Hodžić, Sanela i Anida Sokol. (2019). *Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji i problematični medijski sadržaji*. https://media.ba/sites/default/files/mladi_mediji_problematicni_medijski_sadrzaji_web.pdf

Hodžić, Sanela, Brankica Petković i Sandra Bašić-Hrvatini. (2019). *Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini: Brojne inicijative civilnog sektora i nedostatak javnih politika*. Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/medijska_i_informacijska_pismenost_u_bosni_i_hercegovini_final.pdf

Human Rights Watch. (2018). *Germany: Flawed Social Media Law: NetzDG is Wrong Response to Online Abuse*. <https://www.hrw.org/news/2018/02/14/germany-flawed-social-media-law>

Ivanović, Aleksandar. (2021). *Studija mapiranja institucionalnog kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini*. Pravni fakultet u Lukavici. https://pravnifakultet.edu.ba/wp-content/uploads/2021/08/Studija-mapiranja-institucionalnog-kršenja-ljudskih-prava-u-Bosni-i-Hercegovini_23082021.pdf

Ivandić-Ninković, Snježana. (2021). *Priručnik za državne službenike u Bosni i Hercegovini za prepoznavanje i postupanje u slučajevima govora mržnje*. Vijeće Evrope. <https://rm.coe.int/prirucnik-za-web-final/1680a2cb52>

Išerić, Harun. (2022). *Šta donose izmjene Kodeksa za štampu i online medije?* <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/sta-donose-izmjene-kodeksa-za-stampu-i-online-medije-bih>

Jeremić, Ivana i Milica Stojanović. (2021). *Facebook, Twitter Struggling in Fight against Balkan Content Violations*, Detektor.ba. Detektor.ba. <https://detektor.ba/2021/02/16/facebook-twitter-struggling-in-fight-against-balkan-content-violations/?lang=en>

Karađuz, Amar i drugi. (2022). Bora protiv dezinformacijskih narativa i mapiranje teorija zavjere. Slučaj BiH. Udruženje Zašto ne. <https://zastone.ba/app/uploads/2022/04/Borba-protiv-dezinformacijskih-narativa-i-mapiranje-teorija-zavjere->

Kurspahić, Kemal. (2003). *Zločin u 19:30. Balkanski mediji u ratu i miru*. Mediacentar Sarajevo. https://www.media.ba/sites/default/files/2003_-_zlocin_u_19.30_balkanski_mediji_u_ratu_i_miru.pdf

Krupalija, Rašid i drugi. (2020). *Disinformation during COVID-19 Pandemic*. Friedrich-Neuman Foundation. https://www.freiheit.org/sites/default/files/2021-05/disinformation_covid_19_march_2021.pdf

Lučić-Čatić, Marija i Dina Bajraktarević Pajević i Dina Bajraktarević Pajević. (2017). *Nedostaci kaznene politike Tužiteljstva BiH I Suda BiH u slučajevima zločina iz mržnje i govora mržnje*. *Kriminalističke teme, Journal of Forensics, Criminology and Security Studies*, No. 5, <http://krimteme.fkn.unsa.ba/index.php/kt/article/view/163>

Madiega, Tambiama. (2020). *Reform of the EU liability regime for online intermediaries: Background on the forthcoming digital services act*, European Parliamentary Research Service. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/649404/EPRS_IDA\(2020\)649404_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2020/649404/EPRS_IDA(2020)649404_EN.pdf)

MCOOnline. (2021a). *Mreža mira poziva medija na odgovorno izvještavanje i smirivanje*. Media.ba <https://media.ba/bs/vijesti/mreza-mira-poziva-medije-na-odgovorno-izvjestavanje-i-smirivanje>

MCOOnline. (2021b). *Urednik portala Antimigrant.ba negirao krivicu i odbio nagodbu sa Tužilaštvom BiH*. Media.ba <https://media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji/vijesti/urednik-portala-antimigrantba-negirao-krivicu-i-odbio-nagodbu-sa>

Memorijalni centar Srebrenica. 2021. *Memorijalni centar Srebrenica: Smanjen broj slučajeva negiranja genocida u entitetu RS*. <https://srebrenicamemorial.org/bs/aktuelnosti/memorijalni-centar-srebrenica-smanjen-broj-slucajeva-negiranja-genocida-u-entitetu-rs/61>

Mozilla (2021). *YouTube Regrets A crowdsourced investigation into YouTube's recommendation algorithm*. https://assets.mofoprod.net/network/documents/Mozilla_YouTube_Regrets_Report.pdf

Omerović, Enis i Amna Hrustić. (2020). *Sloboda izražavanja i govor mržnje: Odgovor države Bosne i Hercegovine*. *Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici* . 2020, Vol. 13 Issue 25, p13-56. 44p.

Osmančević, Enes i drugi. (2021). *Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini*. CPCD. <https://medijskapismenost.ba/objavljeni-rezultati-prvog-sveobuhvatnog-istrazivanja-o-broju-i-karakteristikama-web-portala-u-bih/>

Penfrat, Jan. (2020). *The EU's attempt to regulate Big Tech: What it brings and what is missing*. EDRI. <https://edri.org/our-work/eu-attempt-to-regulate-big-tech/>

Perkov, Bojan i drugi (2021). *Panemic for Digital Rights*. Share Foundation and BIRN. <https://bird.tools/wp-content/uploads/2020/11/Pandemic-for-Digital-Rights-2020.pdf>

Petković, Brankica. (2021). *Regulatory and Self-Regulatory Frameworks against Hate Speech and Disinformation in the European Union*. Examples and Challenges. SEENPM. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2021/12/Resilience-Factsheet-EU.pdf>

Petković, Brankica, Sandra Bašić-Hrvatini i Sanela Hodžić. (2021a). *Hate narratives in the Western Balkans and Turkey*. SEENPM and Peace Institute. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2021/04/Resilience-E-book-research-2-all-reports-with-CIP-April-2021.pdf>

Petković, Brankica, Sandra Bašić-Hrvatini i Sanela Hodžić. (2021b). *Media Trust in the Western Balkans: Together Apart*. SEENPM and Peace Institute. <https://seenpm.org/research-regional-review-of-media-trust-in-the-western-balkans/>

Petković, Brankica i Sanela Hodžić (2019). *Sustainability of Professional Journalism in the Media Business Environment of the Western Balkans*. TACSO. <http://tacso.eu/wp-content/uploads/2020/09/Sustainability-of-Professional-Journalism-in-WB-Study-National-Data-Overview-BiH-final.pdf>

Radević, Maja. 2021. *Bosna i Hercegovina: Indikatori nivoa medijskih sloboda i sigurnosti novinara 2020*. <https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2021/07/BiH-BiH-2020.pdf><https://www.parlament.ba/Publication/Read/15943?pagelid=238&lang=hr>

Ti BiH. 2021. *Izveštaj o primjeni Zakona o slobodi pristupa informacijama u 2021*. <https://ti-bih.org/izvjestaj-o-primjeni-zakona-o-slobodi-pristupa-informacijama-u-2021-godini/>

Sokol, Anida i Ehlimana Memišević (2021). *Bosnia and Herzegovina in Antisemitic Discourse in the Western Balkans*. IRI. https://www.iri.org/sites/default/files/antisemitic_discourse_in_the_western_balkans_04-15-21.pdf

Sokol, Anida i Elvira Jukić-Mujkić. (2021). *Bosnia and Herzegovina. Vibrant Information Barometer 2021*. IREX. <https://www.irex.org/sites/default/files/pdf/vibe-bosnia-herzegovina-2021.pdf>

Sokol, Anida. (2019). *Media Consumption Habits in the Birač region*. Mediacentar Sarajevo. https://www.media.ba/sites/default/files/media_usage_habits_birac_region_0.pdf

Sokol, Anida. (2020). *Propaganda, Disinformation and Hate Speech Models of Media and Communication in Bosnia and Herzegovina*. SEENPM, Peace Institute and Mediacentar. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/09/Research-publication-1-BiH-ENG.pdf>

Sokol, Anida. (2021a). *Hate Narratives in the Media and User-Generated Content*. SEENPM, Peace Institute and Mediacentar. <https://seenpm.org/wp-content/uploads/2020/12/Resilience-research-publication-2-BiH-English.pdf>

Sokol, Anida. (2021b). *Polarized Public's Trust in the Media and Social Networks in Bosnia and Herzegovina*. <https://seenpm.org/research-polarized-public-trust-in-the-media-and-social-networks-in-bosnia-and-herzegovina/>

Sokol, Anida i Alibegović Senad. (2021). *Mladi za bolje medije: Stavovi, navike i potrebe mladih za medijskim sadržajima*. Mediacentar. https://www.media.ba/sites/default/files/mladi_za_bolje_medije_dtp_05.pdf

- Staber, Gabriela i Angelika Stutz. (2021). *Communication platforms face new obligations and high fines in Austria*. CMS Law Now. https://www.cms-lawnow.com/ealerts/2021/03/au-test?cc_lang=en.
- Stokić, Vanja. (2021a). *Zašto pojedinim medijima ne odgovara rad fact-checkera?*. Media.ba <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/zasto-pojedinim-medijima-ne-odgovara-rad-fact-checkera>
- Stokić, Vanja. (2021b). *Digitalni svijeti u osnovnim školama: Đaci uče o uzvedajima i sigurnosti ali i o bontonu*. Media.ba <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/digitalni-svijet-u-osnovnim-skolama-daci-uce-o-uredajima-i-sigurnosti-ali-i>
- Sali-Terzić, Sevima. (2019). *Govor mržnje na internetu: međunarodni standardi i zaštita*. Sarajevo: Foundation Public Law Centre. http://www.fcjp.ba/analize/Sevima_Sali_Terzic7_Govor_mrznje_na_internetu_medjunarodni_standardi_i_zastita.pdf
- Tadić-Stojisavljević, Sanja, i Davor Trlin. (2021). *Govor mržnje online i drugom javnom prostoru*. http://www.fbih.cest.gov.ba/images/doclink/DTP_GOVOR-MRNJE-5-FINAL-3-4-2021.pdf
- Tomić, Slađan. (2021a). *Regulacija sadržaja internet stranica televizijskih i radijskih emitera*. Media.ba. <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/regulacija-sadrzaja-internet-stranica-televizijskih-i-radijskih-emitera>
- Tomić, Slađan. (2021b). *Slučaj Mulahusić. Hapšenje zbog govora mržnje na društvenim mrežama*. Media.ba <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/slucaj-mulahusic-hapsenje-zbog-govora-mrznje-na-drustvenim-mrezama>
- Turčilo, Lejla. (2020). *U susret lokalnim izborima: Portali za diskreditaciju neistomišljenika i radikalizaciju birača*. Analiziraj.ba. <https://analiziraj.ba/2020/06/19/u-susret-lokalnim-izborima-portali-za-diskreditaciju-neistomisljenika-i-radikalizaciju-biraca/>
- Učanbarlić, Selma. (2021). *Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH. Prednosti i mane postojećeg Zakona, (ne)transparentnost institucija i analiza predloženih izmjena zakona*. Udruženje Bh. novinari. https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2021/09/Analiza_ZoSPI-FINAL.pdf
- Vučić, Nikola. (2021). *Online nasilje i govor mržnje protiv novinara i novinarki u BiH*. Udruženje Bh novinari. <https://bhnovinari.ba/wp-content/uploads/2021/09/Analiza-govor-mrznje-FINAL.pdf>
- ZFD Forum. (2019). *Balkan Perspectives. Dealing with the Past: The Role of the Media*. 13th edition. <https://www.forumzfd.de/en/dealing-past-role-media>
- Zulejhić, Emir i drugi (2020). *Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u bh. medijima*. Zašto ne. https://zastone.ba/app/uploads/2020/10/Preko-margine_Istra%C5%BEivanje.pdf
- Wardle, Claire i Hossein Derakhshan. (2017). *Information Disorder. Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>

IZVJEŠTAJI

A/66/290

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Opinion/A.66.290.pdf>

A/HRC/47/25

<https://daccess-ods.un.org/tmp/7547888.75579834.html>

A/74/486

<https://daccess-ods.un.org/tmp/7903608.08372498.html>

A/HRC/38/35

<https://daccess-ods.un.org/tmp/5832985.0435257.html>

CCPR/C/GC/34

<https://daccess-ods.un.org/tmp/4002248.94285202.html>

Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2019-05/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion.pdf>

European Commission against Racism and Intolerance. 2017. *ECRI report on Bosnia and Herzegovina. Fifth monitoring cycle*. <https://rm.coe.int/third-report-on-bosnia-and-herzegovina/16808b5602>

European Commission, Bosnia and Herzegovina Analytical Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/bosnia-and-herzegovina-analytical-report-2019-0_en

European Commission. (2021). Bosnia and Herzegovina Progress Report 2021. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/bosnia-and-herzegovina-report-2021_en

Institucija Ombudsmena u BiH. (2021a). *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovina za 2020. godinu*.

https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2021030808580995bos.pdf

Institucija Ombudsmena u BiH. (2021b). *Specijalni izvještaj o govoru mržnje u Bosni i Hercegovini*. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2021111511252845bos.pdf

Institucija Ombudsmena u BiH (2020). *Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovina za 2019. godinu*. https://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2020051813152592bos.pdf

RAK. (2019a). *Izveštaj Regulatorne agencije za komunikacije o izrečenim izvršnim mjerama iz oblasti emitovanja u 2018. godini*. <https://docs.rak.ba/documents/c9e72fd0-7902-45c6-b458-85dd9d5a03f6.pdf>

RAK. (2020a). *Izveštaj Regulatorne agencije za komunikacije o izrečenim izvršnim mjerama iz oblasti emitovanja u 2019. godini*. <https://docs.rak.ba/documents/c9e72fd0-7902-45c6-b458-85dd9d5a03f6.pdf>

RAK. (2020b). *Pregled slučajeva iz oblasti emitovanja*. Januar-April. 2020. <https://docs.rak.ba/documents/168aa74f-bbb4-4a88-bd0a-5ffc344f12cf.pdf>

RAK. (2021a). *Izveštaj o izrečenim izvršnim mjerama Regulatorne agencije za komunikacije za 2020*. <https://docs.rak.ba/documents/29674686-be2c-4f40-aeaa-51536a5684b0.pdf>

RAK. (2021b). *Godišnje izvješće Regulatorne agencije za komunikacije*. <https://docs.rak.ba/documents/0ecfac52-b3e7-4d1e-a080-df83226ee7d9.pdf>

RAK (2021c). *Pregled slučajeva iz oblasti emitovanja*. Periodična publikacija. <https://docs.rak.ba/documents/5b09c9f8-f218-4c7a-8806-4a58716f461a.pdf>

Vijeće za štampu i online medije. (2020). *Pregled žalbi građana na uredničke sadržaje i komentare posjetilaca Internet portala 2020*. https://www.vzs.ba/images/2020/BHS_2020.pdf

Koalicija *Pod lupom*. (2021). *Lokalni izbori u Bosni i Hercegovini. Finalno izvješće o građanskom, nestranačkom promatranju lokalnih izbora*. <https://podlupom.org/v2/bs/dokument/lokalni-izbori-2020-finalno-izvjesce-o-gradanskom-nestranačkom-promatranju-lokalnih-izbora/39>

ZAKONI, KODEKSI I AKCIONI PLANOVI

Action Plan for a Safer Internet 1999-2004, [*Akcioni plan za sigurniji internet 1999-2004*]
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A124190>

Explanatory Memorandum, Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on a Single Market For Digital Services (Digital Services Act) and amending Directive 2000/31/EC <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020PC0825&from=en>

European Democracy Action Plan. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2250

EU directive 2018/1808 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>

Izborni zakon Bosne i Hercegovine, https://izbori.ba/Documents/documents/ZAKONI/Izborni_zakon_PRECISCENI_TEKST-bos.pdf

Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, <https://docs.rak.ba//articles/333eb24f-ca18-4ef2-a9ab-8f402e8a4f40.pdf>

Kodeks o komercijalnim komunikacijama, <https://www.rak.ba/hr/articles/107>

Kodeks za štampu i online medije BiH, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, https://www.vzs.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=218&Itemid=9

Krivični zakon Bosne i Hercegovine http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/krivicni_zakon_3_03_-_bos.pdf

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine http://www.oss.ba/dokumenti/Krivicni_zakon_FBIH.pdf

Krivični zakon Republike Srpska <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>

Krivični zakon Brčko distrikta Bosne i Hercegovine <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Krivic--ni%20zakon%20Brc-ko%20Distrikta%20BiH/05B19-20%20Krivic--ni%20zakon%20-precisceni%20tekst>

Zakon o zabrani diskriminacije <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije.pdf>

Zakon o zaštiti od klevete Federacije Bosne i Hercegovine <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2003/zakoni/13bos.htm>

Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske https://www.parlament.ba/data/dokumenti/presskutak/zakon_o_zastiti_od_klevete_republike_srpske_hr.pdf

Zakon o zaštiti od klevete Brčko distrikta Bosne i Hercegovine <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20zas--titi%20od%20klevete/000%2014-03%20Zakon%20o%20zas--titi%20od%20klevete.pdf>

Zakon o javnom redu i miru RS, [https://mup.vladars.net/zakoni/rs_cir/ZAKON%200%20JAVNOM%20REDU%20I%20MIRU\(Sluzbeni%20glasnik%20RS%20broj%2011.15\).pdf](https://mup.vladars.net/zakoni/rs_cir/ZAKON%200%20JAVNOM%20REDU%20I%20MIRU(Sluzbeni%20glasnik%20RS%20broj%2011.15).pdf)

Zakon o javnom redu i miru Tuzlanskog kantona, http://vladatk.kim.ba/Vlada/Dokumenti/Zakoni/2008/zakon_o_javnom_redu_i_miru.pdf

Zakon o javnom redu i miru Brčko Distrikta, <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20javnom%20redu%20i%20miru/000%2032-09%20Zakon%20o%20javnom%20redu%20i%20miru.pdf>

Zakon o javnom redu i miru Hercegovačko-neretvanskog kantona, <https://advokatbeganovic.ba/zakon-o-javnom-redu-i-miru-hercegovacko-neretvanskog-kantona/>

Zakon o javnom informisanju Tuzlanskog kantona, http://www.tk.kim.ba/Vlada/Dokumenti/Zakoni/2008/zakon_o_javnom_informisanju.pdf

Zakon o javnom redu i miru Unsko-sanskog kantona, https://www.sluzbeniglasnikusk.com/files/sl_glasnik_2002/sl_gl_8.pdf

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_B.pdf

Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/bs/ZAKON%20o%20slobodi%20vjere.pdf>

Odluka visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine, <http://www.ohr.int/odluka-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-kaznenog-zakona-bosne-i-hercegovine/>

Zakon o neprimjenjivanju Odluke Visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-neprimjenjivanju-odluke-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-krivi%C4%8Dnog-zakona-bosne-i-hercegovine>

Zakon o dopuni Krivičnog zakona RS-a, <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/usvojeni-zakoni/zakon-o-dopuni-krivi%C4%8Dnog-zakonika-republike-srpske>

Vlada RS-a, 2020a, "Zabrana izazivanja panike i nereda", <https://mup.vladars.net/lat/index.php?vijest=23036&vrsta=novosti>

Vlada RS-a, 2020b, "Usvojen Prijedlog Uredbe sa zakonskom snagom o prestanku važenja Uredbe sa zakonskom snagom o zabrani izazivanja panike i nereda za vrijeme vanrednog stanja", <https://mup.vladars.net/lat/index.php?vijest=23281&vrsta=novosti>

KONVENCIJE I PREPORUKE

Recommendation No. R (97) 20), https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b

Council of Europe Recommendation No. R (99) 15 on measures concerning media coverage of election campaigns <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44>

Commission of the European Communities 1996. <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1996:0487:FIN:en:PDF>

Council of Europe. (1997). Recommendation No. R(97)20. <https://rm.coe.int/1680505d5b>

Council of Europe Convention on Cybercrime (EST No. 185). [CETS 185 - Convention on Cybercrime \(coe.int\)](https://www.coe.int/CETS-185-Convention-on-Cybercrime)

Additional Protocol to the Convention on cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems (ETS No. 189), <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treaty=189>

European Convention on Human Rights https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

Universal Declaration of Human Rights <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

The International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>

The Rabat Plan of Action, <https://www.ohchr.org/en/issues/freedomofopinion/articles19-20/pages/index.aspx>

International Covenant on Civil Rights and Political Rights <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

Decisions and recommendations

European Court of Human Rights. (2016). Application No. 48657/16, Smajić v. BiH <http://www.mhrr.gov.ba/PDF/UredPDF/default.aspx?id=8222&langTag=bs-BA>

Institucija Obudsmena BiH (2019b). Preporuka br. P-281/19. <https://www.mreza.mira.net/wp-content/uploads/2019/12/Preporuka-Ombudsmen.pdf>

Sud BiH (2017). S1 3 K 020812 17 Kž - Mandić Milan i drugi http://www.sudbih.gov.ba/predmet/3589/show?fbclid=IwAR2jmxw0nsa3QYjjQBo6qhw3yn_hXL5aXbinfXyZQFgBiHzUN2o0lLUMM4

SUD BiH (2018). S1 3 Iž 030580 18 Iž. file:///C:/Users/New%20guest/Downloads/1540535630RJESENJE_30580_18_IZ.pdf

Ustavni Sud (2016). AP 3430/16, Midhat Velagić's appeal. <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/bYjFCFaeogE=>

SPISAK INTERVJUA

Azra Maslo, Regulatorna agencija za komunikacije
Bekir Halilović, Adopt Srebrenica
Bojan Perkov, Share Foundation
Bojana Kostić, nezavisna konsultantica
Dajana Čelebić, Asocijacija za demokratske inicijative
Edin Ibrahimfendić, Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine
Halisa Skopljak, Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini
Maida Zagorac, Mreža za izgradnju mira
Mirna Miljanović, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
Mirjana Ćuskić, Helsinški komitet za ljudska prava,
Nikolija Bjelica, Direkt portal
Sunita Dautbegović – Bošnjaković, ZFD forum
Silvije Fućec, Agencija za zaštitu ličnih podataka
Stefan Terzić, Međureligijsko vijeće
Tijana Cvjetičanin, Raskrinkavanje

SMJERNICE ZAJEDNICE DRUŠTVENIH MREŽA

[Facebook standardi zajednice | Centar za transparentnost \(fb.com\)](#)

[How technology detects violations | Transparency Center \(fb.com\)](#)

[Community Standards Enforcement | Transparency Center \(fb.com\)](#)

[Govor mržnje | Centar za transparentnost \(fb.com\)](#)

[Removing Holocaust Denial Content | Meta \(fb.com\)](#)

[Lažne vijesti | Centar za transparentnost \(fb.com\)](#)

[Manipulirani medijski sadržaji | Centar za transparentnost \(fb.com\)](#)

[How Facebook's third-party fact-checking program works](#)

[Oversight Board | Independent Judgment. Transparency. Legitimacy.](#)

[Decision | Oversight Board](#)

[Introducing Journalist Registration on Facebook](#)

[Facebook Protect](#)

[YouTube Community Guidelines & Policies - How YouTube Works](#)

[YouTube Trusted Flagger program - YouTube Help \(google.com\)](#)

[YouTube Progress on Responsibility - How YouTube Works](#)

https://transparencyreport.google.com/youtube_policy/removals?hl=en

[Government requests to remove content - Google Transparency Report](#)

[YouTube Monetization Policies - How YouTube Works](#)

[Appeal an account suspension or locked account | Help Center \(twitter.com\)](#) [Expanding our private information policy to include media \(twitter.com\)](#) [Twitter's enforcement philosophy & approach to policy development](#)

[About Twitter | Trust and Safety Council Removal Requests - Twitter Transparency Center](#) [TikTok](#)

IZVJEŠTAJI O TRANSPARENTNOSTI:

<https://transparency.twitter.com/en/reports/removal-requests.html#2021-jan-jun>

https://transparencyreport.google.com/government-removals/overview?hl=en_GB

<https://transparency.fb.com/data/government-data-requests/>

<https://www.tiktok.com/transparency/en-ca/government-removal-requests-2020-1/>

